

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI GÖÇLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENLİ
İSTİHDAM BİÇİMLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

UĞUR CAN KÖŞK

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ ÇAĞLAR ÖZBEK

TEMMUZ, 2018

MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI GÖÇLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENLİ
İSTİHDAM BİÇİMLERİ

UĞUR CAN KÖŞK

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

Tezli Yüksek Lisans

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 19.07.2018

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 20.06.2018

Tez Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Çağlar ÖZBEK

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Betül ALTUNTAŞ

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

TEMMUZ, 2018

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 23.05.2018 tarih ve 839/2 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Uğur Can Köşk'ün "Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri" adlı tezini incelemiş ve aday 20.06.2018 tarihinde saat 14.00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 90 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin kabul edildiğine oybirliği ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Çağlar Özbek

Üye

Prof. Dr. Betül Altuntaş

Üye

Prof. Dr. Songül Sallan Gül

YEMİN

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

19.07.2018

Uğur Can KÖŞK

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

Soyadı : KÖŞK

Adı : Uğur Can

Referans No: 10201668

TEZİN ADI

Türkçe : Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri

Y. Dil : International Migration and Gender-Based Forms of Employment

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans
(X)

Doktora
O

Sanatta Yeterlilik
O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih : 20.06.2018

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ÖZBEK, Çağlar

Unvanı : Dr. Öğr. Üyesi

TEZİN YAZILDIĞI DİL : TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 125

TEZİN KONULARI :

1. Uluslararası Emek Göçü
2. Küreselleşme
3. Yeniden Üretim ve Cinsiyete Dayalı İşbölümü
4. Kadın Göçmenler

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

1. Uluslararası Göç
2. Toplumsal Cinsiyet
3. Küreselleşme
4. Yeniden Üretim
5. Kadın Göçmenler

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER:

1. International Migration
2. Gender
3. Globalization
4. Reproduction
5. Women Immigrants

1- Tezinden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezinden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☐
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezinin tamamının fotokopisi alınabilir	☒

Yazarın İmzası :

Tarih : 20/06/2018

ULUSLARARASI GÖÇLER VE TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENLİ İSTİHDAM BİÇİMLERİ

ÖZET

İnsanlığın varoluşundan günümüze kadar uzanan ve bu süreçte niceliksel ve niteliksel bakımdan çok çeşitli dönüşümler geçirmekle ve pek çok disiplin tarafından incelenmekle birlikte uluslararası göç olgusu, özellikle günümüzün küreselleşen dünyasında en çok tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Bu tartışmaların odağında ise, küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet yapısının çözülmesinin aksine ulusal sınırları yükseltme amacıyla uygulanan politikalara rağmen emek göçü akışının bu politikaları uygulayan ülkeler nezdinde dahi sürdürülür kılınmasıdır. Özellikle gelişmiş ülkelerin düşük vasıflı emek gücü ihtiyacının göçmenler tarafından karşılandığı bu süreçte önemli bir yer tutan bakım ihtiyacının devlet mekanizmalarından piyasa koşullarına devredilmesiyle ortaya çıkan bakım açığı ise çoğunlukla göçmen kadınlar ile karşılanmaktadır.

Tüm bu temel koşullar ekseninde bu çalışma, iktisadi açıdan bireyler arasında büyük bir gelir adaletsizliği yaratarak onları göç etme zorunluluğuna iten küreselleşme ve bu zorunluk ile göç etme eğilimi gösterecekler dahi kadınların çoğunlukla kendileriyle özdeşleştirilmiş alanlarda işgücüne dâhil olmalarına neden olan yeniden üretim kavramlarını tartışmayı hedeflemektedir. Bu tartışma ise, teorik bir zemin ile birlikte İzmir ilinde ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan kadınlardan seçilen bir örneklem grubu ve niteliksel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği yardımıyla bu gruptan elde edilen verilerin bütüncül bir yaklaşım ile irdelenmesi yoluyla gerçekleştirilmiştir. Göçmen kadınların -öncesi ve sonrasıyla- tüm göç süreçlerinin küreselleşme ve yeniden üretim mekanizmaları doğrultusunda irdelenmesi amacı güden bu çalışma, kadınların kendi anlatıları doğrultusunda tüm bu olguların birbirleri ile olan ilişkilerini ortaya koyma çabasıdır.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Göç, Toplumsal Cinsiyet, Küreselleşme, Yeniden Üretim, Kadın Göçmenler.*

INTERNATIONAL MIGRATION AND GENDER-BASED FORMS OF EMPLOYMENT

ABSTRACT

International migration has undergone several transformations and has been studied by many disciplines in the process from the existence of humankind to nowadays. Beside these, it has become one of the most debated issues in today's globalized world. The focal point of this discussion is to allow the flow of labor migration to the contrary the disintegration of the nation-state structure and raising borders in the process of globalization. In this process, developed countries have chosen to meet the need for low-skilled labor force with immigrants. Care services are the another sector which is needed low-skilled labor force and the care gap -which is inflicted from the transfer to market conditions of service procurement- tries to close with the immigrant women.

With all these basic conditions, this study aims to discuss globalization, which has been creating a great income inequality between the individuals and pushing them to migrate and reproduction, which has often caused women included in the labor areas identified with them even if they show a tendency to migrate, terms. This discussion contains theoretical information and the data which was obtained from depth interview with the immigrants household worker women who work in İzmir and included sample group of this study. The most important purposes of this study are both scrutinizing the entire migration process of women in the direction of globalization and reproduction terms and revealing the connection of these terms in the direction of women's own expressions.

Keywords: *International Migration, Gender, Globalization, Reproduction, Women Immigrant.*

ÖN SÖZ

Diana L. Wolf'un "Saha Çalışmasında Feminist İkilemler" adlı çalışmasını yayınladığı 1990'lı yıllara ilişkin dile getirdiği bir sitemi vardı: Kadınlar tarafından yapılmış çok miktarda araştırma var, fakat kadınlar "ile" ve kadınlar "için" yapılmış akademik feminist araştırma çok değil. O yıllardan günümüze dek geçen süreçte hem kadınlar "ile" hem de kadınlar "için" yapılmış akademik feminist araştırmalar nicelik ve niteliksel bağlamlarda artış gösterdi. Fakat günümüzde de şöyle bir eksiklik bulunmakta: Kadınlar "ile" ve kadınlar "için" akademik feminist çalışmalar yürüten erkek araştırmacı sayısı.

Bu çalışma, feminist teoriden ve bakış açısından çokça faydalansa da, feminist bir bakış açısı ortaya koyma iddiasında değildir. Fakat bir erkek olarak, her ne kadar feminizm penceresinden bakabilmek konusunda çok eksiğim olduğumu ve bu bakış açısını tam anlamıyla kazanabilmek için daha çok çaba sarf etmem gerektiğini bilsem dahi, cinsiyetler arasındaki pek çok eşitsizliğin farkındayım ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin kadın ve erkeklerin topyekûn mücadelesiyle mümkün olabileceğine inananlardanım.

Bu inanış doğrultusunda, hem küreselleşme sürecinin yarattığı yoksulluk ve yoksunluktan, hem de patriyarkanın kısırcasında sıkışmış ve bunların etkisiyle yaşadıkları coğrafyaları terk etmiş göçmen kadınların hayatlarına, hikâyelerine dokunabilmenin, bu hikâyeleri paylaşabilmenin gerekliliğine olan inançla bu araştırmayı gerçekleştirdim. Çalışanların, onları kendi evinde istihdam edenlerin ve hatta onlara iş bulabilmeleri bakımından aracılık sağlayan kurumlara dâhil olan tüm figürlerin kadın olduğu bir araştırmayı karşı cinse mensup bir araştırmacı olarak gerçekleştirmek, unutamayacağım bir deneyim oldu. Bu araştırma konusunun fikir aşamasından sonuna dek geçen sürecin akademik tecrübeleri bir yana, bana kişisel bakımdan en büyük katkısı "empati" duygumu geliştirmek ve derinleştirmek oldu.

Bu araştırmanın her aşamasında tüm sabrı ve anlayışı ile bana olan desteğini bir an bile esirgemeyen, çoğu zaman bana kendimden daha çok inanan, en akıl almaz fikirlerime, heyecanlarıma ve gevezeliklerime sabırla katlanan danışmanım Doktor Öğretim Üyesi Çağlar Özbek'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. O olmasa, bu araştırma gerçekten olmazdı. Umarım çok daha uzun, verimli ve farklı hikâyelere

dokunduğumuz araştırmalar gerçekleştirebileceğimiz bir akademik yolculuğu birlikte paylaşabiliriz.

Yüksek lisans öğrenimim boyunca bana bilgilerini, tecrübelerini katan ve yol gösteren tüm Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü öğretim üyeleri başta olmak üzere, benim için yeni bir akademik alan olan Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde aynı katkı ve desteği esirgemeyen tüm akademik ve idari personele de teşekkürü bir borç bilirim.

Alan araştırması sürecini, hissettiklerimi, deneyimlerimi anlatabilmek çok zor ve fazlaca yer tutar. Ama onlar olmasaydı, bu sürecin, hislerin ve deneyimlerin hiçbirini gerçekleşemezdi. Bana içini açan, hikâyelerini anlatan, onca yoğunluğu içinde kıymetli vakitlerini ayıran, bu çalışmanın asıl kahramanları olan göçmen kadınlar... Tek kelime ile minnettarım.

Ve son teşekkürüm... Gece nöbetinden her gelişinde hastane kokusunu da kendisiyle birlikte getiren, tüm o yorgunluğuna rağmen evin içindeki ikinci mesaisine başlayan ve dur durak bilmeden didinen sevgili annem. Senin varlığın ve yaşadığın tüm zorluklar, benim bir yerlerde bir şekilde gözümün açılmasına neden oldu. Hayatının büyük bir bölümünü kaplayan fedakârlıkların bana kattıklarını anlatacak kelimelerim çok az. Var ol.

Kadınlar “ile” ve kadınlar “için” araştırma yapan erkek araştırmacı sayısının artması ve kadınlar ile erkeklerin aynı çizgi üzerinde yer aldığı güzel günleri görebilmek umudu ve dileğiyle.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	III
TABLolar LİSTESİ.....	VI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇÜN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ

1.1. Uluslararası Göçün Kavramsal Boyutu.....	7
1.2. Uluslararası Göçün Kuramsal Boyutu.....	11
1.2.1. Ravenstein'in göç kanunları.....	12
1.2.2. İtme-çekme kuramı.....	14
1.2.3. Merkez-çevre kuramı.....	16
1.2.4. İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı.....	17
1.2.5. Göç sistemleri kuramı.....	18
1.2.6. İlişkiler ağı (network) kuramı.....	20
1.3. Uluslararası Göçün Tarihsel Süreci.....	22
1.3.1. Küreselleşme öncesi uluslararası göç hareketleri.....	23
1.3.1.1. Sanayileşme dönemi: özgür olmayan ve "sözde" özgür emek göçü.....	23
1.3.1.2. 19. yüzyıl: büyük buhran, emek ithali ve değişimin sinyalleri.....	25
1.3.2. Küreselleşme sonrası göç hareketleri ve değişen göçmen algısı.....	27
1.3.3. Uluslararası göç hareketliliği içinde Türkiye'nin yeri.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE ULUSLARARASI GÖÇ OLGUSU

2.1. Yeniden Üretim Kavramı Bağlamında Ev İçi Emek.....	35
---	----

2.2. Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Yoksulluğun Kadınlaşması.....	38
2.3. Yoksullukla Baş Edebilme Stratejisi Olarak Göçün Kadınlaşması.....	42
2.4. Yeniden Üretim Sürecinde Göçmen Kadın Emegi.....	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSSEL MODELİ

3.1. Yöntemsel Model.....	50
3.2. Konu ve Sorunsal.....	51
3.3. Amaç ve Önem.....	54
3.4. Evren ve Örneklem.....	55
3.5. Yapılabilirlik.....	56
3.6. Metot ve Teknikler.....	57
3.6.1. Veri toplama.....	57
3.6.2. Veri analizi.....	57
3.7. Alan Notları.....	58

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİ: KÜRESELLEŞME VE PATRİARKAYA KISKACINDA KADIN GÖÇMENLER

4.1. Göçmen İstihdamında Aracı Kurumlar: Ajanslar.....	63
4.2. Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri: İzmir Örneği.....	67
4.2.1. Zorunlu-gönüllü tartışması ekseninde göç nedenleri.....	71
4.2.1.1. Sosyo-ekonomik nedenler.....	71
4.2.1.2. Sosyo-kültürel nedenler.....	74
4.2.1.3. İlişki ağları (network).....	75
4.2.2. İşveren ile ilişkiler: çalışan mı, evin bireyi mi?.....	77
4.2.3. ‘‘7/24’’ lük zaman kullanımı.....	82
4.2.4. Çalışmak mecburiyeti: aile bireyleri ile ilişkiler.....	85
4.2.5. Toplum ve mekan çerçevesinde aidiyet.....	89

4.2.6. Göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algısı.....	93
4.2.6.1. Göç sürecinde erkin etkisi.....	94
4.2.6.2. İşin cinsiyete göre konumlandırılması: kanıksama ve ret.....	97
SONUÇ.....	101
KAYNAKÇA.....	114
EKLER.....	125
EK-A: Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	125
ÖZGEÇMİŞ	

TABLolar LİSTESİ

Tablo 4.1. Görüşme Yapılan Kurumlar.....	64
Tablo 4.2. Görüşmecilerin Demografik Özellikleri.....	69

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1.1. Yaşanan ve Gidilecek Yerlerdeki Faktörler ile Engeller.....14
- Şekil 1.2. Göç Veren ve Göç Alan Ülkeler İçin Potansiyel Bedeller.....19
- Şekil 1.3. Uluslararası Göçte Ortaya Çıkan Ulus Üstü Toplumsal Alanlar.....21

GİRİŞ

‘‘İnsanlığın durumunu -bazıları gönüllü, çoğu gönülsüz- muazzam kitlesel göçler biçimlendirdi. Bugün, insanlık tarihinin diğer tüm dönemlerindeki insanlardan daha çoğu savaştan, zulümden ve kıtlıktan kaçıyor. Gelecek on yılda Dünya’nın iklimi değişirse çok daha fazla sayıda insanın çevresel sığınmacı durumuna düşmesi muhtemel. Daha iyi yerler bizi hep çağırarak. İnsan dalgaları tüm gezegende kabarıp alçalmaya devam edecek. Ama şimdi koşup gittiğimiz ülkelere çoktan yerleşilmiş. Bizim kötü halimize genellikle pek empatiyle bakmayan başka insanlar var karşımızda’’¹

Çağlar boyunca ekonomik ve toplumsal bakımdan nedenleri, sonuçları, mesafeleri ve aktörlerinin niceliği ya da niteliği sürekli bir değişim ve dönüşüm içinde olsa da göç, bitmeyen ve bitmeyecek bir meseledir. Günümüzde bu meselenin büyük bir kısmını oluşturan uluslararası emek göçü ise, teknolojinin işgücünün yapısı üzerinde yarattığı kitlesel kırılmalara rağmen -farklı formlarda- sürekliliğini korumaktadır.

Göç ve göçmenler söz konusu olduğunda; 1970’li yıllardan itibaren ekonomi ve finansmanın ulusal sınırları aşarak küresel, kitlesel etkiler yarattığı bir süreçte, insanları olduğu yere sabitleme gayretiyle sarf edilen söylemlerin çoğalmasına karşın emek göçünün niceliğini arttırarak süregelmesi karşılaşılan en derin çelişkilerden biri olagelmıştır. 1994 yılında yayınladığı kitabında yukarıdaki ifadelerle yer veren Carl Sagan, daha iyi yerlerin insanları çağırması ile insanların gittikleri yerlerde iyi karşılanmaması gerçekliğini dile getirirken, aslında o günlerden şimdilere miras bırakılan ve gittikçe daha yüksek sesle dile getirilen bir soruya, bir çelişkiye ışık tutuyordu. Göçmenler: ‘‘çağın fobisi’’ mi yoksa ‘‘ihtiyaç’’ mı?

Göç olgusunun zorunlu-gönüllü gibi kavramlaştırmalarla keskin bir şekilde ayrışması, bu ayrıştırma sonucu göçmenlerin sahip olduğu statüyü belirlemede ve göçmenler kimi zaman toplumun karşılaştığı tüm sosyo-ekonomik sorunların baş yaratıcısı olarak anılagelmesine zemin hazırlamaktadır. Özellikle 2000’li yıllardan sonra -gelişmiş ya da gelişmemiş- tüm uluslarda giderek şiddetlenen ırkçılık

¹ Sagan, C. (2017). Soluk Mavi Nokta-İnsanın Uzaydaki Geleceğine Bir Bakış (S. Sertabiboğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

söylemleri, başka ülkelere çalışmak için giden emek göçmenlerinin gittikleri yerdeki işgücü piyasasına “hüküm sürdükleri” gibi anlaşılması güç bir algı yaratılmasına neden olmaktadır. Oysa ki, gittikleri ülkelerin işgücü piyasasına dahil olan göçmenlerin istihdam edildiği alanların o ülkenin yerlileri tarafından tercih edilmeyen, en düşük vasıflı ve ücretli iş alanları olduğu gerçeği yine aynı süreçte gözle görülür hale gelmektedir. İktidarda kalmak ya da iktidarı ele geçirmek kaygısıyla toplum içinde milliyetçi ve ırkçı söylemleri yaygınlaştıran, göçmenlerle ilgili her gün yeni bir sınır politikası ilan ederek sınırlarını en yükseğe çekme gayretinde olan hükümetler, bu söylem ve eylemlerine karşılık bahsi geçen en düşük vasıflı istihdam biçimlerinde çalışacak göçmenlere “göz yummaktadır”. İşte bu çelişki, göçmenlerin kim olduğundan ziyade, ne olduklarına cevap arayan yukarıdaki sorunun doğmasına yol açmıştır.

Küreselleşme ve sosyo-ekonomik dönüşümlerin etkisinin yanında, göç olgusu içinde yine hem niceliksel hem de niteliksel bakımdan artış gösteren bir diğer mesele de göçün kadınlaşmasıdır. İnsanlık tarihi kadar uzun bir süredir var olan göç olgusu içinde son yarım yüzyıllık sürece kadar sadece erkeği takip eden konumundaki kadınların, özellikle uluslararası emek göçünde görünürlüklerinin nasıl ve ne yönde arttığı da son dönemlerde yanıtı aranan bir diğer soruyu ortaya çıkarmaktadır. Gittikleri ülkelerde düşük vasıflı istihdam alanlarında yer bulan göçmen kadınlar göçmen olmalarından dolayı ancak bu alanlarda çalışabilirken, kadınlık konumlarından dolayı da ancak kendilerine atfedilen işlerde, çoğunlukla da ev içi bakım hizmetleri alanında çalışabilmektedir. Dolayısıyla emeğini sunmak için farklı bir ülkeye göç eden kadınlar, hem göçmen oldukları hem de kadın oldukları için çok daha farklı tahakküm ilişkileriyle yüzleşmektedir.

Göçün küreselleştiği ve kadınlaştığı bu günümüz koşulları altında ev içi ve bakım hizmetleri alanında emeğini sunmak için Türkiye’ye gelmiş olan yabancı göçmen kadınları konu edinen bu çalışma, satır aralarında yukarıda değinilen sorulara yanıt verme çabasıdır.

Bu çaba doğrultusunda, çalışmanın ilk bölümünde küreselleşme süreci paralelinde uluslararası göç olgusuna değinilecek ve bu olgunun kavramsal, kuramsal, tarihsel bağlamlarda tartışılmasına yer verilecektir. Nitekim özellikle emek göçü bağlamında

günümüz göç hareketlerini geçmiş dönemlerden ayırt edebilmek ve bu hareketlerin başlıca aktörleri konumundaki göçmenlerin konumunu belirleyebilmek açısından bu tartışma oldukça gereklidir. Gündelik yaşam pratiklerimizin yazılı ve görsel medya organları ile çevrelendiği ve göçmen figürünün bu organlarda farklı isimlerle - sığınmacı, mülteci, göçmen- sunulmasının yarattığı karışıklığın göçmenlere bakış açısında çok etkin bir rol oynadığı gerçekliği, göç ve göçmen olgularının kavramsal olarak incelenmesini bir zorunluluk haline getirmektedir. Göçmen statülerinin belirlenmesinde bu karışıklığa yol açan bir diğer unsur ise göçün yapısı ile ilgilidir. Göç sürecinin gönüllü mü yoksa zorunlu mu olduğu sorusuna yanıt vererek göçmenlerin statülerinin belirlenmesi hem hukuki düzeyde kavramsal sorunlarla karşılaşılmasına, hem de toplumların göçmenlere bakış açılarının çoğunlukla olumsuz yönde şekillenmesine neden olmaktadır.

Uluslararası göç olgusunun -özellikle küreselleşme süreci ile birlikte- genişlik ve derinlik kazanması, göç olgusunun neden ve sonuçlarını açıklama çabasıyla ortaya çıkan kuramsal yaklaşımların da çeşitlenmesine yol açmaktadır. Göçe iktisadi, uluslararası ilişkiler, toplumsal ya da sosyo-psikolojik boyutlarıyla yaklaşan pek çok kuram olduğu gibi, bu kuramların tek başlarına göç olgusunu açıklamakta yetersiz kaldığı ve her birinin birbiriyle etkileşim içinde olduğu kabulüne dayanarak, göç olgusunun bütüncül bir yaklaşım ile ele alınması amacıyla bu kuramların genel bir analizi yapılacaktır.

Söz konusu emek göçü olduğunda, kapitalist üretim ve yönetim biçiminin göç olgusunu etkilemesi kaçınılmazdır. Bu genel etki ile birlikte kapitalizmin ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar geçen süreçte pek çok değişime uğradığı düşünüldüğünde, her bir değişimin uluslararası göç sürecini ve yapısını da farklı yönlerden etkilediği kuşkusuzdur. Dolayısıyla kapitalizm sürecinde göçün nasıl şekillendiği, göçmen niteliklerinin ne yönde değişikliğe uğradığını belirleyebilmek adına tarihsel bir analiz oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte, kapitalizmin ekonomik, toplumsal ve kültürel bağlamlarda en derin kitlesel dönüşümlere neden olduğu değişim süreçlerinden biri olarak küreselleşme süreci, göç ve göçmen olguları üzerinde de büyük dönüşümlere yol açması sebebiyle bu tarihsel sürecin kilit noktasında yer almaktadır. Bu bağlamda tarihsel analiz; köle

ticareti, sömürge akınları, 20. yüzyıl mübadele hareketleri ve emek ithali dönemlerinin ele alındığı küreselleşme öncesi dönem ile küreselleşme sonrası dönem olmak üzere iki kategori altında yapılacaktır. Coğrafi ve kültürel konumu ile dünya üzerindeki en önemli kesişme noktalarından birine ev sahipliği yapan Türkiye'nin tüm bu göç akınları içindeki yeri de, yine bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

En temel anlamıyla, göçün yeni bir yaşam biçimine erişme çabasıyla ortaya çıkan hareketlilik, emek göçünün ise yeni bir yaşam biçiminde sosyo-ekonomik unsurlarının ön planda olduğu bir hareketlilik olması kabulünden yola çıkıldığında, kadınların emek göçü içerisinde yeri ve önemi büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim sosyo-ekonomik unsurları iyileştirmek ve refah seviyesini yükseltmek amacıyla daha fazla gelir elde etme güdüsüyle gerçekleştirilen bir hareketin altında yatan temel sebep yoksulluktur. Küreselleşme sürecinde, cinsiyet farkı gözetilmeksizin göç sebeplerinin en önemli unsurlarından biri olan yoksulluk olgusuna toplumsal cinsiyet perspektifinden bakıldığında ise, kadınların yoksulluğu çok daha farklı ve derin bir şekilde yaşadığı görülmektedir. İktisadi politikaların sınıflar arasında yarattığı derin gelir eşitsizliğine bir de patriyarkal kalıplar eklendiğinde, kadınların bu sınıflar arası eşitsizlikten kaynaklı yoksulluk ile birlikte cinsiyetler arasındaki eşitsizlikten kaynaklanan yoksunluklarla da yüz yüze geldiği sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu bağlamda, kapitalizmin yarattığı yoksulluk ile patriyarkanın yarattığı cinsiyetler arası eşitsizliğin göç olgusu içerisinde kadınları nasıl ve yönde etkilediği ikinci bölümde tartışılacaktır. Çalışmanın, ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere göç etmiş kadınları konu etmesi sebebiyle de bu tartışma, yeniden üretim, cinsiyete dayalı işbölümü kavramları ile bunların kadınları hangi alanlarda ve nasıl konumlandıkları üzerinden gerçekleştirilecektir.

İlk iki bölümde, küreselleşme süreci paralelinde göçmenlerin günümüz toplumsal yapısı içinde yer aldığı konum, yine aynı süreçte uluslararası emek göçü içinde kadınların görünürlüklerinin nasıl ve yönde arttığı ile kadınların göç olgusu içindeki konumlarının tartışıldığı bu teorik çerçeve kapsamında çalışmanın temel sorunsalı belirlenmiştir. Küreselleşme ve yeniden üretim olguları ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere Türkiye'ye gelmiş göçmen kadınların göç sürecini nasıl ve ne yönde etkilemektedir?

Bu temel sorunsal doğrultusunda çalışmanın temel amacı; Türkiye'ye göç ederek ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan on iki yabancı göçmen kadının kendi deneyim ve anlatılarından faydalanarak öncesi, sonrası, nedenleri, sonuçları ve kadınlık konumlarıyla birlikte tüm g süreçlerini ortaya çıkarmaktır. Nüfus bakımından Türkiye'nin nc büyük kenti olması, Türkiye'de ikamet izni verilen yabancı sayısı bakımından da beşinci sırada yer almasının yanı sıra, son yıllara sanayi, ticaret ve turizm sektörlerinde büyük bir gelişme kaydederek ‘‘metropol’’ özelliği kazanan İzmir ili bu çalışmanın evrenini oluşturmaktadır. Sekiz aylık bir süreçte tamamlanan alan araştırması kapsamında görüşme yapılan on iki göçmen kadın ise, İzmir ilinin Urla, Balçova, Alsancak ve Mavişehir gibi sosyo-ekonomik açıdan gelir seviyesi yüksek sınıfları barındıran bölgelerinden seçilmiştir. Derinlemesine görüşme tekniğine uygun olarak yarı yapılandırılmış soru formu yardımıyla göçmen kadınların aktardığı g deneyimlerine odaklanan çalışmada, teorik bilgilerin ve alan araştırmasından elde edilen verilerin bütüncül bir yaklaşımla ele alınıp değerlendirilebilmesi amacıyla nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME VE ULUSLARARASI GÖÇÜN DEĞİŞEN DİNAMİKLERİ

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar süregelen, tarihsel süreç içinde hem varlığını koruyan hem de değişime uğrayan bazı olgular vardır. Bu olgulardan biri de; nedenleri, oluşum biçimleri ve sonuçları sürekli irdelenen ve ortaya çıkardığı sorulara cevap aranan *göç* olgusudur.

Göç olgusunun tarihsel süreç içinde, özellikle onu ortaya çıkaran nedenlere paralel olarak, birçok tanımı yapılmıştır. İnsanlık tarihi ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan pek çok köklü değişime uğramış ve her biri göçün nedenlerini ve yapısını da farklı şekillerde değişikliğe uğratmıştır. Bu değişimler ise göç olgusunun giderek çok katmanlı ve karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur.

Yaşadığımız çağda ise, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından bugüne, göç olgusunu değişime uğratan ve katmanlı yapısını daha derinleştiren en temel değişim süreci *küreselleşme* olmuştur. Toplumlara ve insan hareketlerini etkileyen birincil toplumsal kurumun -neredeyse bütün insanlık tarihi boyunca- ekonomi kurumu olmasının yanında, ekonominin kendi içinde geçirdiği en büyük dönüşüm süreci olan küreselleşme, göç nedenlerini ve biçimlerini de değiştirmiştir. Özellikle uluslararası göç biçimlerinde yaşanan bu değişimler, farklı teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Doğduğu toprakları ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel ve ailevi nedenlerle terk ederek, farklı bir yaşam alanı yaratmak adına başka bir ülkeye yerleşmek olarak tanımlanan uluslararası göç (Tuna ve Özbek, 2014/a: 38), küreselleşme sürecinin hızlanmasıyla birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. Nitekim Erder'in de ifade ettiği gibi uluslararası göç, hem iç toplumsal dinamiklerden hem de uluslararası ekonomik ve siyasal dalgalanmalardan etkilenen, sonuçları bakımından ise iç göçten daha farklı ve karmaşık olan nüfus hareketleridir (2000: 235).

Ekonomi temelli ortaya çıkan ve hem toplumlara hem de kişileri ayrı ayrı etkileyen bir sürecin uluslararası göçü tetikleyen temel sebep olduğu doğrudur. Fakat küreselleşme süreci, etkilerini her toplumda ve her kişide aynı ölçüde göstermez. Dolayısıyla bu süreç içinde uluslararası göçün arttığı ya da yön değiştirdiği bilinse

de; dinamik, karmaşık, çok boyutlu ve sürekli devinim halinde olması (Şirin Öner, 2015: 13) nedeniyle uluslararası göçü açıklamak oldukça zordur.

Dolayısıyla bu gelişme ve değişimleri irdelemek, uluslararası göçün neden ve sonuçlarını ortaya çıkarmak adına öncelikle göç olgusuna dair kavramların üzerinde durulması gerekmektedir. Ardından uluslararası göçü anlayabilmek ve bu karmaşık yapıyı çözümlmek için bazı temel göç kuramlarına değinmekte fayda görülmektedir. Sonrasında yine aynı amaçla, göçün tarihsel süreç içinde nasıl şekillendiği ve Türkiye'nin bu süreçteki konumu açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1 Uluslararası Göçün Kavramsal Boyutu

Göç olgusunun insanlık tarihi kadar uzun bir geçmişi olması nedeniyle, hem kavramsallaştırılması hem de kendi içindeki alt kavramların belirlenmesi giderek zor bir hal almıştır. Özellikle 20. yüzyıl sonlarından itibaren, ulus-devlet sınırlarının hukuksal bağlamda varlığını devam ettirmesine karşın piyasalaşma sürecinde bu sınırların ortadan kaybolması, hem göçü hem de göçe dair kavram karmaşasını arttırmıştır.

Temel olarak “uluslararası bir sınırı geçerek veya bir devlet içinde; süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri” olarak tanımlanan göç olgusu (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 22), bu tanımdan hareketle pek çok kavramı da ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte, göç olgusuna dair hem hukuksal hem de sosyo-kültürel açıdan çatı görevi üstlenen ve üzerinde durulması gereken ilk ve öncelikli kavram “yabancı” kavramıdır.

En temel ve basit tanımıyla yabancı, “bulunduğu ülkenin vatandaşlığına sahip olmayan kişi” (Ergül, 2012:214) olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası hukuk bağlamında kabul görmüş tanım ise, Devletler Hukuku Enstitüsü'nün 1982 yılında Cenevre'de gerçekleştirilen toplantısında yapılmıştır. Buna göre yabancı, “bir devletin ülkesinde bulunan, fakat o devletin uyrukluğunu iddiaya hakkı olmayan kimsedir” (Aybay, 2007: 11; Çelikel ve Gelgel, 2007: 17). Uluslararası Göç Örgütü de yabancıyı bu tanımlara benzer bir şekilde “belirli bir devlet açısından o devletin uyruğunda olmayan kişi” olarak ifade etmiştir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 64).

Uluslararası tanımlardan yola çıkarak Türkiye’de ise yabancı, “Türkiye Cumhuriyeti Devleti ile vatandaşlık bağı bulunmayan kişidir”(Göç İdaresi Müdürlüğü, 2013:3).

Bu tanımlara bakıldığında, hepsinin ortak noktası yabancılığı “vatandaşlık (uyruk)” kavramına bağlı olarak açıklamalarıdır. Göç ederek başka bir devlet çatısı altında hayatını idame ettiren, yani o ülkenin “vatandaşı olmayan” göçmenlerin, gittikleri ülke içindeki statüleri ve yararlanacakları haklar konusunda giderek derinleşen bir tartışma söz konusudur. Göçmenlerin net olmayan statülerinden dolayı hak kullanımı konusunda yaşadıkları ikileme, modern ulus-devletin bu göçmenlere vatandaşlık hakkı verip vermeme sorunsalından kaynaklanan ikilemlerin eklenmesi (Tuna ve Özbek, 2014/b: 215-217) ise derinleşen bu tartışmanın odak noktasını oluşturmaktadır. Modern ulus-devletler bir yandan -vatandaşlarına karşı- kendilerine özgü motifleri korumakla yükümlü iken, diğer yandan -küreselleşme sürecindeki rollerini sağlamlaştırmak adına- işgücü piyasalarının esnek tutulması hususunda göçmenlerden vazgeçememektedirler. Nitekim küreselleşmeye engel olmayacak oranda özgürlük ve istikrara ihtiyaç duyan küresel pazarın, yurttışa ihtiyacı bile olmadığı (Üstel, 1999: 12) düşünüldüğünde, modern ulus-devletlerin yaşadığı ikilem daha gözle görünür bir hal almaktadır.

Dolayısıyla yabancının tanımlanması konusunda öncelikle vatandaşlık karşısında bir anlam ifade etmesi (Aybay, 2007: 13) genel olarak kabul görmüş olsa da; yabancı kavramı sadece bir ulus bağı ile değil, ayrıca kişinin içinde bulunduğu hukuksal statü bağlamında da vatandaşlıktan ayrılmaktadır (Çelikel ve Gelgel, 2007: 19). Bu açıdan bakıldığında; vatansızlar, mülteciler, sığınmacılar ve göçmenler de statüleri bakımından yabancı türleri arasında yer almaktadırlar.

Bu statülerden biri olan ve Birleşmiş Milletlerin 1954 yılında imzaladığı Vatansız Kişilerin Durumuna Dair Sözleşme kapsamında vatansız kavramı, “herhangi bir devletin kanunlarının işleyişi çerçevesinde vatandaş olarak sayılmayan kişi” olarak tanımlanmaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 62). Bu yaygın tanımla birlikte, vatansız ile yabancı kavramlarının aynı statüyü çağrıştırmaları gibi genel bir yanlış da bulunmakta ve Türkiye’de hukuksal alanda yapılan vatansız tanımı bu yanlışta örnek oluşturmaktadır. Buna göre, “hiçbir devlete vatandaşlık bağıyla bağlı bulunmayan ve ‘yabancı sayılan’ kişi” (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013:3)

olarak yapılan tanımda yabancı ile vatansız eş anlamlı şekilde ifade edilmiştir. Ne var ki bazı yabancılar, dahil oldukları statü kapsamında, buldukları devletin bir takım haklarından yararlanabilmekte iken, vatansız bireyler hiçbir devletin vatandaşı olmadıkları için hiçbir haktan yararlanamazlar (Çelikel ve Gelgel, 2007:19).

Mülteci, sığınmacı ve göçmen statülerinin belirlenmesinde ise göçün nedeni önemli bir rol oynamaktadır. Buna göre mülteci ve sığınmacılar zorunlu bir göç nedeniyle bu statüye sahipken, göçmen statüsü ise temel anlamda “kendi isteği” ile göç eden kişilere verilmektedir. Uluslararası düzeyde genel kabul gören bir göçmen tanımı bulunmamaktadır. Göçmen teriminin, “kişisel rahatlık” amacıyla ve dışarıdan herhangi bir zorlama unsuru olmaksızın ilgili kişinin hür iradesiyle göç etmeye karar verdiği durumları kapsadığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu terim, hem maddi ve sosyal durumlarını iyileştirmek hem de kendileri veya ailelerinin gelecekte beklediklerini arttırmak için başka bir ülkeye veya bölgeye göç eden kişi ve aile fertlerini kapsamaktadır (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 22). Öncelikli amaçları yaşamlarına yönelik bir tehdidin olmadığı güvenli bir çevrede hayatlarını devam ettirmek olan (Ergül, 2012: 219) mülteci ve sığınmacıların özellikle basın yayın organlarında aynı statüye konulmaları ve bu duruma özen gösterilmemesi sıklıkla karşılaşılan bir durumdur (Aybay, 2007: 22). Mülteci, “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen”; sığınmacı ise, “mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen” kişidir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 43-49). Ayrıca, Birleşmiş Milletler’in 1951 tarihinde kabul ettiği Mültecilerin Durumuna İlişkin Sözleşme, mültecileri genel olarak yabancılar hukukuna dahil etmiş, fakat buldukları statü gereği de bazı haklardan vatandaş ile eşit biçimde yararlanacağını belirtmiştir (Çelikel ve Gelgel, 2007: 20).

Göçe ilişkin kavramlardan bir kısmını belirleyen unsur ise göçün yapısı ile ilgilidir. Düzenli ve düzensiz göç olarak kavramsallaştırılan bu iki durum, temel olarak göçün yasal ya da yasal olmayan yollarla gerçekleştiği üzerinde durmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü’nün yapmış olduğu tanımlara göre: “yasal kanallar kullanılarak gerçekleşen göç düzenli; gönderen, transit ve alıcı ülkelerin düzenleme normlarının

dışında gerçekleşen hareketler ise düzensiz göç” olarak kabul edilmektedir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009: 14-15). Türkiye’de hukuksal düzeyde yapılmış göç tanımının da, göçün yapısına odaklı bir tanım olduğu görülmektedir. Bu tanıma göre göç; “yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eden ‘düzenli göç’ ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden ‘düzensiz göç’ ve uluslararası koruma” ifade edilmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013: 2).

Göçün yapısı ve nedenlerinden kaynaklı bu kavramlar ile uluslararası literatürde kabul edilmiş göç tanımını birlikte düşündüğümüzde ortaya daha çeşitli kavram ve tanımlar da çıkmaktadır. Göçün en temel nedeni kuşkusuz daha iyi bir yaşam düzeyine erişmektir. Zorunlu göçü doğuran savaş ve doğal afet gibi durumları bir kenara koymak gerekirse, kişileri kendi rızasıyla göç etmeye teşvik eden “iyi bir yaşam düzeyine” erişme amacının iktisadi olduğu oldukça açıktır. Daha sonra ayrıntısı ile ele alınacak olmakla birlikte, küreselleşme sürecinin göçe dair ortaya çıkardığı en temel kavram “göçmen işçi” kavramıdır. Birleşmiş Milletlerin 1990 yılında kabul ettiği Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme kapsamında göçmen işçi, “vatandaşlık bağı ile bağlı olmadığı bir devlette ücret ödenen bir faaliyette çalıştırılacak, çalıştırılmakta olan veya çalıştırılmış olan kişidir” (Birleşmiş Milletler, 1990: 3).

Son olarak, göçmen istihdamının belli başlı hizmet sektörlerinde toplanması ve bunun özellikle kadın göçmenler açısından ev içi hizmetleri üzerinde yoğunlaşması nedeniyle “ev işi” ve “ev işçisi” kavramlarının da üzerinde durulması gerekmektedir. Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 100. oturumunda kabul ettiği 189 Sayılı Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Hakkında Sözleşmesine göre; ev ya da hane halkı için veya ev içerisinde icra edilen işler “ev işi”; istihdam ilişkisi dahilinde ev işi ile uğraşan kişi ise “ev işçisi” olarak tanımlanmıştır (Uluslararası Çalışma Örgütü, 2011: 4). Birleşmiş Milletler kapsamında Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunması Komitesi ise, 2011 yılında yayınladığı Göçmen Ev İşçileri Hakkında 1 No’lu Genel Yorum raporunda bu kavramlara yer vermiştir. Rapora göre ev işçisi, “hanede ikamet edip edilmediğine bakılmaksızın, başka

kişilerin evlerinde ya da başka kişilerin evleri için iş ilişkisinde bulunan kişidir” (Birleşmiş Milletler, 2011: 2). Bununla birlikte komite, raporun 6. maddesinde, göçmen ev işçilerinin Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Uluslararası Sözleşmede tanımlanan “göçmen işçi” kavramına dahil edildiğini ifade etmektedir (2011: 2). Yine raporun 7. maddesinde, raporda tanımlanan insan hakları sorun ve konularının tüm ev işçilerini ilgilendirdiği, fakat pek çok sorun ve konunun göçmen ev işçilerine özel olduğu vurgulanmış, göçmen ev işçilerinin yüksek risk altında olduğu ifade edilmiştir (2011: 2).

Göç ve göçe ilişkin ortaya çıkmış tüm bu kavramlara daha geniş bir açıdan bakıldığında, hem kavramların çoğalması hem de bunların iç içe geçme nedeninin, yaşadığımız küreselleşme sürecinde -ve küresel güçler tarafından- göçün belli başlı kalıplara sığdırılması arzusundan kaynaklandığı görülmektedir. Uluslararası göçün tarihsel süreci başlığı altında daha derinlemesine incelenecek olmakla birlikte, özellikle gelişmiş ülkelerde, göçün 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kısıtlanmaya başlandığı ve göçe yönelik önlemlerin giderek arttığı görülmektedir. Bunun sonucunda da, göçün nasıl ve ne şekilde gerçekleştiği ya da göç eden bir kişinin hangi statüde yer alması gerektiği gibi konuların üzerinde sıklıkla durulmaya başlanmıştır.

1.2 Uluslararası Göçün Kuramsal Boyutu

Ravenstein 1880’li yıllarda İngiltere’nin nüfus yapısını ve bu nüfusun ülke sınırları içindeki hareketliliğini anlamaya çalışırken, bir sonraki yüzyılda yeni ve birçok kurama ön ayak olacağını biliyor muydu bunu söylemek zor. Fakat kesin olan bir şey var ki, o yıllardan günümüze kadar dünya pek çok kez değişti ve en başta söylediğimiz gibi insanlığın bir kısmının değişen düşünceleri ve istekleri daha büyük bir kısmın hareket etme dürtüsünü -ve hatta zorunluluğunu- arttırdı. Kesin olan bir şey daha var ki, o da Ravenstein’dan günümüze kadar uluslararası göçün genişlediği, derinleştiği ve giderek hız kazandığıdır (Şenol Sert, 2015: 29).

Bu genişlik ve derinlik, uluslararası göçün nedenleri ve sonuçlarını açıklamaya ilişkin tek ve genel bir kuramın ortaya çıkmasını engellemiştir. İktisadi ve politik açıdan farklı kutuplardaki düşünce sistemleri, uluslararası göç olgusunu farklı

boyutları ile kuramsallaştırmış ve anlamlandırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla her bir kuramın uluslararası göçü kendi anlayışı ile değerlendirdiği göz önünde bulundurulmuş, eksikleri başka kuramlarla açıklanmaya çalışılarak mümkün olduğu kadar bütüncül bir yaklaşım elde edilmeye çalışılmıştır. Nitekim emek, sermaye, devlet, birey, toplum ve uluslararası ilişkiler gibi farklı aktör ve etmenlerle giderek çok boyutlu bir biçim kazanan uluslararası göç olgusunu açıklamaya çalışırken bu tarz bir yolun izlenmesi oldukça makuldür.

Bu doğrultuda, Ravenstein'in ünlü göç kanunları çatısı altında, özellikle göç ve emek arasındaki ilişkiyi ön plana çıkaracak şekilde belli başlı kuramlar ele alınacaktır. Öncelikle neo-klasik ekonomi çerçevesinde *"itme-çekme"* ve *"göçün yeni ekonomisi"* kuramları ile birlikte göç sürecindeki bireysel ve hane içi karar alma mekanizmaları üzerinde durulacaktır. Ardından, *"merkez-çevre"* ve *"ikiye bölünmüş emek piyasası"* kuramları ile hem toplumlar hem de toplum içindeki bireyler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikler ve bunların göç sürecini nasıl tetiklediği tartışılacaktır. Yine farklı toplumlar arasındaki ilişkiler temelinde şekillenen *"göç sistemleri"* kuramı çerçevesinde göçün uluslararası ilişkiler boyutu öne çıkarılacak ve son olarak göç olgusunun baş aktörleri konumundaki göçmenlere eğilerek göçün sosyal-psikolojik yönünü ortaya koymak adına *"ilişkiler ağı"* kuramı irdelenecektir.

1.2.1 Ravenstein'in göç kanunları

1871 ile 1881 yılları arasında İngiliz nüfus sayımı istatistiklerinden yola çıkarak hazırlanan 1885 yılında Göç Kanunları adıyla yayınlanan çalışma, göçle ilgili bilinen ilk çalışma niteliğindedir. Ravenstein çalışmasında, göç sürecinin temel mekanizmalarını inceleyerek göç olgusunun genel geçer kanunlarını ortaya koymaya çalışmıştır (Çağlayan, 2006: 68). Kötü ve baskıcı kanunları, ağır vergileri ve olumsuz iklim koşullarını göçü ortaya çıkaran etmenler olarak sıralasa da, Ravenstein'a göre göçün en temel nedeni ekonomik anlamda iyi olma isteğidir (Gül Vural, 2007: 12). Bu bağlamda yedi başlık halinde ortaya koyduğu göç kanunları ise şunlardır:

1. Göçmenlerin büyük çoğunluğu kısa mesafelere göç ederken; bu göç eylemi, aynı zamanda sanayi ve ticaret merkezi olan büyük şehirlerin göçmenleri kendi

içine çekmesine ve dolayısıyla yeni göçmen akınlarının gerçekleşmesine ve böylece nüfusun yer değiştirmesine neden olmaktadır.

2. Sanayi ve ticaret merkezlerine doğru gerçekleşen göç kırsal bölgelerde seyrelmeye neden olmakta, bu boşluklar uzak bölgelerden gelen göçmenler tarafından doldurulmaktadır. Uzak bölgelerden gelen göçmenlerin kendi yaşadıkları yerde yarattıkları seyrelmenin ise o bölgelere daha yakın yerlerden gelenlerle doldurulması ile zincirleme bir göç hareketi ortaya çıkmaktadır.

3. Yayılma süreci emme sürecinin tersi olsa da benzer özellikler göstermektedir. Kentin getirisinden pay alma isteği ya da daha iyi yaşama arzusu ile yayılan göçmenler ile onları kendine doğru emen sanayi ve ticaret merkezleri arasındaki etkileşim, göçe neden olma bakımından benzerdir.

4. Her bir göç akını, kendisine denk oranda tersine bir göç akımına neden olmaktadır.

5. Uzun mesafeli göç etme eyleminde bulunan göçmenlerin büyük bir çoğunluğu sanayi ve ticaret merkezlerine gitmeyi tercih etmektedir.

6. Kentte yaşayan yerliler, ülkenin kırsal kentinde yaşayanlara nazaran göç etmeye daha az yatkındır.

7. Kadınlar, erkeklere göre, göç etmeye daha çok eğilimlidir (Ravenstein, 1885: 198-199).

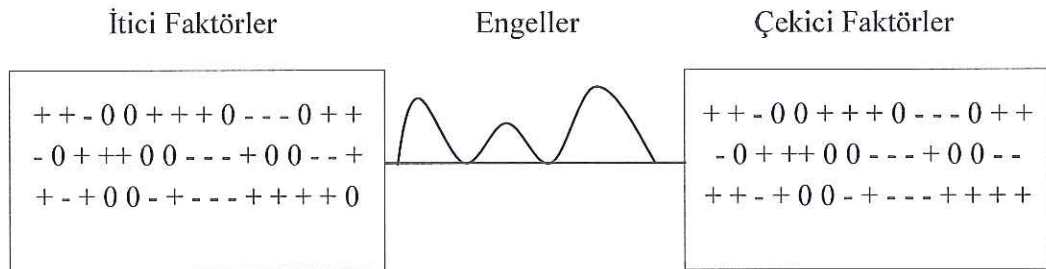
Sadece İngiltere sınırları içindeki nüfus hareketlerinin değerlendirilmesi ve göçe dair çok genel ifadelerin ortaya konulması ile şekillense de bu kanunların göç literatüründeki önemi yadsınamaz. Nitekim Sanayi Devrimi'nin beşiği olduğu kabul edildiğinde, sanayileşmenin İngiltere nüfusunu ve bu nüfusun hareketliliğini ne denli etkilediğini ortaya koyması bakımından Ravenstein'in yeri oldukça önemlidir. Bu bağlamda çağımızda sınır tanımayan sermaye hareketlerinin yol açtığı çok daha büyük göç akınlarının açıklanması çabasıyla ortaya çıkan kuramlara ışık tutması ise bu kanunların önemini bir kez daha arttırmaktadır.

1.2.2 İtme-çekme kuramı

1966 yılında yayınladığı makalesinde göç olgusunu; mesafenin uzaklığı ya da yakınlığı, eylemin zorluğu ya da kolaylığı ne olursa olsun, bir merkezden hedefe doğru yapılan hareket ve yaşanılan yerdeki kalıcı ya da geçici değişiklikler olarak tanımlayan Lee, aynı çalışmasında göçün dört temel faktörünü de belirtmiştir (1966: 49). Bunlar; (1) yaşanan yerle (merkezle) ilgili faktörler, (2) varış yeri ile ilgili faktörler, (3) müdahaleci engeller ve (4) bireysel faktörlerdir ve Şekil 1.1'de gösterilmektedir.

Serbest piyasanın işleyiş biçiminin özeti durumundaki arz-talep mekanizmasının göçe uyarlanmış biçimi olan (Akalin, 2015: 89) kuram, neo-klasik iktisat çerçevesinde göç sürecini bireysel karar alma mekanizmalarına indirgemekte, göçmenlerin geride bıraktıkları yerin ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel açıdan kişinin istek ve arzularına yetmediği görüşüne dayanmaktadır (Kaya, 2014: 19). Buna göre, hem yaşanan hem de gidilecek olan yerde olumlu ve olumsuz faktörler bulunmakta, olumlu faktörler göçe yönelik çekmeyi, olumsuz faktörler ise göçe karşı itmeyi (Çağlayan, 2006: 73) tetiklemektedir.

Şekil 1.1. Yaşanan ve Gidilecek Yerlerdeki Faktörler ile Engeller

Kaynak: Lee, 1966: 50

Geride bırakılan yerdeki düşük yaşam standartları, ekonomik eşitsizlikler, politik baskılar ve demografik büyüme itici faktörler arasında yer alırken; gidilecek yerdeki ekonomik fırsatlar, politik özgürlükler ve emeğe olan talep çekici faktörlerin temelini oluşturmaktadır (Şenol Sert, 2015: 31; Castles ve Miller, 2008: 31). Bir başka ifade

ile göçmenler, yüksek nüfus yoğunluğu ve ekonomik dalgalanmalar nedeniyle az gelişmiş bölgelerden itilmekte, yüksek ücretler ve istihdam edilme olasılığı nedeniyle ise gelişmiş bölgeler tarafından çekilmektedirler (Lordoğlu, Kıroğlu ve Tanyılmaz, 2004: 7). Bu faktörler doğrultusunda bireyler, kendilerini iten ve çeken unsurlar arasında bir fayda-maliyet hesaplaması yaparlar ve çalışmalarının karşılığında yaşam boyu getirinin en yüksek olacağını düşündükleri yere göç etme kararı verirler (Massey, 2014: 14; 2016: 147). Dolayısıyla göç, rasyonel bireylerin aldıkları bir karar olarak ortaya çıkmış olur (Toksöz, 2006: 17).

İtme-çekme kuramı ile birlikte, göç sürecini neo-klasik iktisat yaklaşımı doğrultusunda ele alan bir diğer kuram ise “göçün yeni ekonomisi” kuramıdır. İtme-çekme kuramından temel farkı, göç sürecinde karar mekanizması olarak bireyin yerine hane halkının ele alınmasıdır. Bu doğrultuda odak nokta birey değil, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal üretim ile geçimini sağlayan aile ve bu üretim sürecinin iç piyasadaki konjonktürüdür. Üretimi teknoloji yoğun hale getirmeyi amaçlayan sermaye birikiminin elde edilmesi ya da yatırımdan karşılık alınmaması durumunda ortaya çıkacak risklerin giderilmesi hedeflerini ön plana çıkaran teori (Massey, 2014: 16, Toksöz, 2006: 20), bu gibi durumlarda aile içinden bir kişinin göç etmek durumunda kalacağını ifade etmektedir. Kısacası göç etmenin temel nedeni bireysel olarak kazancı maksimum düzeye çıkarmak değil, ülke içi piyasadan kaynaklanan sorunların üstesinden gelmektir (Massey, 2016: 147).

İster bireysel ister hane halkının verdiği kararlar olsun, neo-klasik iktisattan beslenen kuramlar göç veren ve alan ülke arasındaki emek ve sermaye piyasalarının eşitsizliğine vurgu yapar ve göç hareketleri sonucunda bir denge oluşacağını öne sürer. Fakat iki ülke arasında bu şekilde denge oluşturacak göçmen tipi ile kuramların göç etme nedenlerini açıklamaya çalıştıkları göçmen tipi arasında bariz bir çelişki bulunmaktadır. Castles ve Miller’ın üzerinde durdukları gibi, deneysel çalışmalar göç eden çoğunluğun akılcı tercihler yapan bireyler değil, sınırlı bilgiye sahip bireyler olduğunu öne sürmektedir. Dolayısıyla neo-klasik iktisattan beslenen teoriler göç sürecini basitleştirdiği ve göçün tarihsel arka planı ile devletin göç üzerindeki rolüne gereken önemi vermediği gerekçesiyle eleştirilmektedir (Castles ve Miller, 2008: 32-33; Toksöz, 2006: 20).

1.2.3 Merkez-çevre kuramı

Günümüzde oldukça sık kullanılan ve özellikle gelişmekte olan (çevre) ülkelerden gelişmiş (merkez) ülkelere doğru gerçekleşen göçü açıklayan ve “dünya sistemleri” adı da verilen kuram, 1974 yılında Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilmiştir. Kapitalizmin, sermaye ile devlet arasında özel bir ilişkiyi gerekli kıldığını ifade eden Wallerstein; sermayenin büyük bir pazarla birlikte, bu pazarın genişlemesi adına bir devletler sistemine de ihtiyaç duyduğunu ve bunun için de pek çok devletin genel iş bölümüne dahil olduğu bir dünya sisteminin oluştuğunu belirtmektedir (2005: 47). Toplumların geri kalmışlığını “kendi suçları” gibi gösteren modernleşme yaklaşımına tepki olarak ortaya çıkan ve “mevcut sosyal bilimlerin öncüllerinin eleştirisi” (Wallerstein, 2003: 209) olarak temellendirilmiş kuram, az gelişmişliğe merkez ülkelerin çıkarlarının neden olduğunu ve merkez ülkelere doğru gerçekleşen göç akınlarının bu iktisadi eşitsizlikten kaynaklandığı ileri sürer (Cizreli, 2015: 32-34). Dolayısıyla uluslararası göçü kapitalist yayılcılığın bir türevi olarak gören kuram (Kaya, 2014: 20), ekonomik ve siyasi gücün eşit olmayan dağılımına vurgu yapmaktadır (Toksöz, 2006: 19; Şenol-Sert, 2015: 36).

Marksist politik ekonomi eleştirilerinin temel alındığı kuramda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkardığı göç nedenleri bakımından, küreselleşmenin etkilerini daha net görmek mümkündür. Faist’e göre ana eksen merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru gerçekleşen sermaye hareketi olsa da, bu hareketin ülkeler arasında yarattığı ilişki iki yönlü değerlendirilmelidir ve göç veren ile göç alan ülkeler arasındaki bu ilişki mal, bilgi ve göç akışını temsil etmektedir (2003: 35). Bu yönlerden ilki, merkez ülkelerin çevre ülkelere doğru gerçekleştirdiği yayılcı politikaların merkez ülkelerdeki etkilerini barındırır. Merkezdeki kapitalist ülkeler, çevredeki kapitalist olmayan ülkelerin çevre dokularına sızarak toprak, hammadde ve emek unsurlarını denetim altına almaktadır (Abadan-Unat, 2006: 31). Kapitalist yayılma sonucu merkez ülkelerin kontrolüne geçen bu unsurlar merkez ülkelerde işçi açığı yaratmakta ve dolayısıyla çevre ülkelere doğru oluşan göç giderek artmaktadır (Güllüpnar, 2012: 67). İkincisi ise, yine aynı yayılcı politikaların çevre ülkelerin kendi içinde ortaya çıkardığı sorunsalları içermektedir. Hem merkez ülkelerin denetimi altına giren unsurlar hem de çevre

ülkelerin küreselleşme sürecine katılmak adına gerçekleştirdiği uygulamalar (piyasalarını dışa açmak için tarımsal üretimi ticarileştirmeleri ve devlet kurumlarının özelleştirilmesi gibi), bu ülkelerdeki mülksüzleşme sürecini hızla arttırarak göç etmeye hazır bir kitle oluşturmaktadır (Massey, 2016: 146; Toksöz, 2006: 19).

Sonuç olarak dünya sistemi içerisinde gelişmiş tarafta yer alan ülkelerin ucuz işgücü ihtiyacını karşılayan ve sermayenin tersi yönünde hareket eden (Massey, 2014: 26) bir “yeni alt proletarya” (Gezgin, 1991: 38) sınıfı oluşmakta ve bu sınıf giderek kitlesel bir hal almaktadır.

1.2.4 İkiye bölünmüş emek piyasası kuramı

Küreselleşmenin ortaya çıkardığı rekabet ortamı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında iki kutuplu bir yapı ortaya koymaktadır. Uluslararası göç hareketlerinin, endüstrileşmiş toplumların bu yapı içerisindeki işgücü talebinden kaynaklandığını savunan (Abadan-Unat, 2006: 27) ikiye bölünmüş emek piyasası kuramı, 1970’li yılların sonlarında Michael J. Piore tarafından ortaya atılmıştır. Özellikle gelişmiş ülkelerde, sermaye yoğun işler ile emek yoğun işlerden kaynaklanan iki tabakalı yapıya vurgu yapan kuramın temel noktası; göçün, yerli işçilerin kabul etmediği işler için düşük seviyedeki işgücüne olan talep tarafından yönlendirilmesidir (Lordoğlu, Kıroğlu ve Tanyılmaz, 2004: 10).

Birinci tabaka sermaye yoğun sektörlerde istihdam edilen deneyimli ve rekabete karşı korunaklı işçilerden oluşurken, ikincil tabakayı ise düşük gelirli, güvencesiz, ikame edilebilen vasıfsız işçiler oluşturmaktadır. İkinci tabakadaki işler çoğunlukla düşük ücretli ve düşük statülü işler olmakla birlikte, işverenler bu işlerde istihdamı arttırmak için yüksek ücret verme yoluna gidemezler, aksi halde emek piyasasının hiyerarşisi bozulmuş olur (Toksöz, 2006: 18). İşin, düşük statüsünden dolayı yerli işçiler tarafından -küçük düşmemek adına ve işsiz kalmak pahasına- tercih edilmemesi, işverenleri kendilerini yerel hiyerarşi sıralamasının bir parçası olarak görmeyen ve düşük statülü işlerde çalışmaya razı olan göçmenlere yöneltmektedir (Massey, 2014: 27; Purkis, 2006: 48; Güllüoğlu, 2012: 65, Lordoğlu, Kıroğlu ve Tanyılmaz, 2004: 9). Özellikle merkez ülkelerde kurulan montaja dayalı üretim

firmalarının, daha çok kadın emeği tercih etmesi erkeklerin işgücüne dahil olmasını zorlaştırmakta (Abadan-Unat, 2006: 32), bu da göç etmeye ve göç edilen yerde ikinci kategoride çalışmaya hazır olan bir kesim yaratmaktadır. Bir başka ifade ile uluslararası göçü arttıran unsur göç veren az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik ve düşük ücretler gibi itici faktörler değil, aksine işçi kabul eden gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretli işgücü ihtiyacıdır (Toksöz, 2006: 18).

Piore'ye göre ucuz işgücü talebinin sürekli olmasının dört temel nedeni bulunmaktadır. Bunlar; (1) ücretleri düşük tutmak adına düşük ücretlere razı olacak işgücü ithal etmeyi vurgulayan yapısal enflasyon, (2) mesleki hiyerarşinin en altında yer alan göçmenlerin çalışma güdülere, (3) işgücü arzının hükümetlerce desteklenmesi nedeniyle sınırsız olması ve (4) göç akımının tükenmezliğidir (Abadan-Unat, 2006: 27-28).

İlk madde -yukarıda da belirtildiği üzere- işgücü piyasasının en altında yer alan ve çoğunlukla göçmenler tarafından yapılan işlere dair ücretlerin artırılması durumunda, üst tabakadaki ücretlerin de artırılması durumunda ortaya çıkacak hiyerarşi dengesizliğini ve yapısal enflasyonu önlemek adına sürekli daha ucuz işgücü ithal etmeyi kapsar. İkinci madde, ithal edilen bu işgücünü en düşük ücretlere çalıştırmak için gerekli motivasyon sorunları üzerinde durmaktadır. Yerli işgücünden farklı olarak, yapılan işi statü belirleyen bir unsur olarak görmek yerine sadece gelir kaynağı olarak gören ve hatta çalıştığı ülkede aldığı ücretin geldiği yerden daha yüksek olması nedeniyle kendilerini prestijli olarak algılayan göçmenler (Massey, 2014: 21), gelişmiş ülkeler adına bu sorunun çözümüne katkı sağlamaktadırlar. Üçüncü ve dördüncü madde ise, göçün son çeyrek asırdan günümüze kadar geçen süreçte özellikle gelişmiş ülkeler tarafından sınırlandırılmaya çalışılmasına karşın, yine bu ülkelerin ucuz işgücüne olan bitmek bilmeyen talebinin göç akımlarını sınırsız ve sürekli kılmasına yol açtığı üzerinde durmaktadır.

1.2.5 Göç sistemleri kuramı

Bu kuram; göç sürecinin salt ekonomik nedenlere ya da toplumlar arasındaki eşitsizliklere odaklanarak açıklanmaya çalışılması yerine, daha sistematik bir biçimde incelenme çabasıyla geliştirilmiştir. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde açıklanan ve zaman içerisinde belirli ülkeler ve bölgeler arasında göç modellerinin

oluşturduğunu öne süren kurama (Purkis, 2006: 52) göre göç, birbirinden göç alan ve göç veren ülkelerin ilişkilerine dayanmaktadır. Ulus-ötecilik anlayışının ön planda olduğu bu ilişkiler, göç veren ve göç alan ülkeler arasında temeli ticari, kültürel, politik ve hatta askeri işgal (sömürge) biçiminde olabilen çok yönlü bir sosyal süreci içermektedir (Çağlayan, 2006: 82; Özkul, 2015: 491).

Şekil 1.2. Göç Veren ve Göç Alan Ülkeler İçin Potansiyel Bedeller

Göç veren ülke Göç alan ülke	Göç verme	Göç vermeyi durdurma
Göç alımı	+++ , ++ (1: Karşılıklı Fayda)	++ , + (2: Gerçekçi değil)
Göç alımını durdurma	+++ , + (3: Tek taraflı göç alan ülkenin yararına)	++ , + (4: Bağlantı yok)

Kaynak: Faist, 2003: 109

Ulus-ötecilik anlayışıyla ortaya çıkan göç sistemlerinde hükümetlerin göç politikaları oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Uygulanacak politikaların ortaya çıkarabileceği sonuçlar üzerinde duran Faist, yukarıdaki şekilde bu muhtemel dört sonucu açıklamaya çalışmıştır. Buna göre; (1) göç alan ve göç veren ülkelerin hükümetleri göç alma ve göç verme sistemlerini işletir, yani göçe izin verir ve bu, göç alan ülke için çalışmaya hazır erkek ve kadınlar, göç veren ülke için ise döviz getirisi sağlayacağından iki ülke için de faydalıdır. (2) Göç veren ülkenin göçü engellediği durumda, bu ülkeler kısa dönemde yeni bir sistem içine dâhil olamayacağı için bu durum göç veren ülkenin aleyhine olacaktır ve bu politikayı uygulamak pek gerçekçi sayılmaz. (3) Göç alan ülkenin göçü engellediği ya da katı bir şekilde azalttığı durumda ise, göç alan ülkeler kendi içlerindeki emek piyasaları üzerine düzenleme yapma yoluna gitseler de, bir dönem sonra emek ithal etmek durumunda kalırlar fakat arada geçen bu süreç yine göç veren ülkelerin aleyhine ilerler. (4) Her iki tarafın da göç sistemini sonlandırdığı durumda ise, tıpkı 2. ve 3. durumlarda olduğu

gibi süreç yine göç veren ülkenin aleyhine, fakat daha güçlü bir şekilde işler (2003: 108-110)

Sistemde yer alan ülkeler arasındaki mesafe, göç sistemine dâhil olmak konusunda önemsizdir. Merkez konumundaki az sayıdaki ülke ile bu ülkelere göç veren daha çok sayıdaki ülke arasındaki sistem coğrafi bir yakınlığa değil, çoğunlukla siyasal ve ekonomik ilişkilere dayanmaktadır (Abadan-Unat, 2006: 38). Dolayısıyla coğrafi yakınlık, göç ilişkilerinin ortaya çıkarmak ya da göçü arttırmak için yeterli ve geçerli bir neden olmazken, uzaklık da göç ilişkilerinin oluşumuna veyahut göçe engel olmaz (Güllüpinar, 2012: 77; Abadan-Unat, 2006: 38; Massey, 2014: 34).

Dolayısıyla aktif bir göç sürecini ortaya koyan bu kuram, göçün kendi kendini yineleyen bir süreç olduğuna vurgu yaparak, sistemsel bir göç akınının göçmenlerin sosyal-psikolojik uyum sürecine katkı sağlayabileceğine değinmekte (Faist, 2003: 83) ve böylece bizleri sistem içinde hareket eden göçmenlerin oluşturduğu ağları incelemeye sevk etmektedir.

1.2.6 İlişkiler ağı (network) kuramı

Göçü, ortaya çıktıktan sonra, kendi kendini besleyen bir süreç olarak devam eden olgu olarak açıklayan ilişkiler ağı kuramı, göçün bireysel yönünü ön plana almakta ve bunu yaparken de neo-klasik bireysel modelden farklı olarak göçün iktisadi neden-sonuç ilişkisi yerine, göçmenlerin sosyal-psikolojik değerlendirmelerine yer vermektedir. Buna göre; göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve ülkelerinde kalan yakınları ile kurdukları ilişki göç kanallarına yol açmakta (Güllüpinar, 2012: 72), bu ilişkilerin ortaya çıkardığı sosyal sermaye ise göçmenlerin göç sürecinde karşılaşacakları olası sorunların altından kalkmalarına olanak sağlamaktadır (Castles ve Miller, 2008: 33).

Göçmenler, tarihsel süreç içerisinde oluşan toplumsal ağlar içinde hareket edip kendilerinden önce göç etmiş akraba ve dostlarının izinden giderken (Kaya, 2014: 20), son yıllarda iletişim araçlarının ördüğü evrensel ağlar ve ulaşım sisteminde ortaya çıkan kolaylıklar bunu oldukça kolaylaştırmaktadır (Tuna ve Özbek, 2012: 27). Sebebi, nedeni ve yapısı ne olursa olsun göç, göçmenler için hem ekonomik hem

de sosyal bir maliyet içerir. İlişkiler ağı kuramının, diğer kuramlardan daha farklı olarak göçün ‘zaman ve mekân’ yönünü ön plana koyduğu düşünülürse (Abadan-Unat, 2006: 34); özellikle uluslararası -göç mesafesinin daha uzun olduğu- bir göç eyleminin maliyetleri ve riskleri daha yüksek olacaktır. Akrabalık ve dostluk ilişkileri ile kurulan kanallar, göçmenlere yer değiştirmenin maliyetini düşüren ve göçten beklentileri yükselten bilgiler sağlamaktadır (Şenol Sert, 2015: 40).

Şekil 1.3. Uluslararası Göçte Ortaya Çıkan Ulus Üstü Toplumsal Alanlar

Uluslararası Toplumsal Alanların Türleri	Bağlardaki Başlıca Kaynaklar	Temel Özellikler	Tipik Örnekler
Uluslararası Akraba Grupları	Taraflardan birinin diğerinden temin ettiği şeylere karşılık vermesi gerekir	Toplumsal eşitlik normunun desteklenmesi: Küçük gruplardaki fertler	Hane halkının veya aile fertlerinin göç alan ülkeden göç veren ülkeye yaptıkları para
Ulaşılan devreler	Tarafların karşılıklı beklenti ve yükümlülükleri	İçerideki kişi olmanın gerektirdiği avantajların kullanılması	Ticaret ağları
Uluslararası topluluklar	Dayanışma, Paylaşılan fikirler, Değer ve semboller	Kolektif simgelerin sembolik bağlarda harekete geçirilmesi	Diasporalar

Kaynak: Faist, 2003: 275

Göçmenlerin içinde hareket ettiği alan, yukarıdaki şekilde Faist’in de ifade ettiği üzere ulus-aşırı akraba grupları, ulus-aşırı devreler ve ulus-aşırı topluluklar olmak üzere üçe ayrılmaktadır ve bunlardan en önemlisi konumunda olan ulus-aşırı akraba grupları karşılıklı göçmenlerin tipik özelliğini oluşturmaktadır. Başka bir ülkeye gitmek hem göç edenlerin hem de geride kalanların yaşamlarını sürdürebilmeleri noktasında stratejik bir hamle ise, yani göç enformel bir risk sigortası halindeyse, bu karşılıklı ilişki çok daha açık ve öncü göçmenler bu noktada çok daha önemli bir konumdadır (2003: 274).

Öncü göçmenler öncelikle göç veren ve alan toplumları birbirine bağlayan bir altyapı oluştururlar (göç sistemleri kuramında görüldüğü gibi) ve bu bağlantı göç veren toplumdaki diğer bireylere göçme olanağı sağlar. Yeni göç dalgaları, kurulmuş bu ağı harekete geçirir ve sonradan göç edenler ilk gelenlerin tecrübelerinden yararlanırlar. Göç alan ve veren bölgeler arasındaki ağ bağlantılarının gelişmesi, göçü devam ettirecek toplumsal yapıların ortaya çıkmasına neden olacağından, göç kendi kendini devam ettiren bir hâl alır (Massey, 2014: 29; Çağlayan, 2006: 86). Nitekim öncü göçmenlerin ve oluşturulan altyapının yeni göç edenlere sağlayacağı destek hem göç maliyetlerini azaltmakta, hem de göçü sürekli kılmaktadır (Abadan-Unat, 2006: 35).

1.3 Uluslararası Göçün Tarihsel Süreci

Göç olgusunu insanlığın varoluşu ile eşdeğer bir tarihsel süreç içinde tanımlamaya çalışırken, uluslararası göç olgusunu ise kapitalist üretim ve yönetim biçiminin başlangıcından itibaren giderek yoğunlaşan bir süreç olarak ele alabiliriz. Yukarıda bahsedilen göç kuramlarının ardından, uluslararası göçün kapitalizmin kronolojik dönüşümlerinden ne yönde etkilendiğini ortaya koymak önemli bir gerekliliktir. Özellikle uluslararası emek göçü ele alındığında, kapitalizmin her bir evresinin göç olgusunu derinden etkilediği ve göçün yönünü biçimlendirdiği bilinmektedir.

Kapitalizm, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar uzanan yaklaşık beş yüz yıllık süreçte çok kez değişime uğramış olsa da, bu değişimlerden en önemlisi 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşanmıştır. Bu denli önemli ve tüm toplumları yakından ilgilendiren küreselleşme süreci, kuşkusuz uluslararası göçü de etkilemiş, hatta derinleştirmiş ve karmaşıklaştırmıştır. Dolayısıyla, tarihsel bağlamda uluslararası göçe yön vermiş dönemler içinde küreselleşme sürecine daha büyük bir parantez açmak adına, uluslararası göçü küreselleşme öncesi ve sonrası olarak ele almak gerekmektedir.

Ayrıntılarıyla incelenecek olmakla birlikte, küreselleşme öncesi uluslararası göçün konusu olmuş büyük çaptaki göç hareketleri dört grupta toplanmaktadır. Bunlar; (1) 17. ve 18. yüzyıllarda sömürgecilik faaliyetleri ile birlikte Afrika'dan Avrupa ve Amerika'ya köle ticareti, (2) 19. yüzyılda sanayileşmenin etkisiyle Avrupalıların sömürge alanlarına akınları, (3) 20. yüzyıl başlarında yeni devletlerin nüfuslarını

düzenleyici mübadele hareketleri ve (4) gelişmiş ülkelerdeki işgücü ihtiyacını karşılamaya yönelik misafir işçi akımlarıdır. Bu göç hareketlerinin ortak yanı, toplulukların kapitalist sistemin değişim evrelerinde sermayenin çıkarları doğrultusunda bir yerden başka bir yere göç etmesidir (Atasü-Topçuoğlu, 2015: 505). Nitekim Toksöz'ün de belirttiği gibi, kapitalist birikim sürecinin yayılcı niteliği ve işverenlerin emek maliyetlerini sürekli düşük tutma isteğine bağlı olarak, göçün işlevi tarih boyunca olabildiğince ucuz işgücünü hazır bulundurmak olmuştur (2006: 15).

Küreselleşme sonrasında ise, özellikle gelişmiş ülkelerin bir yandan göçü azaltmaya yönelik eylemlerinin giderek arttığı, diğer yandan ise -yukarıda bahsedilen göç hareketleriyle benzer şekilde- göçmen emeğine yönelik talebin devam etmesi uluslararası göçün bahsedilen derinlik ve karmaşıklık boyutlarını yaratmıştır. Ayrıca göçmenler, mülteciler ve sığınmacılardan oluşan uluslararası göç aktörleri de bu derinlik ve karmaşıklıktan payını alarak uluslararası göçün temel tartışma konusu haline gelmişlerdir.

Bununla birlikte, coğrafi konumu ve bu konumun yarattığı sosyo-ekonomik ve kültürel değerler nedeni ile yüzyıllardır Doğu ile Batı'nın birleşme noktası olarak görülen Türkiye'nin uluslararası göç içinde önemli bir rolü olduğu yadsınamaz. Gerçekten de tarihsel süreç içerisinde birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu, birbirinden farklı nedenlerle ortaya çıkmış ulus ötesi göç akınlarının güzergâhı üzerinde yer almıştır. Bu bağlamda yukarıda belirtilen kronolojik süreçle ilgili olarak, Türkiye'nin uluslararası göç olgusundaki yeri ve yine küreselleşme süreciyle birlikte dönüşen göç karakterini incelemek oldukça önemlidir.

1.3.1 Küreselleşme öncesi uluslararası göç hareketleri

1.3.1.1 Sanayileşme dönemi: özgür olmayan ve 'sözde' özgür emek göçü

Şöyle diyor McCloskey: “1780'den sonraki yaklaşık seksen yıllık dönemde Britanya'nın nüfusu neredeyse üç kat arttı; Liverpool ve Manchester, birer kasaba iken dev şehirlere dönüştüler. Nüfusun ortalama geliri iki kattan fazla arttı. Tarımın payı, ülkesel çıktının yarısının biraz altındayken ülkesel çıktının beşte birinin biraz

altına düştü. Tekstil ve demir eşya imalatı buhar gücüyle çalışan fabrikalara kaydı. Bu olaylar o kadar garipti ki, meydana gelmelerinden önce hiç beklenmedikleri gibi, meydana geldikleri esnada da kimse onları anlamadı” (McCloskey’den aktaran: Clark, 2013: 251).

Dünyanın -o dönemler için- yaşadığı en büyük dönüşüm olan bu değişimler, daha sonraları “sanayileşme” olarak tanımlandı. Önce İngiltere, ardından Hollanda ve Fransa öncülüğünde Avrupa kıtası giderek sanayileşen ve makineleşen bir kıta haline geldi. Yukarıdaki tanımın belki de tek eksik yanı, sanayileşmenin beklenmediğinin ifade edilmesi olmuştur. Çünkü bu tanımda bahsedilenlerin temeli, sanayileşmenin yaşandığı 18. yüzyıldan bir asır öncesinde sömürgecilik akınlarıyla atılmaya başlanmıştı.

Hem sömürgecilik, hem de sanayileşme; dünyanın karşı karşıya kaldığı en büyük uluslararası göç akımlarının yaratıcılarıdır. 16. yüzyıl itibariyle, giderek dünyanın daha çok bölgesinin keşfedilmesi ve Avrupalı tüccarların Afrika, Amerika, Asya ve en sonunda Avustralya’ya kadar ilerlemesi (Castles ve Miller, 2008: 71), günümüz literatürünü kullanacak olursak, gönüllü ve zorunlu olmak üzere iki farklı göç dalgasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlardan gönüllü olanı, Avrupalıların keşfederek sömürgeleştirdikleri yerlere göçünü oluşturmaktadır. Zorunlu göç ise kendi içinde tekrar ikiye ayrılır. İlki, sömürge bölgelerinde çalıştırılmak üzere çoğunlukla Afrika’dan getirilen köle ticaretinin, bir başka deyişle “özgür olmayan emeğin” neden olduğu göç dalgasıdır. Öyle ki, 16. ve 17. yüzyıllarda Afrika’dan sadece Amerika’ya giden köle sayısının yaklaşık 15 milyon olduğu tahmin edilmektedir (Toksöz, 2006: 12). Dolayısıyla, hem sömürge bölgelerindeki pazar olanakları sayesinde ticaret hacminin giderek büyümesi, hem de tarımsal üretimde ucuz köle emeğinin kullanılması, sanayileşmeyi ortaya çıkaran sermaye birikiminin yaratılmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Avrupa’nın büyük şehirlerinde fabrikasyon üretime geçilmesi, tarımsal üretimin giderek azalması ve buna bağılı olarak kır nüfusunun mülksüzleşmesi ise ikinci zorunlu göç dalgasına neden olmuştur: Kırdan kente ya da kentte çalışma olanağı bulamayınca Avrupa’nın başka bölgelerine, hatta okyanus ötesine göçen “sözde özgür emek”.

1.3.1.2 19. yüzyıl: büyük buhran, emek ithali ve değişimin sinyalleri

Sömürgecilik ve sanayileşme dönemlerinde, ucuz işgücü transferlerinin neden olduğu büyük göç hareketleri, 19. yüzyılının başlarından itibaren Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla büyük bir hız kaybı yaşamıştır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları süresince, özellikle çoğu göçmenin silahaltına alınması ve silah üretiminde çalıştırılmak üzere kendi ülkelerine dönmesi, uluslararası göç hareketlerindeki yavaşlamanın temel sebeplerinden biri olmuştur (Castles ve Miller, 2008: 86). Bununla birlikte, savaşın etkisiyle çoğunlukla Avrupa içinde meydana gelmiş sınır değişiklikleri ve yeni ulus-devletlerin ortaya çıkması ise, devletlerarasındaki nüfus mübadeleleriyle birlikte yeni bir göç hareketliliğine yol açmıştır.

Kapitalizmin önemli evrilme aşamalarından biri olan Büyük Buhran², özellikle Avrupa ülkelerinde birçok dönüşümün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya savaşlarının da etkisi ile sermaye birikimi yolunda önemli bir tıkanıklık yaşanmasının ardından ortaya çıkan “refah devleti” anlayışı, bu dönüşümün başında gelmiştir. Ulus ötesi üretim ve ticaretin aksine, ulus-devlet çatısı altında şekillenen ithal ikameci politikalar, Avrupa'nın “Altın Çağ” denilen dönemine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla savaş sonrasında büyümeyi ve sermaye birikimini yeniden sağlamaya yönelik yeterli emek gücü olmayan gelişmiş ülkeler, bu ihtiyacı karşılamak için “misafir işçi” politikaları uygulayarak emek ithaline yönelmişlerdir. Hükümetler arası ikili anlaşmalarla düzenlenen misafir işçi programları ile birlikte; İngiltere, başta Hindistan olmak üzere sömürgelerinden, Hollanda ve Fransa Güney Avrupa ile Kuzey Afrika'dan, Belçika ve İsviçre Güney Avrupa'dan, Almanya ise Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Avrupa'dan emek ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmişlerdir (Alkan, 2015: 757).

² Büyük Buhran kavramı, 1. ve 2. Dünya Savaşları arası dönemde, 1929 yılında ortaya çıkan kapitalizmin küresel krizini tanımlamak için kullanılmaktadır. Fülberth'e göre; kapitalizmin artan örgütlenmesine karşın liberalizmin bilinen görüşü, yani güçlerin serbest hareketinin pazardaki arz ve talep ilişkisi en sonunda dengede tutacağı anlayışı krizin en büyük nedenlerinden olmuştur. Bununla birlikte, 1920'li yıllarda tarım ürünlerine yönelik talebin gerilemesi sonucu fiyatlar düşmüş, bu da köylülerin gelirinde ve dolayısıyla iç pazarda üretim fazlasına yönelik talepte azalmaya yol açmıştı. Makineleşme nedeniyle sanayideki istihdamla birlikte, ücretlerde de büyük bir düşüş yaşanmaktaydı (2011: 210). Özü itibarıyla krizin kaynağı; birinci sanayileşme sürecinin solğunun kesilmesi, uluslararası rekabetin artması, işçi sınıfının üretilen değerden daha az ve eşitsiz pay alması gibi Birinci Dünya Savaşı'na neden olan aynı çelişkilerdi. Her savaşta, her krizde veya kriz belirtisinde olduğu gibi, bu dönemde de söz konusu olan kapitalizmin yeni bir yükselişiydi (Beaud, 2003: 284-286).

Gelişmiş ülkelerin emek ihtiyacını karşılaması bakımından, emek göçmenlerinin ise hem kendileri hem de geride bıraktıkları aileleri için birikim yapmalarına olanak sağlaması bakımından karşılıklı çıkarlar doğrultusunda yürütülen bu süreç, misafir işçi talebinde olan ülkelerin öngöremedikleri şekilde devam etmiştir. Örneğin Almanya’da, kısa süreli çalışma izinlerinin çalışanların birikim elde edememesi, işverenler için de mesleki eğitim sürecini sürekli tekrarlamak zorunda bırakması ile izinler uzatılmıştır (Toksöz, 2006: 28).

Misafir işçi alımlarının yanı sıra, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönem, uluslararası göçün aktörlerinde yaşanan değişim bakımından da oldukça önemlidir. “Soğuk Savaş Dönemi” olarak da adlandırılan bu dönemde, ithal edilen emek göçmenlerinin yanında mülteci akınları hız kazanmış ve bu akınlar genel itibarıyla Doğu bloğundan Batı bloğuna gerçekleştiğinden mültecilerin politik bir değeri ortaya çıkmıştır. “Doğunun komünist baskıcı rejimlerinden Batının özgürlüğüne” algısıyla şekillendirilen göç olgusu ile birlikte birçok Avrupa ülkesi mültecilere kapılarını açmıştır (İhlamur-Öner, 2015: 581). Savaş sonrası dönemde yerinden edilenlerin sayısının yaklaşık 30 milyonu bulması ile birlikte, Birleşmiş Milletler öncülüğünde bir mülteci programı oluşturulması gündeme gelmiş ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği oluşturularak 1951 yılında Cenevre’de Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme imzalanmıştır. Avrupa merkezli olan bu sözleşme, 1 Ocak 1951 tarihinden önce Avrupa’da olan olaylardan etkilenmiş mültecileri kapsamaması nedeniyle coğrafi ve zamansal olarak sınırlamalar getirmekle birlikte, soğuk savaş döneminin politik izlerini de taşımaktadır.

Göç politikalarının ve göçmenlere karşı yaklaşımların değişmeye başlamasına dair ilk izlenimlere ise 1970’li yılların başlangıcında rastlanmaktadır. 1973 yılında ortaya çıkan petrol krizi ile birlikte, refah devletinin sermaye birikimine engel olduğu söylemleri hızla artmış ve yeni bir yolun arayışına girilmiştir. Bu sırada, geçen on yıllarda özellikle aile birleşmeleri yolu ile giderek yerleşik hale gelen ve geri dönmek istemeyen yaklaşık 12 milyon emek göçmeninin toplumsal entegrasyonu, yaşanan kriz ortamında önemli bir sorun haline getirilmiştir (Alkan, 2015: 758). Emek göçünün önemli metaforlarından biri haline gelmiş olan “Biz işçileri çağırdık,

(yerine) insanlar geldi'' (Akalin, 2015: 96) sözü bu sorunun ne ölçüde politize edildiği hakkında önemli bir göstergedir.

1.3.2 Küreselleşme sonrası göç hareketleri ve değişen göçmen algısı

Sermaye hareketlerinin; parasal sermaye, doğrudan yabancı sermaye ve özelleştirmeden oluşan uçayaklı yapısının devlet denetiminden arındırılarak serbestçe dolaşımını sağlayan küreselleşme (Kazgan, 2015: 199), sermaye birikimini oluşturmak için aranan yeni yolu ifade etmektedir. Ulusal yatırımların uluslararasılaşması, teknolojik gelişmelerle emeğin nitelik değiştirmesi ve buna bağlı olarak istihdam olanaklarının çeşitlenmesi gibi sonuçlar doğuran bu yol; devlet, göç ve sığınma ilişkileri ile uluslararası göçün siyaset alanındaki yansımalarını da değiştirmiştir (Abadan-Unat, 2000: 45-46).

Küreselleşme süreci, kalıcı hale gelen misafir işçilere olan talebi ortadan kaldırırken, Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birlikte ideolojik mücadelenin önem kaybetmesi aynı ölçüde mültecileri de önemli ve değerli olmaktan çıkarmıştır. Özellikle Avrupa devletlerinin kendi ülkelerindeki düzeni ''dışarıdan gelenlere karşı'' koruma söylemleri yaygınlaşmış ve göçmenler göç ettikleri ülkelerde düzeni bozan ''günah keçisi'' olarak nitelendirilmeye başlanmıştır (Kaya, 2014: 18). Dolayısıyla uluslararası göç politikaları, küreselleşme öncesi süreçten farklı olarak toplulukları itelemekten toplulukları oldukları yere sabitlemeye doğru evrilmiş (Atasü-Topçuoğlu, 2015: 506), göçmenler ise ''artık ekonomik olarak lazım gelmeyen, dolayısıyla da istenmeyen şey'' haline dönüşmüştür (Akalin, 2015: 101).

Devletlerarası iktisadi sınırların kaldırılmasına atıfta bulunarak ''ekonomik ulusçuluğun sonu'' (Gorz, 2001: 20) olarak tanımlanan küreselleşme süreci, sadece ulus-devlet yapısını dışa açılma şeklinde değiştirmekle kalmamış, aynı zamanda emek gücünün yapısında da büyük dönüşümlere neden olmuştur. Temel dönüşüm, özellikle enformasyon ve teknolojik gelişmelerin hızla artmasına paralel olarak, gelişmiş ülkelerdeki -nispeten- yüksek ücretler sebebiyle, işgücü maliyetlerini daha çok düşürmek adına emek sınıfının çevre ülkelere kaydırılması şeklinde gerçekleşmiştir (Amin, 1999: 19). Bunu gerçekleştirebilecek sermayeye sahip olmayan işletmeler ise ucuz işgücü ihtiyacını karşılamak adına enformel istihdama

yönelmiş, bu istihdam yapısına da çoğunlukla göçmenler yerleştirilmiştir. Dolayısıyla küreselleşmeyi ortaya çıkaran değişimler -insanlar her ne kadar oldukları yere sabitlenmeye çalışılsa ve bu amaçla katı politikalar uygulansa da- uluslararası göçü tetikleyen yeni etkenleri de beraberinde getirmiştir. Göçü sınırlandırmaya yönelik politikalar sığınma başvurusunda bulunan ve mülteci statüsünü elde eden göçmenlerin sayılarını düşürse de, tüm bu değişimlerin büyük oranda düzensiz göçe neden olduğu görülmektedir. Neo-liberal politikalar ekseninde piyasaların uluslararasılaşması ve esnek çalışma biçimleri düzensiz göçün en temel belirleyici faktörleri konumuna gelmiştir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücü piyasasının kötü çalışma koşulları, buradaki işgücünün ülke dışına giderek refah seviyesi daha yüksek yerlerde yaşama arzusu ile onları göçe sevk etmiştir. Yani merkez ülkelerin sıkı göçmen politikaları, enformel sektöre ucuz işgücü sağlayan bir mekanizma haline gelmiştir (Purkis, 2006: 50). Enformasyon ve teknoloji alanlarında yaşanan gelişmelerin çevre ülkelerde bir yandan işsizlik yaratırken diğer yandan işsiz kalan binlerce kişinin göç ederek başka fırsatlara erişme yolları yaratması (Kümbetoğlu, 2003: 283) ise oldukça ironiktir.

Sonuç itibariyle uluslararası göç, özellikle 1990 sonrasında değişen iktisadi koşullara bağlı olarak emek hareketliliği, mülteci ve sığınmacı akınları ile aile birleşimi gibi etkenlerle birlikte hem yapısal değişime uğramış hem de giderek küresel bir hal almıştır (Bakırtaş, 2012: 240). Sermayenin serbestçe dolaşmasına karşın emeğin dolaşma serbestliğinin kısıtlanması ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Raporunda dahi, insan güvenliğinin göçmenlerin değil sadece vatandaşların hakkı olduğu gibi bir vurguyla, uluslararası göçün insan güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak belirtilmesi (Köşer Akçapar, 2015: 571) ise göçe ve göçmenlere karşı değişen algıyı ortaya koymaktadır. Göçün nereden ve nasıl geldiği ya da kimin göç ettiği gibi soruların ortaya çıkması ve bunlara verilecek cevapların “güvenlikli” olması gerektiği düşüncesi işte bu algının ürünüdür.

Avrupa devletlerinin, küreselleşme süresince ulus-devlet anlayışını terk ederek sosyal hakları piyasalaştırması, neo-liberal sağ ideolojilerin devlet yönetimlerinde en üstte yer alması ile birlikte, Orta Doğu’da yaşanan değişimlerin büyük göç akınlarına neden olması ve ABD ile bazı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan terör saldırıları,

göçmenlere bakış açısını büyük oranda değiştirmiştir. Ekonomileri kötüye giden ve görece daha fazla göçmen barındıran gelişmiş ülkelerde göçmenlerin işsizliğe sebep ve refah artışına engel olmakla itham edilmesi (Yardım, 2015: 143); terör saldırıları sonucu ise toplumsal güvenliği tehdit eden bir tehlike olarak nitelendirilmeleri (Kaya, 2016: 232) değişen bakış açısının iki ayaklı yapısını oluşturmaktadır. İktidarlarını yeniden üretebilmek adına Soğuk Savaş sonrası ortadan kalkan “dış düşman” sendromu yerine göçmenleri “içerideki düşman” olarak entegre eden ülkelerde, özellikle Müslüman göçmenlere karşı yükselen ırkçı tutum (Kaya, 2015: 164; 2016: 239) ise değişen göçmen algısının en uç noktasıdır. “Göçmenlerin, Britanyalı vatandaşların işlerini ellerinden almalarını durduracağına” dair “yemin eden” İngiltere İçişleri Bakanı Amber Rudd’un bu beyanı (Wilkinson, 2016), bahsedilen algının geçerliliğini ne denli koruduğunu gözler önüne sermektedir. Oysaki İngiltere, çoğu Avrupa ülkesi gibi, son yıllarda uluslararası göçmenlere değil, Avrupa Birliği vatandaşlarına ev sahipliği yapmaktadır. Öyle ki resmi rakamlara göre 2016 yılı, 284.000 kişi olmak üzere, İngiltere’nin Avrupa Birliği içinden en çok göçmen aldığı yıl olarak kayıtlara geçmiştir (Bloom, 2016).

1.3.3 Uluslararası göç hareketliliği içinde Türkiye’nin yeri

Üç kıtayı birleştirici coğrafi konumu nedeniyle Türkiye, tarihi boyunca uluslararası göçte önemli bir bölge konumundadır. Hem dışarıya göç veren, hem de dışarıdan göç alan Türkiye’nin uluslararası göç karakteri, yine tarih içinde gelişen olaylardan etkilenerek biçimlenmiştir.

Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçiş sürecini, yani 19. yüzyılın başlangıcından günümüze kadar gelen süreyi ele alacak olursak; Türkiye’nin uluslararası kitlesel göç hareketlerinin orijini olarak yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin kuruluş yılları ele alınmalıdır. O dönemlerde, özellikle Avrupa’da ortaya çıkan ulus-devlet oluşumu, Türkiye’yi de etkilemiş ve yeni kurulan bir devlet yapısına paralel olarak gelişen modernleşme algısı göç hareketlerini de etkilemiştir. Modernleşme algısının altında yatan nüfusu homojenleştirme, bir başka ifade ile Türkleştirme ve Müslümanlaştırma kaygıları sonucu, 1915 yılında gerçekleştirilen Ermeni tehciri ile Lozan Antlaşması sonrası Yunanistan’la yapılan nüfus mübadelesi yoğun bir kitlesel göç alışverişine neden olmuştur (İçduygu, 2010: 25). Bu göç

hareketlerinin ardından 1934 yılında kabul edilen İskân Kanunu ise, aynı kaygıların sonucu oluşmuş ve Türkiye'nin o dönemlerdeki göç politikasına dair izlenimleri görünür kılmıştır. Kanunun en belirgin özelliği ise, Türkiye'ye giriş yapan sadece Türkmen kökenlilerin ve Müslümanların göçmen olarak nitelendirilmesi, bunun dışında kalan herkesin yabancı statüsünde yer almasıdır (Toksöz, Erdoğan ve Kaşka, 2012: 17).

1950'li yıllardan itibaren ise Türkiye bu sefer göç veren ülke konumuna gelmiş, bunun temelini de Avrupa'ya işçi göçü oluşturmuştur. O yıllarda Türkiye'nin özellikle ABD ve Almanya'dan aldığı ekonomik destek bir yandan ekonomik konjonktürü hareketlendirse de, diğer yandan büyük bir nüfus artışına ve sonucunda işsizliğe de neden olarak, aynı dönemlerde Avrupa'daki emek talebini karşılayacak bir rezervi de ortaya çıkarmıştır (Karaçay, 2015: 402). 1961 yılında Federal Almanya ile Türkiye arasında yapılan ikili anlaşmaya ek olarak pek çok Avrupa ülkesi ile yapılan ikili anlaşmalar ile birlikte birçok kişi "misafir işçi" olarak Avrupa'ya gitmiş, bu meşru yolu kullanamayanlar ise kaçak yollardan Avrupa'ya ulaşmaya çalışmıştır (Abadan-Unat, 2015: 264).

İster nüfus mübadelesi ister işçi ihracı olsun, Türkiye'nin 1920 ile 1970'ler arasındaki bu göç dalgaları çoğunlukla devlet kontrolünde gerçekleşmesi bakımından düzenli göç olarak nitelendirilebilir. 1970'li yıllar itibariyle küresel çapta ortaya çıkan sosyo-ekonomik değişiklikler ve bunların uluslararası göçe yansımalarından doğal olarak Türkiye de etkilenmiştir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, tüm dünyada göçü engellemeye yönelik politikaların yaygınlaşması ve göçmenlere bakış açısının değişmesi sonucu düzensiz göçün hızla artmasından Türkiye de nasibini almış ve Türkiye'ye yönelen göçün yapısı ile göçmen karakterinde büyük bir değişim yaşanmıştır. İçduygu, Türkiye'ye yönelen düzensiz göç akınlarını dört kategoride toplamaktadır. (1) 70'li yılların sonunda düzensiz göçün çıkış dönemi; (2) 1979'da yaşanan İran Devrimi'nden kaynaklanan kitlesel göç akını ile birlikte 1980'lerin sonunda Irak ve Bulgaristan'dan gelen sığınmacılardan oluşan olgunlaşma dönemi, (3) 1990'lı yıllarda transit göçmenlerin sayısında büyük artışın yaşandığı doygunluk dönemi ve (4) 2000'li yıllardan günümüze kadar gelen kurumsallaşma dönemidir (2015: 281).

Türkiye'ye düzensiz göç yolu ile giriş yapmış göçmenleri ise üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar; (1) yasal yollarla giriş yapıp vize süresini aşanlar, (2) yasadışı yollarla ülkeye giriş yapıp iltica başvurusunda bulunmayan ya da başvuruları kabul edilmeyenler ve (3) ülke içinde yasal olmayan ekonomik faaliyetler yürütenlerdir (Sağiroğlu, 2015: 20). Özellikle ilk iki grup, Avrupa'ya geçme nihai hedefiyle Türkiye'de bulunan transit göçmenler iken, son grup düzenli aralıklarla ülkeye giriş çıkış yapan mekik göçmenlerden oluşmaktadır. Çalışma, eğitim, turizm gibi amaçlarla yasal yollarla Türkiye'ye giriş yapan düzenli göçmenlerin sayısı her geçen yıl artış gösterse de, Türkiye'yi transit ya da mekik göç eksenli kullanan düzensiz göçmen sayısı daha fazla artış göstermektedir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verileri doğrultusunda, 2005 ile 2015 yılları arasında ikamet ve çalışma izni alarak düzenli kategorisinde bulunan göçmen sayısı %136 oranında artarken, düzensiz göçmenlerin sayısı ise %397 oranında artmıştır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2015). Bu oranın böylesine bir artış göstermesinin başlıca nedeni ise, Türkiye'nin tarihi boyunca karşılaştığı en büyük kitlesel göçün aktörleri olan Suriyeli göçmenlerdir. Yine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre son olarak 2015'te 146.485 kişiye ulaşan düzensiz göçmenler arasında en büyük pay 73.422 kişi ile Suriyeli göçmenlerindir.

Türkiye'nin, 1951 yılında yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler Cenevre Sözleşmesi'ni onaylamasına rağmen, coğrafi çekincesini kaldırmaması düzensiz göçte yaşanan bu artışın en temel nedenlerinden biridir. Gerçekten de, Avrupa Birliği dışından ülke içine giriş yapanlara mülteci ya da sığınmacı statüsü verilmemesi, özellikle Orta Doğu ülkelerinden Avrupa'ya geçmek için Türkiye'yi bir geçiş yolu olarak kullanmak isteyen göçmenleri Türkiye sınırları içinde kaçak göçmen statüsüne sokmaktadır. Düzensiz göçmen sayısındaki artışın bir diğer nedeni ise, 2000'li yıllar itibarıyla tam üyelik çerçevesinde Avrupa Birliği ile geliştirilen ilişkiler sonucu, sınırların Avrupai bir şekilde güvenlikleştirme çabası içine girilmiş olmasıdır. Küreselleşme sürecine eklenilebilmek adına iktisadi ve sosyal her alanda neo-liberal politikaları ivedilikle yerine getiren Türkiye'nin, göç olgusu ve göçmenlere karşı gitgide Avrupa'da yaşanan ayırıcı tavırlarla benzerlik gösteren yaklaşımı, özellikle Suriyeli göçmenlerin Türkiye sınırları içinde maruz kaldıkları protestolarda kendini göstermiştir. Öyle ki, Suriyelilere karşı yabancı düşmanlığının yayılması,

nefret üretme ve saldırılara yönelme gibi ihtimallerin giderek artış gösterdiği de ifade edilmektedir (Erdoğan, 2015:335).

Uluslararası göç olgusunun ve bu olguyu oluşturan başlıca aktörlerin, yani göçmenlerin, küreselleşme süreci temel alınmak üzere kavramsal, kuramsal ve tarihsel olarak ne gibi değişimler geçirdiğini ortaya koyma çabasının ardından, uluslararası göçün teorilerle açıklanması ve nedenleri ya da sonuçlarının netleştirilmesi güç olan bir diğer özel alanı irdelenmelidir: Kadın göçü. Gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke konumunda olsun, kadın göçü her zaman her ülke ve toplumsal yapı içerisinde var olmuş ve de küreselleşme sürecinden kendi payını almış olgulardan biridir. Geçmişten günümüze, ataerkil toplum yapısına bağlı olarak göç sürecinde “maceracı erkeği takip eden” konumunda olan ve bu süreçte devamlı ikinci planda kalan kadınların (Toksöz, 2006: 83), küreselleşme sürecinin dışında kalmaları ya da bu süreçten etkilenmemeleri düşünülemez. Bununla birlikte, 1980’li yıllarda, özellikle erkek şiddetine maruz kalmış ve göç etmek zorunda kalan kadınların statülerine ilişkin giderek artan feminist harekete özgü tepkiler de (Akis, 2015: 379), göç olgusu içinde kadın hareketinin ne yönde ilerlediğine dair ipuçları vermektedir.

Dolayısıyla uluslararası emek göçü içinde kadınların yeri ve yönü ele alınırken irdelenmemesi gereken iki temel unsurdan biri küreselleşme süreci iken, diğeri de patriyarka olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim kadınların uluslararası işgücüne katılmalarını zorunlu hale getiren yoksulluk ve yoksunlukları salt küresel iktisadi konjonktür ya da yaşadıkları ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik problemler değil, aynı zamanda buldukları topluma özgü ataerkil kalıplardır. Bu kalıpların kadınları hem özel hem de kamusal alanda nasıl ikincil plana ittiği ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan göç sürecinde dahi bu konumdan nasıl kurtulamadıkları, sosyalist feminist bir çatı altında ikinci bölümde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EKSENİNDE ULUSLARARASI GÖÇ OLGUSU

“İnsanda, ama yalnız insanda...” diyor Sartre, “...varoluş özden önce gelir. Bu demektir ki, insan önce vardır; sonra şöyle ya da böyle olur...” (2007: 8). Ardından, Sartre’ın bu varoluşsal yolculuğunda en büyük desteği aldığı bir kadından, Simone de Beauvoir’dan feminist hareketin *tözü* konumuna gelmiş o ünlü söz geliyor: “Kadın doğulmaz, kadın olunur!” (1956: 273).

Bu ifadelere yer verilmesinin tek ve asli amacı, sosyal bilimlere dair hangi alan incelenirse incelensin, kadının ve toplumsal cinsiyetin göz ardı edilerek bu incelemenin yapılması durumunda bir şeylerin mutlaka eksik kalacağını önemle vurgulamaktır. Özellikle de sosyal bilimler alanında, tüm toplumsal kurum ve olguların içinde niceliksel olarak *eş oranda* yer alan bir cinsin göz önünde bulundurulmaması, gerçekliklerin ortaya konulması bakımından büyük bir engel teşkil edecektir ki bu engel günümüzde halen süregelmektedir ve biz bu engele genel itibariyle “patriyarka” diyoruz. Dolayısıyla, gerçeğe ulaşmak bakımından göç olgusunu kadının merkeze alındığı bir bağlamda ele almak ve bunu yaparken bahsi geçen patriyarkal engelin bu olguyu hangi biçimlerde etkilediği ve şekillendirdiğini ortaya koymak bu bölümün en temel amacını yansıtmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda kadınların göç olgusu ile nasıl ilişkilendiği ve örtüştüğü, bir *döngü* içerisinde incelenecektir. Nitekim bir kadının göç etme kararı almasında ve bunu eyleme dökmesinde sosyo-ekonomik bir sürecin/altyapının olduğu ve bunun da döngüsel bir zincir yarattığı üzerinde durulmak amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kadın ve göç olgusunu ilişkilendiren bu zincirin her bir halkası bu bölüm içinde ele alınacaktır.

İlk kısımda, yani zincirin ilk halkasında, “yeniden üretim” kavramı gelmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin başladığı dönemden günümüze kadar geçen süreçte, kadınların toplumsal konumunu belirleyen en önemli kavramlardan biri olarak yeniden üretimin irdelenmesi büyük önem taşımaktadır. En genel ve basit haliyle yeniden üretim, kadınların emeğini fiziksel açıdan sınırlandırması ve bu nedenle hem

bu emeğin görülmemesini hem de erkekler tarafından denetlenmesini kolaylaştırması bakımından üzerinde durulması gereken bir olgudur. Nitekim bu sınırlandırma ve denetim, kadınların öncelikle “ev işi” ile özdeşleştirilmelerine neden olmakta, bu da emeğin önce özel alanda, sonrasında da kamusal alanda cinsiyetlendirilmesini meşrulaştırmaktadır.

İkinci kısımda; emeğin cinsiyetlendirilmesine bağlı olarak, kadınların ev içinde ücretsiz çalışmaları ya da kamusal alanda sadece kendilerine atfedilen alanlarda -sınırlı bir biçimde- istihdam edilmeleri ve gelir elde etseler dahi bu gelir üzerinde söz sahibi olamamaları nedeniyle ortaya çıkan bir olgu incelenecektir: “Yoksulluğun kadınlaşması”. Yeniden üretim mekanizmalarının kadınların işgücüne katılımına engel olmasının yanında, çalışma saatleri ve ücretlerdeki cinsiyet eşitsizliğinin kadınları ne ölçüde yoksullaştırdığı ve kadınların bundan ne derece etkilendiği, zincirin bir diğer halkasını anlamlandırmak için oldukça önem taşımaktadır.

Bu halkada, yani üçüncü kısımda, göç olgusunun kadınlar için yoksullukla başa çıkabilme stratejilerinden biri, belki de günümüzde en önemlisi olduğu ele alınacaktır. Özellikle iktisadi göç teorilerinde ifade edildiği gibi, günümüz neo-liberal dünyasında gelişmekte olan (çevre) ülkelerden gelişmiş (merkez) ülkelere doğru artan göç dalgası içerisinde kadınların yeri ve öneminin artması ile nasıl daha görünür hale geldikleri bu kısımda tartışılacaktır. Bu tartışmaya ek olarak, iktisadi temelli göç hareketlerinin zorunlu-gönüllü göç olgularına atf yapılarak hangi konumda yer aldıkları sorusunun sorulması ve bu sorunun kapitalizm ve patriyarka çerçevesinde toplumsal cinsiyet perspektifinden irdelenmesi ayrıca bir gerekliliktir.

Dördüncü ve son kısımda ise, bu son halkanın ilk halkaya eklenmesi itibariyle tüm bu sürecin neden bir döngü olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır. Göçmen emeğinin, var olduğu her toplumsal yapı içerisinde çoğunlukla en düşük gelirli ve vasıfsız işlerde kullanıldığı kabul edilmekte, söz konusu kadın göçmenler olduğunda bu kabulün halen geçerliliğini koruduğu görülmektedir. Özellikle küreselleşme ve neo-liberalizm sürecinde, gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranlarının kısmen artmasına ek olarak, devletin sosyal hizmetlerden giderek el çekmesiyle ortaya çıkan bakım açığı gerçekliği birleştirildiğinde ise, bu açığın göçmen kadınlar ile kapatılmaya çalışıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, yeniden üretim

sürecinin yerli kadından göçmen kadına hangi koşullarda devredildiği ve böylece döngünün nasıl tamamlandığı bu kısımda ele alınacaktır.

2.1 Yeniden Üretim Kavramı Bağlamında Ev İçi Emek

1215 yılında, İngiltere kralının dikdörtgen masaların yuvarlak masalarla yer değiştirilmesini onaylamasının ve bu değişim talebinin halktan geldiği kabul edilerek bunun ilk demokrasi mücadelesi olarak kayıtlara geçmesinin üzerinden yaklaşık 800 yıl geçti. Ne var ki, masanın etrafında yer alanlar değişmediği sürece, ortaya çıkan her türlü sürecin yalnızca belli başlı sınıfsal yapılara hizmet ettiği gerçeğiyle yüzleşenlerin sayısı hala azınlık konumunda. Bununla birlikte, yaşanan değişimlerin belli başlı sınıfsal yapılara hizmet ederken, bu eylemlerin birleştirici olduğu ve refah seviyesini yükselttiği propagandalarının tam tersine ayrıştırıcı ve yoksullaştırıcı nitelikte olduğunu ve bu ayrışım ile gelir adaletsizliğinin ise özellikle ırk ve cinsiyet üzerinde şekillendiği gerçeğiyle yüzleşenler ise yok denecek kadar az. Oysa toplumsal cinsiyet eşitliği kaygısı taşıyan herkesin yüzleşmesi gereken gerçeklerden biri, Magna Carta'nın ilanından yaklaşık 800 yıl sonra kaleme alınan Magna Carta Manifestosu'nda Peter Linebaugh tarafından dile getirildi: “Yeniden üretim, toplumsal üretimi önceler. Kadınlara dokunmak, kayaya dokunmaktır” (Linebaugh, 2008: 244).

Burada kapitalist üretim ve yönetim biçiminin ortaya çıkmasından günümüze kadar geçen süreç hakkında derinlemesine bir Marksist tahlil yapma amacı ve iddiası bulunmamaktadır. Bunu yaparken feminist bir duruş ortaya koyma gibi bir iddia da söz konusu değildir. Fakat yeniden üretim kavramını tartışırken, hem kapitalizm sürecinin irdelenmesine hem de feminist bir bakış açısına ihtiyaç olduğu gerçeğini Silvia Federici'nin şu sorusu ortaya çıkarıyor: “Modern çağın başlangıcında yüz binlerce cadının idamı ve kadınlara karşı yürütülen bir savaş ile kapitalizmin yükselişinin aynı zamana denk gelmesi nasıl açıklanabilir?” (Federici, 2017).

1970'li yıllarda Silvia Federici, Mariarosa Dalla Costa, Maria Mies ve Ariel Salleh gibi feministlerin yer aldığı *Ev İçi Emek için Ücret Kampanyası* gibi hareketler, bu soruların daha sık sorulmasına yol açtı. Fakat bu soruların artık daha sık ve yüksek sesle sorulmasından ziyade asıl ufuk açıcı olan, kapitalizmin değil Marksizmin

sorgulanmasıydı. Sosyalist pencereden bakıldığında, kapitalizmin özellikleri ve yıkıcı sonuçları cinsiyet farkı gözetmeksizin herkes tarafından fark edilebiliyorken, 70'ler sonrasında ortaya çıkan feminist dalga şu sonuca varıyordu: “Marksizm cinsiyet körüdür”.

Nitekim Marksizm, yeniden üretimin kapitalist sermaye birikimi için önemi ve gerekliliğini yalnızca emeğin yeniden üretimine atfederek yapar, fakat yeniden üretimin kadın bedeni ve kadın emeği üzerinde inşa edildiğini göz ardı eder. Örneğin Engels (2000); kadınların daha aşağı bir konumda olduklarını kabul etmekle birlikte, “burjuva ailelerinde kadınlar efendilerine hizmet etmek ve aile mülkünü çoğaltmayı sürdürecektir varisler üretmek zorunda iken, proletarya arasında ise kadınlar ezilmez, çünkü aktarılacak özel mülkiyet yoktur” diyerek bunu yalnızca özel mülkiyete dayandırmıştır. Oysa yeniden üretim, “kadınların ortak ezilmişliğinin farklı sınıflarda büründüğü somut biçimleri açıklar” (Acar-Savran, 2013). Acar-Savran bu tanımlamayı analiz ederken, mülk sahibi sınıflardaki kadınların soyun yenilenmesini ve aile fertlerinin bakım sorumluluğunu üstlendiklerinin kabulü ile birlikte, proleter sınıfın kadınlarının ise emeğin yeniden üretiminde tamamen karşılıksız emek harcadığına vurgu yapar. Bu kanıyı destekler biçimde Ercan, kapitalist sınıfa mensup bir kadının emeği üzerindeki kontrolden çok, çocuk yapma yeteneği üzerindeki kontrolün belirleyici olurken, işçi sınıfına mensup olan bir kadın için hem emeği hem de çocuk yapma yeteneği üzerindeki kontrol biçimlerinin geçerli olabileceğini ifade eder (1998: 147). Yine benzer bir şekilde, karşılıksız emek alanının, yani özel alanın kapitalizmin doğal bir sonucu olduğu tezini savunan Marksizm'e karşı Heidi Hartmann ise, Zaretsky'nin şu sorusunu dile getirir ve şöyle devam eder: “Özel alanı kapitalizm yaratmış olsa bile nasıl oluyor da kadınlar bu alanda, erkeklerse işgücü alanında çalışıyorlar? Dolayısıyla sorun, basitçe kadınlar ile erkekler arasındaki iş bölümü değildir; erkekleri üst, kadınları tabi bir konuma yerleştiren bir bölünmedir” (Hartmann, 2016: 164).

Erkekler ve kadınlar arasındaki cinsiyete dayalı bu toplumsal konumları belirlerken, kapitalizm tek başına bir neden olmaktan çıkar. Böyle bir üretim ve yönetim biçimine ataerkil yapılar eklendiğinde, erkekler ve kadınlar arasındaki ayrım daha da belirginleşir ve derinleşir. Acar-Savran ve Tura-Demiryontan'ın (2008) ifade ettiği

gibi; özel alan ve bu alandaki cinsiyete dayalı işbölümü, ataerkil kapitalizm çerçevesinde “doğal” bir alan olarak kurulur ve yine bu alanda gerçekleştirilen ev ve bakım işleri, ataerkil kapitalizmin yeniden üretim alanını oluşturur. Erkeklerin öncelikli olarak üretim alanına, kadınların ise yeniden üretim alanına tahsis edilmesi (Kergoat, 2015: 88) özelliği taşıyan cinsiyete dayalı işbölümü sonucu ortaya çıkan ev işlerinin temel özelliği ise, cinsiyete dayalı işbölümünün kendi içinde yeniden ve yeniden üretilmesidir (Ünlütürk-Ulutaş, 2010: 279).

Dolayısıyla yeniden üretim ve cinsiyete dayalı işbölümü kavramlarını tartışırken, ev içi emeğin hangi noktada olduğunu iyi belirleyebilmek adına, bunların kapitalizm ve patriyarka ile nasıl bütünleştiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Heidi Hartmann bunu yaparken cinsiyete dayalı işbölümü kavramını çatı olarak kullanır. “Cinsiyete dayalı *katı* işbölümü, kadınlarla erkeklerin ekonomik nedenlerle bir araya gelmeleri gerekliliğini yaratır...” ifadesiyle önce kapitalizme özgü yeniden üretim ilişkisine değinirken; “...bu iş bölümü, kadınların işlerine düşük statüler verir” ifadesiyle de ataerkil algılara vurgu yapar (2016: 176).

Kapitalizm ve patriyarkanın kadının konumu ve emeği üzerine sistematik olarak el koyma biçimini açıklayan kavramsal bir teori de, kapitalizmin yürüttüğü mekanizmayı “bilinçli saklama”, patriyarkal ilişkilerin ortaya koyduğu mekanizmayı ise “saklayarak değersizleştirme” olarak tanımlar. Bu mekanizmaların işlerliğini şöyle dile gerçekleştirmektedir “...Bilinçli saklama; bireylerin (kadınların) neyi nasıl yaptıklarının toplumsal anlamı ve uzantılarının tam olarak farkında olmadan yapılması ve kendi sürekliliğini korumak ya da kendini yeniden üretmek için kapitalizm tarafından kullanılan bir mekanizmadır. Bununla birlikte ataerkil algılar sadece yapılan işe verilen emeğin saklamasını ya da görünmezleştirilmesini sağlamaz, aynı zamanda emeği değersizleştirir ve bu da saklayarak değersizleştirir...” (Atasü-Topçuoğlu, 2010: 93; 108).

Gerçekten, ataerkil algılar ve konumlandırmalar sonucu, ev içinde yapılan temizlik, beslenme, bakım vb. her türlü işin toplumsal yeniden üretime nasıl ve ne ölçüde katkı sağladığının farkında olmadan, farkında olmamaktan öte piyasa değeri olarak karşılığı yok sayılan bu “karşılıksız” emeği sadece “sevgi karşılığı” ortaya koymak büyük ve derinleşmiş mekanizmaların ürünüdür. Kapitalist toplumlarda emeğin salt

ücret ilişkisi içinde ele alınması (sunulan emeğin karşılığında ancak ücret ödenmesi durumunda bu emeğin “iş” olarak değerlendirilmesi ve ölçülebilir olması) özelliğine dayanarak “nesneleştirilmesine” karşın ev içi emek, bir ücretle karşılık bulmadığı ve miktarını gizleyen bir nitelik ve düzene sahip olduğu için nesneleşmemiştir (Urhan, 2016: 128). Dolayısıyla ev içi emeğin görünmez kılınmasındaki tek neden sadece ölçülebilir olmaması değil, aynı zamanda yalnızca kullanım değeri yarattığı için mübadele -yani ekonomik- alanından dışlanmış olmasıdır (Delphy, 2016; Urhan, 2016: 128).

2.2 Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Yoksulluğun Kadınlaşması

Yoksulluk çok uzun soluklu geçmişe sahip bir olgu olmasının yanında, özellikle 1980’li yıllar sonrasında yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte daha yaygın ve kronik bir sorun haline gelmekte, aynı zamanda bu sorundan etkilenen kadınların sayısı da giderek artış göstermektedir (Sallan Gül, 2005: 25). Nitekim “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı bu niceliksel yapıyı görünür kılmak üzere ilk olarak Deane Pearce tarafından kullanılmıştır. Pearce yaptığı araştırmada, özellikle 1970’li yıllar itibarıyla, Amerika Birleşik Devletleri’nde kadınların işgücüne katılım oranlarının artış göstermesine rağmen ekonomik konumlarının 1950-1970 arası döneme göre daha kötü olduğunu, yoksulların üçte ikisini kadınların oluşturduğunu ve de en önemlisi, kadınların yoksulluktan etkilenme biçimlerinin daha farklı olduğunu ifade etmiştir (Pearce, 1978: 28-36). Feminist hareketin giderek hız kazanmasıyla birlikte bu ve buna benzer çalışmaların bir sonucu olarak “yoksulluğun kadınlaşması” kavramı 1995 yılında gerçekleştirilen 4. Dünya Kadın Konferansı Eylem Planında ilk kez yer almıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 25; Gerşil, 2015: 162).

Son yıllarda yoksullukla mücadeleye yönelik politika üretiminde, yoksulluğun nedenlerine göre tanımlanması belirleyici olmaktadır. Öyle ki yoksulluk, temel olarak (1) gelir-tüketim kapasitesi ve (2) yaşam kalitesi (sağlık, beslenme, eğitim vb.) üzerinden tanımlanmaktadır (Şener, 2012: 53; Gerşil, 2015: 161). Dolayısıyla, hak temelli bir refah anlayışından bireysel sorumluluk ve piyasa temelli bir çalışma refahına geçiş (Sallan Gül, 2005: 26) olarak adlandırılabilen ve giderek yaygınlaşan küreselleşme sürecinde, gelirden yoksun olmak en temel yoksulluk nedeni haline ge(tiri)lmektedir.

Gelirden yoksun olma ve yoksulluk arasındaki ilişki bu denli kuvvetli olduğunda, kadınların yoksulluktan etkilenme biçimleri ve derecesi doğal olarak erkeklerden farklılaşmaktadır. Bunun temel nedeni ise, yukarıda bahsettiğim üzere, kapitalizm süreci ile birlikte ortaya çıkan *modern emeğin* tanımlanma biçiminden kaynaklanmaktadır. Kesin terimlerle betimlenerek, tahlil edilerek ve ussallaştırılarak “nesneleştirilebilir faaliyet” deyimini altında gizlenen modern emek, en baştan itibaren ücret ilişkisi içinde ele alınmıştır ve bunun tersine ev emeği, kadınların anne ve eş olarak “kullanılabilirliği” üzerine temellendirildiği için nesneleşmenin çok uzağındadır (Hirata ve Zarifian, 2015: 121). Nitekim yeniden üretim kavramı ve bunun bir sonucu olarak ortaya çıkan cinsiyete dayalı işbölümü, ev içi emeğin kadınlara özgü olduğu savını doğallaştırmakla birlikte, bu savın etkileri sadece ev içine -yani özel alana- değil, aynı zamanda kamusal alana da benzer dinamiklerle sirayet etmektedir. Toplumsal cinsiyeti biyolojik cinsiyete dayandıran özgül bir meşrulaştırma olan doğalcı ideoloji sayesinde uygulanabilen *ayrılma* (bir erkek işleri, bir de kadın işleri vardır) ve *hiyerarşi* (erkek işleri kadın işlerinden daha değerlidir) ilkeleri, toplumsal pratikleri cinsiyetli toplumsal rollere indirger (Kergoat, 2015: 88). Kadınların, toplumsal olarak onay verilmiş bu eşitsiz cinsiyet rolleri sonucu ortaya çıkan ev içi yeniden üretim ile ilgili sorumlulukları nedeniyle ücretli ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılması, kadın yoksulluğun temel sebeplerinden biridir (Kümbetoğlu, 2002: 130; Ecevit, 2003: 85).

Gerçekten cinsiyet ayırımı gözetmeksizin dünyanın bütün coğrafyalarında emeği metalaştıran ve değersizleştiren kapitalist üretim ve yönetim tarzına, söz konusu kadın emeği olduğunda, patriyarkanın da dâhil olması kadınlar için çok daha vahim eşitsizlik tablolarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yeniden üretim ve cinsiyete dayalı işbölümü sonucunda; (1) kadınların ev işi ve bakım hizmetlerinden sorumlu tutulmaları, (2) işgücüne katılım ve istihdam oranlarının düşük olması, (3) işgücüne dâhil olurken ancak kendilerine atfedilen işlerde çalışabilmeleri, (4) eşitsiz çalışma saatleri ve gelir unsurları ile (5) ekonomik karar alma mekanizmalarına dâhil olamamaları kadın yoksulluğunu derinleştiren etmenlerdir.

Kadınların ev içi emekle özdeşleştirilmiş olmaları, işgücü piyasasına dahil olamamaları ve bunun sonucunda da gelir elde edememeleri yolundaki en büyük

etkendir. Birleşmiş Milletler'in (2015) raporuna göre, son yıllarda kadın istihdamında görece bir artış olsa da, dünyanın hemen her bölgesinde erkeklerin istihdam oranları kadınlara göre daha yüksektir. Dünya genelinde 15-64 yaş aralığındaki erkeklerin %75'i istihdam edilirken, bu oran kadınlarda %50 olarak kalmakta; Kuzey Afrika, Doğu ve Güney Doğu Asya ülkelerinde ise %30'lara kadar gerilemektedir. Bu verilerin doğal bir sonucu olarak kadınların işsizlik oranları erkeklere göre daha yüksektir. Öyle ki, Birleşmiş Milletler bünyesindeki 177 ülkenin 121'inde (yaklaşık %68'inde) kadınların işsizlik oranı erkeklerden çok daha yüksektir. 18-25 yaş arası gençlerde işsizlik oranı ise yetişkinlerden iki ve hatta üç kat daha fazladır.

Ataerkil düşünce kalıplarının neden olduğu bir diğer unsur ise, kadınların işgücüne katılsalar dahi genellikle kadına atfedilen işlerde istihdam edilebilmeleridir. Hizmetler sektörü hem kadınların hem de erkeklerin en çok istihdam edildiği (sırasıyla %52 ve %43) sektör olmakla birlikte, kadınların en yoğun olduğu sektörler (yine) ev içi hizmetleri, sağlık ve sosyal hizmetler ile eğitim sektörleri olarak belirlenmiştir. Bu üç sektörde kadın istihdamı oranları oldukça yüksek olmakla birlikte, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kısmi farklılıklar görülmektedir. Öyle ki, ev içi ve bakım hizmetlerinde istihdam edilen kadınların oranı gelişmiş ülkelerde %73 iken, bu oran gelişmekte olan ülkelerde %83'tür. Eğitim sektöründe istihdam edilen kadınların oranı gelişmiş ülkelerde %64 iken gelişmekte olan ülkelerde %71; sağlık ve sosyal hizmetler sektöründe ise sırasıyla %59 ve %78'dir. Dolayısıyla kadınların en çok istihdam edildiği alanlar, yine başka insanların yeniden üretimini karşılamaya yönelik alanlar olmaktadır.

İşgücüne katılım ya da bir başka ifade ile istihdam edilebilmek, patriyarkal ya da kapitalizme özgü eşitsizlikleri ortadan kaldırmamakta, aksine yeni bir takım eşitsizlik unsurları ortaya çıkarmaktadır. Çalışma saatleri ve ücret farklılığı, istihdam edilen kadınların karşılaştığı bu unsurların temelini oluşturmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (2016) raporunda ortaya konulan veriler, çalışma süreleri ve elde edilen ücretin cinsiyete dayalı eşitsizliğini gözler önüne sermektedir. Rapora göre kadınlar 1 günlük süre temel alındığında ortalama 6 saat 57 dakika çalışırken, erkekler ortalama 6 saat 14 dakika çalışmaktadır. Fakat bu süreler ücretli ve ücretsiz (yeniden üretime

harcanan süreler) çalışma olarak ikiye ayrıldığında; kadınlar 2 saat 32 dakika ücretli çalışma karşılığında 4 saat 25 saat ücretsiz, erkekler ise 4 saat 30 dakika ücretli çalışma karşılığında 1 saat 50 dakika ücretsiz çalışmaktadırlar. Yani ortalama bir günde kadınların ortaya koyduğu emek erkeklerden daha fazla iken, ücretli çalışma süreleri erkeklerin neredeyse yarısı kadardır. Dolayısıyla çalışma sürelerindeki cinsiyete dayalı bu eşitsizlik ücretlere de yansımaktadır. Hem Birleşmiş Milletler hem de Uluslararası Çalışma Örgütü verilerine göre, erkeklerin kazandığı her 1 Dolar'a karşılık, kadınlar 70-90 Cent aralığında gelir elde etmektedirler. Dolayısıyla erkeklere göre çok daha az düzeyde gelir elde etmek kadınların yoksulluğunu daha da derinleştirmektedir. Mutlak yoksulluk sınırının günde 1,25 Dolar olarak belirlendiği bir ölçümde, dünya genelinde yoksulluk sınırı içinde yaşayan kadınların erkeklere göre çok daha fazla olmasının yanında, tek başına yaşayan ve çocuk sahibi olan kadınlar, üzerinde ayrıca durulması gereken bir risk grubu olarak raporda yer almaktadır (Birleşmiş Milletler, 2015). Buna göre, tek başına yaşayan çocuklu bir kadının yoksulluk oranı, iki ebeveynli bir ailenin yoksulluk oranından 3 kat daha fazladır.

Kadınların yoksulluğunu pekiştiren önemli faktörlerden bir diğeri ise, özellikle hane içinde kadınların ekonomik karar alma mekanizmalarına katılamamasıdır. Sosyo-ekonomik seviyesi ne olursa olsun kadınlar kendi kazandıkları ücret üzerinde söz sahibi değildirler. Öyle ki, yine Birleşmiş Milletler'in verilerine göre dünya genelinde her 10 kadından yalnızca 1'i kendi kazandığı ücret üzerinde söz sahibi olabilmektedir. Erkeklere göre çok daha fazla zaman harcanarak elde edilen daha düşük ücretler hâlihazırda derin eşitsizlikler yaratırken, elde edilen bu ücretlere yine erkekler tarafından el koyulması günümüzde yoksulluğun kendisi kadar kadın yoksulluğunu da kronik hale getirmektedir.

Tüm bunların yanı sıra, küreselleşme ve neo-liberal ideolojinin yarattığı rekabet ortamında devlet desteğine ihtiyacı olmayan ve "kendi ayakları üzerinde durabilen" insan modelinde eğitimin, kişisel gelişimin önemi ve dolayısıyla kadınlar ve erkekler arasındaki eğitim hakkına ulaşma bağlamında ortaya çıkan eşitsizlikler de kadınların yoksulluktan çok daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler'in ortaya koyduğu 1990-2012 yıllarına ait karşılaştırmalı verilere göre ilk, orta ve

yükseköğrenime ulaşmak konusunda tüm aşamalarda bir gelişme kaydedilse de, halen hem gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, hem de bu ülkelerdeki kadın ve erkekler arasında ciddi eşitsizlikler bulunmaktadır. İlköğretim düzeyinde hem ülkeler hem de cinsiyetler arasında belirgin farklar bulunmazken, orta öğretim düzeyinden itibaren eşitsizlik giderek artmakta ve özellikle yükseköğretim düzeyinde çok daha belirgin hale gelmektedir. Şöyle ki, gelişmiş ülkelerde lisans ve lisansüstü eğitim alan erkeklerin oranı %80 iken, bu oran kadınlarda %60 civarındadır. Fakat dünya genelinde gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, bu düzeyde kadın ve erkekler arasında ortalama olarak ciddi farklılıklar göze çarpmasa da, yükseköğrenime ulaşabilme oranı %20'ler düzeyinde seyretmektedir (Birleşmiş Milletler, 2015). Dolayısıyla küreselleşme sürecinin yarattığı bu kutuplaşmaya toplumsal cinsiyet ayrımcılığı da eklendiğinde, eğitim olanaklarına erişim ve buna bağlı olarak da işgücü piyasasında konumlanmak bakımından kadınlar aleyhine daha derin eşitsizlik tabloları ortaya çıkmaktadır (Şenses, 2006: 175).

Dünyadaki toplam işgücünün üçte ikisine dâhilken, erkeklerden %25 daha uzun çalışırken ve bütün dünyada toplam gıdanın %50'sini üretirken; gelirleri dünya gelirinin yalnızca %10'u, sahip oldukları varlıklar ise dünya varlığının yalnızca %1'i olan kadınların yoksulluktan etkilenme biçimini ve derecesini Ecevit (2003: 85) bu net verilerle ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kadınlar için bu ekonomik ve patriyarkal şiddetten kaçabilmenin belki de tek bir alternatifini bulunmaktadır: Göç etmek.

2.3 Yoksullukla Baş Edebilme Stratejisi Olarak Göçün Kadınlaşması

Uluslararası Göç Örgütü'nün ortaya koyduğu son verilere göre, 2015 yılı itibariyle doğduğu ülkeden farklı bir ülkede yaşamını sürdüren uluslararası göçmen sayısı yaklaşık 244 milyona (Dünya toplam nüfusunun %2,3'ü) ulaşmıştır ve bu kişilerin %48'i kadındır (IOM, 2017: 17). Uluslararası göçmen popülasyonunun Dünya nüfusu içindeki payı (kapitalizm tarihi boyunca) ve bu göçmen popülasyonunun içindeki kadınların oranı (Ravenstein'in dile getirdiği gibi) çok uzun zamandır benzer rakamlarla ifade edilse de, göçmen kadınların varlığı daha yakın tarihlerden itibaren görünürlük kazanmaya başlamıştır.

1970’li yıllara kadar kadınlar erkeklerle aynı oranda göç etmelerine karşın, göç araştırmalarında erkeğe bağımlı olarak ve aile içindeki konumlarına (eş, anne, çocuk) göre değerlendirilmiş ve dolayısıyla görmezden gelinmiştir (Buz, 2007: 38; 2009: 304). Göçün asıl aktörünün aileyi kamusal alanda temsil eden ve gelir getiren erkek olduğu düşünölen (şeker ve Uçan, 2015: 205) bu araştırmalar ve bakış açısı cinsiyet körü olarak değerlendirilmiştir (Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009: 15). 1970’li yıllara gelindiğinde ise birinci dalga feminist hareketin etkisi ile göç olgusunda kadının konumuna dikkat çekilmeye başlanmıştır. Bu yıllarda yapılan ilk çalışmalar kadın göçünün özel yanlarına odaklanıp, kadınların göç alanına katkı verici olduğu bir yaklaşımı izlerken, ilk tepkiler de özellikle 1951 yılında yürürlüğe giren Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Cenevre Sözleşmesi’ndeki “mülteci” tanımına yönelmiştir. Sözleşmede “ırkı, dini, milliyeti, belirli bir sosyal gruba üyeliği ve politik düşünceleri nedeniyle ülkesinde haklı bir zulüm korkusu duyan ve bundan dolayı ülkesinden ayrılıp başka bir ülkeye sığınan kişi” şeklinde yapılan tanımda erkeklerin politik, kadınların ise sosyal nedenlerle sığınma talep ettikleri varsayılmıştır (Buz, 2009: 307). Dolayısıyla erkekleri kamusal, kadınları ise özel alana tabi kılan bu varsayım, toplumsal cinsiyet kavramına yer verilmemesi ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin yok sayılması nedeniyle feministler tarafından eleştirilmiştir (Akis, 2015: 379).

Feminist duruş kuramlarının başvurulduğu ikinci dalgada ise, toplumsal cinsiyetin göç kararını olduğu kadar göç sürecini de yapılandıran bir kategori olduğu fark edilmiştir (Buz, 2009: 306). Göç süreci içinde, hangi kategoride yer alırsa alsın (erkeği takip eden ya da kendi iradesiyle göç etme kararı alan), kadınların erkeklerden daha fazla engelle karşılaşma ve ayrımcılığa uğrama ihtimallerinin daha yüksek olduğu; dolayısıyla toplumsal cinsiyetin, kadın göçmen olmanın göç nedenleri ve sonuçlarında belirleyici olduğu görölmüştür (Duman, 2015: 70). Gerçekten de göç, “bir durum değil, bir süreç” (Quiminal, 2015: 179) olarak tanımlandığında toplumsal cinsiyet; göç araştırmalarının bir parçası olmaktan öte hem göçmenlerin yaşamını (Lutz, 2010: 1650) hem de göç politikalarının yapımı ve uygulanması dâhil göç deneyiminin her aşamasını etkileyen analitik bir kategoridir (Carling, 2005).

Dolayısıyla ifade etmek gerekir ki göçün kadınlaşması kavramının son yıllarda literatürde yer edinmesinin temel nedeni, göç süreci içinde yer alan kadınların salt niceliklerinin değil, toplumsal cinsiyet farkındalığının artmasıyla birlikte bu süreçte kadınların oynadığı rolün de değişmesidir. Tam bu noktada, ilk bölümde bahsedilen ve günümüz göç literatüründe önemli bir yer tutan zorunlu-gönüllü göçmen kavramlaştırmasına değinmekte fayda görülmektedir. Nitekim zorunlu-gönüllü göç/göçmen tanımlaması ile göçün yasal ya da illegal olması arasında hukuksal açıdan organik bir bağ bulunmaktadır. Özellikle savaş, doğal afet gibi zorunlu nedenler dışında daha iyi bir refah düzeyine ulaşabilmek adına ve çoğunlukla ekonomik nedenlerle yapılan göçlerin gönüllü olarak tanımlanması, göçmenler açısından pek çok sorun ortaya çıkarmaktadır. En başta, çoğu küresel sermayenin düşük ücretli işgücü talebini karşılayan bu göçmenler, kendi rızaları ile göç etmelerine karşılık yasal yükümlülükleri yerine getiremedikleri için kaçak durumuna düşmektedirler. Çalışmak için gittikleri ülkelerde hem yabancı hem de kaçak konumunda yer alan bu göçmenler, toplum tarafından ayrımcılığın ve sömürünün en sert biçimlerine maruz kalmaktadırlar. Gökbayrak'ın da ifade ettiği gibi; uluslararası emek göçünün genel olarak az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelere doğru olan rotası göz önüne alındığında, göçmen işgücü arzı açısından göç, küreselleşme ile her anlamda artan eşitsizliklerin sonucu ve dolayısıyla bir tercihten çok bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır (2009: 56). Nedenleri ve göç etme stratejileri erkeklere göre daha farklı olan kadınlar ise, tüm bu ayrımcılığı daha derinden yaşamaktadır. Dolayısıyla, ekonomik nedenlerle yapılan göçlerde -özellikle kadınlar için- gönüllü/zorunlu ayrımının da toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılmasının, kadınların göç öncesi ve sonrası deneyimlerini anlamlandırmak ve bu yönde politikalar üretebilmek adına daha sağlıklı olduğu düşünülmektedir.

Göçün kadınlaşması kavramının nasıl tanımlandığına bakacak olursak örneğin Kuş (2017: 55), “göçmen nüfusu içindeki kadın birey sayısının erkek birey sayısının üstünde olması” şeklinde bir tanımlama yapmıştır. Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş (2011: 158), göçün kadınlaşmasını “çalışma amacıyla göç edenler içinde kadınların payının giderek yükselmesi” olarak ifade ederken; Erder (2011: 187), kadın göçünde ve kadın göçmenlerin geride bıraktıkları ailelerine para göndererek desteklemelerindeki artışı “göçün kadınlaşması eğilimi” olarak nitelendirmiştir.

Şeker ve Uçan (2015) ise göçün kadınlaşması kavramını, niceliğe ya da emek göçüne odaklanan bu tanımlamalardan daha kapsamlı bir şekilde açıklamaya çalışmışlardır. Öyle ki göçün kadınlaşması, “kadınların göç sürecinde görünür hale gelmesi ve toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak erkeklerden farklı deneyimleri olabileceği düşüncesini tetikleyen 1970’lerden sonra artan yoksulluk, gelir dağılımındaki adaletsizlik, az gelişmiş ülkelerde yaşanan çatışmalar gibi küresel ülkelerde uygulanan neo-liberal politikalar sonucu göç eden kadın sayısındaki artıştır” (2015: 206).

Gerçekten, küreselleşme süreci ve neo-liberal politikalar sonucu hem Dünya genelinde hem de özellikle az gelişmiş ülkelerde yoksulluğun giderek artmasının yanında, toplumsal cinsiyet eşitsizliği sonucu kadınların bu olgulardan daha fazla etkilenmesi kadınlara özgü göç nedenleri doğurmaktadır. Kadınların karşılaştığı istihdamda toplumsal cinsiyet temelli ayrımcılık, eşit olmayan ücret, yetersiz eğitim, çocuk bakımı ve ev işleri sorumluluğu gibi nedenler kadınların giderek daha fazla yoksullaşmalarına, borçlanmalarına ve ekonomik güçlüklerle neden olmakta, bu da onlar için göçün dayanaklarını oluşturmaktadır (Buz, 2007: 40; 2009: 305; Şeker ve Uçan, 2016: 206). Kadınlar açısından toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanan tüm bu nedenlerle bir baş etme stratejisi olarak göç, Quiminal’in (2015: 179) ifade ettiği gibi, kadınların ayrıldıkları toplumlarda kendilerine dayatılan konumun reddi şeklinde bir güdü ile ortaya çıkmaktadır.

2.4 Yeniden Üretim Sürecinde Göçmen Kadın Emeği

Yaşadığımız dönemi “göçler çağı” olarak nitelendiren Castles ve Miller (2008: 8), göç hareketlerini etkileyecek bazı genel eğilimleri şu şekilde sıralar: göçün ivme kazanması, farklılaşması, küreselleşmesi ve kadınlaşması. Göçün hem küreselleşmesinin hem de kadınlaşmasının kesiştiği noktada ise bir emek türü yeni biçim ve çeşitlere bürünmüştür: Ev emeği. Daha önce tam anlamıyla karşılıksız olan ev emeği bu süreç içinde giderek küreselleşerek daha düşük ücretli, prestijsiz, güvencesiz ve köle emeğine yakın bir şekil almıştır (Acar-Savran, 2013: 61). Dolayısıyla değişen göç hareketleri ev emeğinin yapısını ne kadar değiştirirse de, ev emeği hala kadınların sorumluluk alanından çıkamamıştır (Dinçer, 2015: 96).

Ev ve bakım hizmetlerinin göçmen kadınlara kaymasında yalnızca cinsiyete dayalı işbölümü değil, küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan yenedünya düzeninin yarattığı sosyo-ekonomik koşullar da etkindir (Ünlütürk Ulutaş, 2010: 281). Gökbayrak, genel olarak ev ve bakım hizmetlerinde artan gereksinime karşın, maliyet baskısı ile karşı karşıya refah devleti sistemlerinin neredeyse tümünün bir dönüşüm yaşadığını ve bu dönüşümde üç ortak özelliğin ön plana çıktığını ifade etmektedir. (1) Ev ve bakım hizmetlerinde kamu dışındaki aktörlerin genişlemesi, (2) kamunun bu alanda hizmet sunucusu rolünden sıyrılarak, hizmetlerin finansmanına katkı sağlayacak yönde parasal destekleri ön plana çıkarması ve (3) bu iki maddeye bağlı olarak bu hizmetleri aile ve bireylerin sorumluluğunda görülmeye başlanması (2009: 60).

Nitekim neo-liberal yeniden yapılanma süreçleri ile birlikte, kadınların işgücü piyasasına girmesi ve devlet tarafından sağlanan bakım hizmetlerinin azalması ve özelleştirilmesi bakıma olan ihtiyacı arttırmıştır (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 302). Dedeoğlu da özellikle Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bakım ihtiyacını benzer iki temele dayandırmaktadır. Bunlardan ilki çocuklu kadınların artan çalışma oranları ve kadının çalışması fikrinin sosyal bir norm olarak kabul görmesi; ikinci ise sosyal hizmetlerin karşılığının, bu hizmetleri alacak kişilere maddi olarak ödenmeye başlanmasıdır (2007: 80). Bu hizmetlerin ailelerin sorumluluğa devredilmesine karşılık, özellikle son dönemde klasik aile bağlarının zayıflaması da bakım ihtiyacı sorununun artışıdaki bir diğer önemli nedendir (Toksöz ve Ünlütürk Ulutaş, 2011: 161).

Uluslararası göçün nedenlerini açıklarken sıklıkla başvurulan merkez-çevre ve itme-çekme kuramları ise bu süreçler çerçevesinde açıklandığında, bakıma ihtiyacı olan ile bakım hizmetini sağlayanları belirleyen bir konumdadır. Neo-liberal dönüşüm, merkez (gelişmiş) ülkeleri bakım hizmeti açığı ile karşı karşıya bırakırken, çevre (az gelişmiş ve gelişmekte olan) ülkeleri de yoksulluk ve işsizlikle yüz yüze getirmiştir (Ünlütürk Ulutaş, 2010: 278). Dolayısıyla bakım açığı merkez ülkeler için göç sürecinde çeken faktörler iken, işsizlik ve yoksulluk ise çevre ülkeler için iten faktörler konumundadır. Söz konusu ev içi hizmetler olduğunda ise, sosyal refah devleti uygulamalarının sınırlı olduğu merkez ülkelerdeki orta sınıf kadınların ev hizmetlerini gördürebilecekleri insanlara gereksinimleri artmakta, kendilerine

atfedilen bu işler göç eden kadınlara devredilerek bu gereksinim karşılanmaktadır (Toksöz, 2006: 85; Ünlütürk Ulutaş, 2010: 278). Sassen'e göre tüm bu dönüşüm süreci içinde göçmen kadınlar; işverenler için yasadışı kar elde etme aracı, hükümetler için ise sorunsuz döviz kaynağı olarak görülmekte ve küreselleşmenin yükünü taşımakta (Aktaran Erder, 2011: 187), hatta giderek "küreselleşmenin hizmetçileri" (Dedeoğlu, 2007: 79) olarak tanımlanmaktadır.

Ev hizmetlerinde saptanan bu yüksek göçmen işgücü oranı, bunların aslında başkalarına bırakılmasını *tercih edildiği* işler olduğunun kanıtıdır (Fougeyrallas-Schwebel, 2015: 148). Dolayısıyla bir işin yapılması bir başkasına bırakılıyorsa bu, o işin niteliğinin düşük olduğunu gösterir. Söz konusu ev emeği olduğunda ise, işi devreden ile işi yapan iki kadın arasında hem işin niteliğinden hem de yapıldığı mekân üzerinden farklı eşitsizlikler doğurur. Nitekim Bora (2016: 23) ücretli ev emeğini iki farklı kadınlığın, üstelik de kadınlığın kurucu mekânı olarak düşünülebilecek evde karşılaşmasının bir biçimi olarak tanımlamaktadır. Acar-Savran (2013: 25) ise; kadınların bakım ve ev işlerini ücret karşılığı başka kadınlara devretmelerinde söz konusunun "yeniden üretim alanındaki patriyarkal işbölümünün kadınlar arasında yeni eşitsizlik örüntülerinin oluşmasıyla modernleşmesi" olduğunu ifade etmektedir. Çünkü her ne kadar ücretli de olsa ev işi yine de karşılıksız ve görünmezlik gibi özelliklerinden dolayı işi devreden kadın için düşük nitelikli olarak algılanmakta ve bu nedenle ev işi diğer ücretli istihdam ilişkilerinden ayrılmaktadır (Bora, 2016: 70). Ev işinin niteliğinin ücretli de olsa düşük statülü kabul edilmesi, yeniden üretimin doğallaştırılmış olmasından kaynaklı bir eşitsizlik olmakla birlikte, ücretli ev emeğindeki asıl eşitsizlik örüntüleri farklı yeniden üretim biçimleriyle ortaya çıkmaktadır. Öyle ki ev emeğini sunan kadın, kadın işverenin toplumsal statüsünü ve buna paralel olarak kadınların kendi aralarındaki farklılıkları yeniden üretirken; kadınlar için genişleyen bir istihdam alanı olan ev emeği ise, etnik ve ırka dayalı ayrımcılığı yeniden üretmektedir (Bora, 2016: 74-77). Dolayısıyla emeğini sunan kadın göçmen olduğunda; Toksöz'ün ifade ettiği gibi bu kadının göçmen olarak yerli işçi karşısında, işçi olarak vasıflı göçmen karşısında ve kadın olarak erkek göçmen karşısında dezavantajlı konumda olduğu (2006: 83) gerçekliğine ek olarak, ev emeğini kendisine devreden kadın karşısında da dezavantajlı konumda olduğu belirtilmelidir.

Günümüz küresel dünyasında, özellikle son yıllarda göçmenleri oldukları yerde tutmaya yönelik söylem ve politikalar giderek tırmansa da, bunun sadece ve sadece söylemde kaldığı gerçekliği tartışılmaz. Federici'nin ifade ettiği gibi, eğer göçmenlerin ailelerine gönderdikleri paralar, uluslararası temel para akışı içinde petrol şirketlerinin gelirinden hemen sonra geliyorsa, o zaman Üçüncü Dünya'nın Birinci'ye ihraç ettiği en önemli meta *emektir* (2014: 122). Kapitalizmin emek gücünü baskı altında tutabilmesi ve aynı zamanda ücret maliyetlerini düşürerek daha fazla artı değer vermesi araçlarından biri olarak tanımlanan yedek işgücü ordusunun (Omay, 2011: 141) günümüz temsilcilerinin büyük bir kısmını göçmenler oluşturmaktadır. Nitekim göç olgusu toplumsal ve politik olarak değersizleştirildiğinde, göçmenler iktidar sahipleri tarafından işçi sınıfının taleplerini baskı altında tutmak için kullanılan bir araç haline dönüşmektedirler (Federici, 2014: 121). İhracata dayalı sanayileşme, esnekleşme ve iş güvencesinin ortadan kalkışıyla enformel istihdamın öncüsü olan kadınlar bu yedek işgücünün önemli birer parçası haline gelirken (Ünlütürk Ulutaş, 2009: 30), ev emeğinin enformel doğasına uygun bir biçimde hem geleneksel patron-müşteri ilişkisi modeline dayanan iş piyasası formatı, hem de özel firmalar tarafından yönetilen iş piyasası formatının (Rittersberger-Tılıç ve Kalaycıoğlu, 2012: 302) küresel bir hal alması göçmen kadınların bu ordu içindeki sayılarını gün geçtikçe arttırmaktadır.

Gelinen noktada, yeniden üretimin ve dolayısıyla ev emeğinin kadınlara özgü günümüz emek göçü dalgaları içinde temel olarak “mekân” değiştirdiği görülmektedir. Bu değişim ise, salt ev emeğini yeni biçimlere bürümekte, bununla birlikte yeni ilişkiler doğurarak yalnız emeğin değil, bu yeni ilişki formatlarının da yeniden üretimine neden olmaktadır. Yaşadıkları ülkelerde toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılıklar sonucu hem özel hem de kamusal alanda yeniden üretim sürecinin merkezinde yer alan kadınlar, derinleşen yoksullukla baş edebilmek amacıyla göç etmelerinin ardından gittikleri ülkelerde kendilerini daha farklı yeniden üretim mekanizmaları içinde bulmaktadırlar.

Yeniden üretim ve ev içi emek kavramları bağlamında, göçmen kadınlar için göç öncesi ve sonrası süreçlerin döngüsel olduğunu ortaya koyma çabasının ardından, bu döngünün nasıl kırılabileceği sorusuna verilecek yanıtta, ev içi emeğin temel unsur

olduğunu belirten Weeks'in şu sözlerinin üzerine düşünülmesi gerekmektedir. “Ev- içi emeği bir iş olarak görünür kılmak ve onu değer kazanma sürecinin bir parçası haline getirmek ama aynı zamanda da bunun kutlanması ya da kutsanması gereken bir şey olmadığında ısrarcı olmak. Bu gerçekleştirilmesi çok zor bir şey: Toplumsal açıdan gerekli emek olarak tanınmasını sağlamak (bunun için, örneğin, yapılması gereken ücretli işten daha çok çekilmek gerekir), ancak bu haliyle ona aşırı değer yüklemek, daha ziyade, gizeminden sıyrılması, romantikleştirilmemesi, özelleştirilmemesi, bireyselleştirilmemesi ve elbette toplumsal cinsiyet üzerinden belirlenmemesinde ısrarcı olmak.” (Souvlis, 2017). Çünkü Agacinski'nin de ifade ettiği gibi, “kadınların tanınmak istenmeyen özellikleri *eşit ve farklı* insanlıklarıdır ve bu özelliğin tanınmaması ise, insani olanın yalnızca erkeği temsil etmek istemiş olmasından kaynaklanır” (1998: 24). Öyleyse yeniden üretimin ve ev emeğinin belirlenmesinde ortaya çıkan toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak, yegâne mücadele alanıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMSEL MODELİ

Göç olgusunun kavramsal ve kuramsal boyutlarıyla ele alınması, bu olgunun günümüz göç dinamiklerinin karakteristik bir özelliği halini alan küreselleşmesi ve kadınlaşması başlıkları altında tartışılmasının ardından bu bölümde, araştırmanın yöntemsel modeli hakkında bilgiler yer almaktadır. Öncelikle araştırmanın konusu ve sorunsalının belirlenmesinden sonra, bu araştırmanın neden yapıldığı sorusuna cevap verebilmek için araştırmanın amaç ve önemine değinilecektir. Sonrasında, araştırmanın gerçekleştiği evren ve örneklemin nasıl ve hangi sebeplere dayanarak belirlendiği ile birlikte, araştırmanın yöntemi ile veri toplama ve analiz teknikleri ortaya konacaktır.

3.1 Yöntemsel Model

Yıldırım ve Şimşek'in (2016: 41); "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği yöntem" olarak tanımladıkları nitel araştırma yöntemi, bu araştırmanın yöntemsel modelini oluşturmaktadır. Bu tanımlama ile birlikte, öncelikle nitel araştırma yönteminin hangi koşullarda başvurulan bir yöntem olduğunun ortaya konulması gerekmektedir. Öyle ki; olay ve durumların ya da yaşanmış tecrübe ve davranış kalıplarının araştırmaya konu olan katılımcılar için ne anlama geldiği ile birlikte; katılımcıların içinde bulunduğu şartlar ve bu şartların onları nasıl etkilediğinin anlaşılması, ortaya çıkabilecek fenomenlerin anlaşılması ve bunun üzerine teorilerin geliştirilmesi, olay ve faaliyetlerin gerçekleştiği süreçler ile bu süreçlerin etkilerinin gözlenmesi ve bu olaylar ve süreçler ile ilgili açıklamaların yapılması isteniyorsa araştırmacı için en uygun yöntem nitel araştırma yöntemidir (Maxwell, 2013: 54-54). Veri toplamak amacıyla tam yapılandırılmış anket çalışmalarının tersine, daha derin bilgilere ulaşabilmek adına çoğunlukla yarı yapılandırılmış yaklaşımların tercih edildiği nitel araştırma yöntemi sayesinde, ulaşılmak istenen bu bilgi ve deneyimler bizzat birinci ağızdan alınır ve böylece araştırmacı sürecin nasıl gerçekleştiğini gözlemleyerek anlamaya çalışır (Güler, Halıcıoğlu ve Taşgın, 2013: 40-41).

Gerçekten, söz konusu göç üzerine yapılan bir araştırma olduğunda, göçün insan hayatı üzerindeki etkisi, göçmenlerin yaşamlarını yeniden kurması ve uyum çabaları, göç araştırmalarının sadece kayıt altına alma amaçlı olmayıp, derinlemesine ve ayrıntıları kapsayan çalışmalar olmalarını gerektirmektedir (Kümbetoğlu, 2015: 50). Nitel yaklaşıma göre katılımcılar, kendi sosyal dünyalarını oluşturan ve bu deneyimleri kendileri elde eden öznelardir ve dolayısıyla bu bakış açısına göre esas konu, insanların deneyimlerine ve fikirlerine gerçekçi bir kavrama imkânı veren verilerin toplanmasıdır (Akalin, 2014: 16). Göç gibi muğlak ve bir o kadar da hassas olunması gereken dinamikleri barındıran bir olguyu sadece araştırmacının belirlediği bir çerçeveden görmek yerine, göçle bütün sosyal çevresini ve ağlarını değiştirmiş bireyin bu sürece verdiği anlamı kendi anlatımlarından çıkarma çabası, niteliksel yöntemin gerekçesini oluşturmaktadır (Kümbetoğlu, 2015: 59).

3.2 Konu ve Sorunsal

“Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri” isimli bu çalışmada temel olarak; göç olgusuna ilişkin kavram ve kuramlar ile uluslararası göçün küreselleşmesi ve kadınlaşması süreci paralelinde geniş yer tutan göçmen kadın emeği kapsamında, ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere Türkiye’ye gelen yabancı kadın göçmenler konu edilmiştir.

Çalışmanın başlığından da anlaşılacağı üzere ilk olarak, göç olgusu içerisinde özellikle son çeyrek asırdır iktisat, uluslararası ilişkiler, antropoloji, sosyoloji, sosyal politika gibi pek çok disiplinin ilgi alanına yoğun bir şekilde girmiş olan uluslararası göç olgusu irdelenmiştir. Söz konusu emeklerini sunmak için başka bir ülkeye giden kadınlar olduğu için, uluslararası göç olgusunun bahsedilen çok boyutlu yapısı emek göçü, emek göçünün uluslararası bağlamdaki hareketliliği ve en önemlisi de bu süreci son yıllarda giderek karmaşık kılan küreselleşme süreci bağlamında ele alınmıştır. Nitekim küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devlet yapısının değişime uğradığı bu süreç, bir yandan sınırların yükseldiği, diğer yandan da küresel esnek işgücü yapısı içerisinde göçmen emeğine olan talebin sürekliliğini koruduğu, dolayısıyla sınırların “kontrollü geçişkenlik” özelliği gösterdiği bir süreçtir.

Çalışmanın ana eksenini oluşturan ikinci kısımda ise uluslararası göç olgusu toplumsal cinsiyet perspektifinden ele alınmıştır. Tam bu noktada, toplumsal cinsiyet kavramının kadın ve erkek cinsiyetlerine yüklenen toplumsal rollerden kaynaklandığını, dolayısıyla emek göçü gibi bir olguya erkekler açısından da bakmanın gerekliliğini hatırlatmakla birlikte, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden en çok etkilenen kategori olarak kadınların ve kadın göçmenlerin bu çalışmanın konusu olduğunu vurgulamak yerinde olacaktır. Bununla birlikte çalışmanın bu kısmı, yeniden üretim kavramının merkeze alındığı ve bu kavramın kadınların erkeklerden bağımsız olarak göç kararı alması ile göç sürecinde karşılaştıkları deneyimleri ne yönde etkilediğine ilişkin tartışmaları içermektedir.

“Küreselleşme” ve “yeniden üretim” olgularının, bu çalışmanın neden ana ekseninde yer aldığı hususunda; küreselleşmenin kapitalist, yeniden üretimin ise patriyarkal ilişkileri temsil ettiği ve bu ilişkilerin kadın emeği söz konusu olduğunda birbirini besleyen süreçler olarak tanımlandığını vurgulamak oldukça önemlidir. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi, sınırları giderek yükselen ulus-devletlerin sermaye birikimlerini oluşturma bakımından vasıfsız işlerde kullanmakta ısrarcı olduğu göçmen emeği konusunda emeğin cinsiyeti geri planda kalırken, cinsiyete dayalı işbölümü sonucunda kadınlara ait olduğu düşünülen işlerde ve özellikle yeniden üretimin gerçekleştiği özel alanda göçmen kadınlar ayrı bir yerde tutulmaktadır. Daha ayrıntılı ifade etmek gerekirse, esnek işgücü piyasası içinde -çoğunlukla hizmet sektöründe yer alan- en alt kademede yer alan işler için talep edilen emek gücüne erkek ve kadınlar dâhil olabilirken, özel alan ve bu alandaki hizmetler sadece kadınlara bırakılmakta ve ortaya giderek derinleşen bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği çıkmaktadır.

Küreselleşmenin giderek hız kazandığı son çeyrek asırlık süreçte küreselleşmenin gerekliliklerini yerine getirmek konusunda adımlar atan ve patriyarkal ilişkilerin toplumsal yaşam alanında önemli bir yer tuttuğu bir ülke olarak Türkiye, bu noktada oldukça kritik bir yerde durmakta ve göç olgusu içindeki yeri de giderek değişmektedir. Özellikle Avrupa’da sosyal refah devleti anlayışının gelişip uygulandığı yıllarda demografik sorunlar nedeniyle emek gücü ihtiyacı duyan Almanya, Fransa, Hollanda, Belçika gibi ülkelerin ihtiyacını tamamlamak üzere

dışarıya göç veren bir ülke konumunda yer alan Türkiye, 1990'lı yıllar itibariyle hem göç veren hem de alan bir ülke konumuna gelmiştir. Bu yıllarda Türkiye'ye yönelen ilk göç dalgaları her ne kadar komşu ülkelerin (Bulgaristan ve Irak gibi) içinde bulunduğu iç karışıklardan kaynaklansa da ilerleyen dönemlerde Türkiye, Avrupa yolu üzerinde bir geçiş noktası olma özelliği ile transit göçmenlere ve hizmet sektörünün genişlemesiyle çalışma amacıyla gelen göçmenlere ev sahipliği yapmaya başlamıştır. İstanbul başta olmak üzere, özellikle metropol niteliği taşıyan ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu Ankara ve İzmir gibi bir yandan sanayi ve hizmet sektörünün giderek geliştiği, diğer yandan kadın istihdamının görece arttığı ve devletin bakım hizmetlerinde yetersiz kalması sonucu, ev ve bakım hizmetlerinde duyulan emek ihtiyacının giderek yabancı göçmen kadınlar ile giderilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Bunlara ek olarak, ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak amacıyla Türkiye'ye gelen kadın göçmenlerin pek çoğunun Eski Sovyet Bloğu ülkeleri ile Türki Cumhuriyetlerden olduğu göz önüne alındığında, yukarıdaki sebeplere ek olarak Türkiye'nin coğrafi ve kültürel yakınlığı, bu hizmeti talep eden ve karşılayan kadınlar arasında göç literatürüne özgü bir itme-çekme faktörü olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu doğrultuda araştırmanın temel sorunsalı; küreselleşme ve yeniden üretim olgularının ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere Türkiye'ye gelmiş göçmen kadınların göç sürecinde nasıl ve ne yönde bir etkisi olduğudur. Bu etkiyi daha ayrıntılı bir şekilde ve göçmen kadınların kendi deneyimleri doğrultusunda ortaya koymak amacıyla;

- Göç etmenin altında yer alan temel etkenler nelerdir?
- Göç süreci, bireysel mi yoksa hane içinde ortaklaşa alınan bir karar sonucu mu gerçekleşmiştir?
- Göç kararında ve sürecinde erkeğin (eş, baba, kardeş, çocuk) rolü var mıdır?
- Göç ağları ve bu ağların sağladığı avantajlar nelerdir?
- İş bulma kanalları, süreci nasıl şekillenmektedir?
- Çalışma koşulları beklendiği gibi midir?
- İşveren ve kamusal alan ile ilişkiler nasıl kurulmaktadır?

- Göç öncesi ve sonrasında, elde edilen gelir ve hane içi ekonomik karar alma mekanizmalarında bir farklılık ortaya çıkmış mıdır?
- Göçmen kadınların ev işi olgusuna bakış açısı nedir?
- Göç öncesi ve sonrasında halen kendilerine atfedilen bir alanda, yine kendilerine atfedilen işleri yapıyor olmalarına karşı, göçmen kadınların kendi benlikleri ve kendilerini konumlandıkları yer değişmiş midir?

Yukarıda sıralanan ana sorunsal ve alt soruları ile birlikte tartışma alanlarının belirlendiği bu araştırmada, tüm bu soruların yanıtlarını ortaya koyarak kadınların göç süreci ve bu sürecin etkenleri anlaşılmasına çalışılacaktır.

3.3 Amaç ve Önem

Uluslararası göç olgusu ve bu olgu içinde özellikle emek göçünün artan yoğunluğu ile 1970'li yıllardan bu yana feminist çalışmaların giderek artması ve yaygınlaşması sonucu hem -ücretli- ev içi emeğin hem de göç olgusu içinde yer alan kadınların ilgi alanına girmesi ile bu alanlar kesişmiştir. Ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan yabancı göçmen kadınların bu kesişim alanında aldıkları yer son yıllarda yoğun bir şekilde akademik çalışmaların konusu olmuş ve göçmen kadınların bu deneyimleri farklı çalışmalarda aktarılmıştır.

Ne var ki yapılan çalışmaların niceliksel ve niteliksel olarak artması ya da bu çalışmalarda kadın göçüne dair pek çok kavram, kuram, neden ve sonucun tartışılmasına rağmen, günümüzde aynı sorunlar ve kırılma noktaları devam etmektedir. Dolayısıyla önemle belirtmek gerekirse, yapılan ve yapılacak olan tüm bu araştırmalar kadın göçüne dair sosyo-ekonomik ve kültürel bağlamda bazı genel veriler sunsa da, her araştırma kendi içinde ve kendi evreninde ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü göç süreci, bu süreci yaşayan her birey için nedenleri ve sonuçları farklı olan ayrı bir hikâye iken, başkahramanının kadın olduğu bir göç hikâyesi ise daha farklı neden, sonuç ve deneyimlere gebe dir.

Dolayısıyla bu araştırmanın nihai amacı, bu süreci bizzat yaşamış göçmen kadınların kendi anlatılarından yola çıkarak, daha önce duyulmamış olan hikâyeleri ve bu hikâyelerin nerede ve nasıl başlayıp, süreç içinde nasıl şekillendiğini ortaya

koymaktır. Yukarıda belirtilen sorular yardımıyla, görüşme yapılan her bir göçmen kadının göç sürecinin ve bu sürecin onlar için ifade ettiği anlamın tartışılacağı bu araştırmada, her bir kadının ayrı ayrı yaşadığı deneyimlerden yola çıkarak elde edilecek bulguları bütüncül bir yaklaşımla ele almak amaçlanmaktadır. Bireysel deneyimlerden yola çıkarak ortaya konacak böyle bir yaklaşım; (1) küreselleşme süreciyle farklılaşan göç olgusunu, (2) ulus-devletlerin değişen yurttaş-yabancı algısı içerisinde göçmenlerin konumunu ve (3) bunlarla birlikte yeniden üretim döngüsü içinde yer alan göçmen kadınların tüm bu olgulardan nasıl ve ne şekilde etkilendiğini açıklamak bakımından gerekli ve literatüre yapacağı katkı açısından önemlidir.

3.4 Evren ve Örneklem

Türkiye’de göç çalışmalarının henüz tam anlamıyla kurumsal bir seviyeye ulaşmamış olması ile birlikte sadece en temel verilerin kayıt altına alınması, göç ve göçmen istatistiklerine dair nitelikli verilere ulaşmayı zorlaştıran önemli bir etkidir. Yine de bu temel veriler, Türkiye’nin giderek göç alan bir ülke olduğunu doğrular niteliktedir. Örneğin Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (2018a) yayınladığı verilere göre, Türkiye’ye giriş yapan yabancıların sayısında 2005 yılından (20.275.213 kişi) 2018 yılına kadar (32.058.216) %36,75’lik bir artış yaşanmıştır. Ne var ki bu verilere dâhil olanların büyük bir kısmının ülkeye turistik ziyaret amacı ile giriş yaptığı düşünüldüğünde, söz konusu göçmen emeği olduğunda ikamet izni almış olan yabancıların sayısı daha önemli bir hale gelmektedir. Yine Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün (2018b) verilerine göre; Türkiye’de ikamet izni bulunan yabancıların sayısı 2005 yılında 178.964 kişi iken, bu sayı Mart 2018 itibarıyla 635.893 kişiye çıkmış, yani 15 yılda yaklaşık %72’lik bir artış yaşanmıştır.

Bu veriler altında, ikamet izni verilen yabancıların sayısı bakımından İstanbul, Antalya, Ankara ve Bursa’dan sonra beşinci sırada yer alan ve bununla birlikte son yıllarda ticaret ve sanayi bakımından gelişip giderek metropolleşen bir şehir olarak göze çarpan İzmir ilinde ev içi bakım hizmetlerinde çalışan yabancı göçmen kadınlar bu araştırmanın evreni olarak belirlenmiştir.

Urla, Konak, Bostanlı ve Mavişehir gibi bölgelerin sosyo-ekonomik açıdan belirgin bir gelişme göstermesi, bu bölgelerde yaşayan gelir seviyesi yüksek ailelerin ev içi

ve bakım hizmetlerinde çalıştırmak üzere göçmen emeği talebi ve “ajans” adıyla bu talebi karşılayan kuruluşların giderek arttığına gözlemlenmesi, araştırma evreninin İzmir’de oluşturulmasında en önemli etkenlerdir.

İzmir ilinin farklı bölgelerinde ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan on iki yabancı kadın göçmen bu araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Her ne kadar günlük hayat içerisinde sıklıkla karşılaşılsa ve görünürlükleri giderek artsa da; hukuki statülerinin veya yabancı olmanın yarattığı tedirginlik ile ev gibi özel bir alanda çalışıyor olmaları, yabancı göçmen kadınlara ulaşmayı ve araştırma öncesi belirgin bir örneklem çerçevesi oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Nitekim bu çerçeveyi oluşturmak için öncelikle yabancı göçmen kadın emeğini talep eden aileler ile İzmir’e gelen yabancı göçmen kadınları buluşturarak onların istihdam edilmesinde aracı bir rol üstlenen ajanslardan bir kısmı ile irtibata geçilse de, bu ajanslar kendilerine başvuru yapan ya da o an çalışmakta olan kadınların bilgisini vermek istememişlerdir. Dolayısıyla bu araştırmanın örneklem grubu oluşturulurken, olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden biri olan ve zincirleme ulaşım prensibinin hâkim olduğu kartopu modeli uygulanmış, kişisel bağlantılar yolu ile ulaşılan ve görüşme yapılan bir göçmen kadından edinilen iletişim yolları sayesinde örneklem grubu oluşturulmuştur.

3.5 Yapılabilirlik

Bu araştırma, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından, yürütücülüğünü Doktor Öğretim Üyesi Çağlar Özbek’in üstlendiği 16/138 numaralı ve araştırma ile aynı isme sahip Yüksek Lisans Tez Projesi olarak desteklenmiştir. Projenin süresi 24 ay ve başlangıç tarihi 01.09.2016, bitiş tarihi 01.09.2018 iken, Ekim 2016 ile Nisan 2017 arasında gerçekleştirilen saha çalışmasının tüm giderleri BAP birimi tarafından karşılanmıştır. Ayrıca, saha çalışmasının gerçekleştiği İzmir ilinin Muğla iliyle olan yakınlığı seyahat edebilme sıklığına olanak tanımışken, araştırmacının lisans öğrenimini Dokuz Eylül Üniversitesi’nde tamamlayıp ve uzun bir dönem İzmir’de ikamet etmiş olması, il sınırları içindeki coğrafi/mekânsal bilgi ve çalışma kapsamında bireysel iletişim ağlarının kullanılması bakımından araştırmacıya avantaj sağlamıştır.

3.6 Metot ve Teknikler

3.6.1 Veri toplama

Gerekli verilerin toplanabilmesi bakımından bu araştırma, kendi içlerinde de ikiye ayrılan literatür taraması ve saha çalışması olmak üzere iki temel bölüme ayrılmıştır. Literatür taramasının ilk kısmında ilgili kaynak ve araştırmalardan elde edilen nicel ve nitel verilerle uluslararası göç ve emek göçüne ilişkin kavram-kuramlar ile birlikte küreselleşme sürecinin bu olguları nasıl ve yönde etkilediği, ayrıca tüm bu süreçte göçmen figürünün günümüz göç olgusu içerisinde hangi konumda yer aldığı ortaya konulmuştur. İkinci kısımda ise, yine aynı yöntem kullanılarak, yeniden üretim kavramı, bu kavramın kadın yoksulluğunda ne derece rol oynadığı ve kapitalizm-ataerkillik kısılacında tüm bu yoksulluk ve yoksunluklar bir baş etme strateji olarak kadınların göç süreci içindeki konumları ele alınmıştır.

Araştırmayı özgünleştirecek en önemli verilerin elde edildiği ikinci bölüm olan saha çalışmasında ise, öncelikle yukarıda ev içi ve bakım hizmetlerini talep edenler ile bu hizmetleri sağlayan aracı kurumlar olarak tanımlanan ajanslar ile görüşülmesi planlanmış ve bu görüşmelerde yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanılmıştır. Saha çalışmasının ikinci ayağında ise ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak amacıyla İzmir'e gelen on iki yabancı göçmen kadınla -çalışmanın Ekler kısmındaki soru formunda yer alan sorular ile- yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

3.6.2 Veri analizi

Araştırmanın saha çalışması kısmından elde edilen veriler, araştırmanın amaç ve yöntem kısmında belirtilen göçmen kadınların deneyim ve hikâyelerini ortaya koyma gayesi doğrultusunda betimsel analiz yaklaşımıyla analiz edilmiştir. Nitekim “görüülen bireylerin görüşlerini çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilen ve amacı elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmak olan” (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 239) betimsel analiz yaklaşımı, bu araştırmanın veri analizi için en etkin yöntem olarak belirlenmiştir. Araştırmacının araştırmayı katılımcıların bakış açısından ve onların

kelimelerinden ifade etmesi olarak tanımlanan “emik bakış açısı” (Güler, Halıcıoğlu ve Taşğın, 2013: 133) ile şekillenen bu yaklaşım sonucu, elde edilen veriler önce yazıya dökülerek, sonrasında da tematik bir biçimde kategorileştirilip belirli bir mantık örüntüsü içinde sunularak analiz edilmiştir.

3.7 Alan Notları

Saha çalışması sırasında elde edilen tüm verilerin detaylı analizi ve göçmen kadınların deneyimlerini ortaya koymadan önce; çalışmanın süreci, hangi koşullarda gerçekleştiği, ne tür zorluklarla karşılaşıldığı ve bunlarla nasıl baş edildiği, daha kısa bir ifadeyle araştırmacının hikâyesini irdelemekte fayda görülmektedir.

Diana Scully, tecavüz suçundan hüküm giymiş tutuklular üzerine yaptığı araştırmasında, “kadınlarla erkeklerin fiziksel olmasa bile olgusal olarak ayrı dünyalarda yaşadıklarını biliyoruz” (2018: 14) der ve ekler; “gerçekten de, araştırmacının cinsiyetinin görüşmeleri ne şekilde etkileyeceği önemli bir yöntem sorunudur” (2018: 24). Bu iki cümle, birbirinden çok farklı alanlarda gerçekleştirilen Scully’nin araştırması ile bu araştırmanın en önemli ortak noktalarını ifade etmektedir; (1) bir olgunun -bu araştırma için göç olgusunun- kadınlar ve erkekler için farklı anlamlar taşıdığı ve (2) araştırmacılar ile araştırılan grupların farklı cinsiyetlerde olması. Odak noktasının, örnekleminin ve bu örnekleme ulaşabilmek için kullanılan neredeyse tüm bireylerin kadın olduğu bu araştırmayı bir erkek olarak gerçekleştirmek, fikir aşamasından sonuna kadar geçen süreçte hem heyecan verici hem de bir o kadar zor bir deneyim olarak tasvir edilebilir.

Saha çalışması, ifade edildiği üzere Ekim 2016 ile Nisan 2017 tarihleri arasında, önce ajanslar ve daha sonra da yabancı kadın göçmenler ile gerçekleştirilmiştir. Önceliğin ajanslara verilmesinin temel nedeni, iş bulabilmek amacı ile bu ajanslara başvuran ya da istihdam edilen yabancı göçmen kadınlara ulaşabilme düşüncesi olmuştur. Bunun yanında, ajansların bu hizmet talebi ile hizmet sunumunu nasıl bir araya getirdiklerini ve kurulan sistemi anlayabilme amacı da bir diğer neden olmuştur. İnternet ortamında yapılan bir araştırma sonucu ulaşılan dört ajans ile iletişime geçilmiş olup, KG1 ve KG2 (Kurum Görüşmesi 1-2) olarak kodlanan iki ajans ile görüşme gerçekleştirilebilmiştir. İletişim kurulan ve görüşme talebi sunulan

iki ajanstaki yetkililer, böyle bir çalışma için görüşmek istemediklerini belirtmişlerdir. Konak ilçesindeki bir ajanstaki yetkiliyle gerçekleştirilen görüşmede sorulan sorular üzerine süreç ile ilgili bazı temel bilgiler edinilmiştir. Karşıyaka ilçesinde faaliyet gösteren ajansta çalışan yetkilinin daveti üzerine yaklaşık bir saat süren bir diğer görüşmede ise, -bir sonraki kısımda detaylı bir şekilde belirtilecek üzere- ajanların uyguladığı sistem ve göçmen kadınların profiline ilişkin daha net bilgiler alınmakla birlikte, örneklem grubuna dâhil edilmek üzere iletişim kurulabilecek bilgiler firma yetkilisi tarafından paylaşılmamıştır. Örneklem grubuna dâhil olacak görüşmecilerin belirlenebilmesi açısından yaşanan bu zorluk, yabancı göçmen kadınlara ulaşabilmek adına bireysel ağları kullanmaya yöneltmiştir.

Bu ağlar sayesinde ulaşılan, Urla ilçesinde ikamet eden bir ailenin yanında çalışan ve aynı evde ikamet eden görüşmeci, örneklem grubunun anahtar kişisi olmuştur. Nitekim araştırmanın ilerleyen aşamalarında, G1, G2, ... , G12 olarak kodlanan (Görüşmesi 1, 2, ... , 12) görüşmecilerin ve hatta işverenlerinin arasında organik bir bağ olduğu gözlenmiştir. Görüşmecilerin bazıları arasında akrabalık ilişkisi bulunmaktayken, özellikle bu ilişkilerin bulunduğu göçmen kadınların işverenleri arasında da bir dostluk/arkadaşlık ilişkisi olduğu ve böyle bir hizmet talebi gündeme geldiğinde işverenlerin bu talebi önce yanlarında çalışan göçmen kadına ilettikleri ve varsa bir yakınına çalışmak üzere çağırdığı gibi bir ağın olduğu tespit edilmiştir.

Bununla birlikte, anahtar kişi ve kartopu modeli ile örneklem grubu oluşturulsa da, bu süreç çok kolay olmamıştır. Öyle ki, görüşmelerin gerçekleştirildiği bu on iki kişi, iletişime geçilen yaklaşık otuz kişilik bir gruptan görüşmeyi kabul eden ya da görüşmeye vakit ayırabilen kişilerdir. Öncelikle belirtmek gerekir ki, çalıştıkları ortamın ev olması, yabancı göçmen kadınlara ulaşılmasını oldukça zor kılmış ve görüşme talebi çoğunlukla bireysel ağlar yardımıyla ulaşılan işveren kadınlara iletilmiştir. Dolayısıyla araştırmanın amaç ve önemini önce işveren kadınlara, onlar kabul etse dahi ardından göçmen kadınlara ifade edebilmek önemli bir zorluk ve vakit kaybı yaratmıştır.

Göçmen kadınların yabancı, işverenlerinin ise yabancı istihdam eden kişiler konumunda olması, araştırmaya şüpheyle bakılması sonucunu doğurmuştur. Özellikle çalışma izni olmadan çalışan göçmen kadınların araştırmaya dâhil edilmesi

oldukça zor olmuşken, görüşülen on iki kişinin yalnızca üç tanesinin çalışma izninin olmaması bunun bir göstergesidir. Kanıtlanması epey zor olsa da, bu veri, görüşme yapmak istemeyen göçmen kadınların ya da çalışanın araştırılmaya katılmasına karşı olan işverenlerin birçoğunun tam da bu nedenle araştırmaya katılmadıkları düşünülmektedir.

Hukuki statü ve süreçlerle birlikte, örneklem grubuyla ilgili bir diğer sorun da görüşmeye ayıracak vakitlerinin kısıtlı olması olmuştur. Haftada bir gün izin hakkı olan göçmen kadınlar, bu izni kullandıkları zaman çoğunlukla kendileri gibi ev içinde çalışan arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi tercih ederken, bazen bu izin gününü hiç kullanmamaktadırlar. Nitekim bu zaman darlığı nedeni ile görüşmelerin üçü kadınların çalıştıkları ve aynı zamanda ikamet ettikleri evlerde, diğerlerinin hepsi ikamet ettikleri eve çok yakın olan bir kafede gerçekleşmiş, hatta izin günlerinde yapılan bazı görüşmelerde birden fazla kişi ile görüşülmüştür. Ortalama 45'er dakika süren bu görüşmelerden elde edilen tüm veriler, alan araştırması bulgularının değerlendirildiği bölümde paylaşılacaktır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA VERİLERİ: KÜRESELLEŞME VE PATRİYARKA KISKACINDA KADIN GÖÇMENLER

Çalışmanın alan araştırması süresince elde edilen bulguların ortaya konacağı bu bölüm kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. İlk kısımda, ev içi hizmet talebi sunan işverenler ile bu hizmeti karşılamak için İzmir iline göç etmiş kadınları bir araya getiren aracı kurumlar ile ilgili bulgulara yer verilecektir. Bu kurumların nasıl ve hangi yöntemlerle çalıştığı, işverenin hizmet talebi ile göçmen kadınların çalışma talebini hangi koşullar altında bir araya getirdikleri ve bu talepte bulunan iki gruba ait verilerin kurum bünyesinde nasıl toplandığı gibi soruların yanıtı verilecektir.

İkinci kısımda ise, İzmir iline göç ederek burada ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan on iki göçmen kadına dair bulgular değerlendirilecektir. Bu bulgular; (1) demografik özellikler, (2) göç öncesi, (3) göç sonrası ve (4) toplumsal cinsiyet gibi temel başlıkların altında yer alan yarı yapılandırılmış sorulara verilmiş yanıtlar sonucunda kadınların göç sürecini pek çok açıdan ortaya koyma amacıyla önceden belirlenmiş altı tema içinde işlenecektir. Bu temalar ise; (1) göç nedenleri ve bağlantıları, (2) işveren ile ilişkiler, (3) zaman kullanımı, (4) kendi aile bireyleri ile ilişkileri, (5) aidiyet duygusu ve (6) toplumsal cinsiyet algısı olarak belirlenmiştir.

Göçmen kadınların neden göç ettikleri ve hangi bağlantıları kullandıkları, göç öncesi sürecin analizinde önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla ilk tema içinde, neden göç ettikleri, neden Türkiye'yi ve neden İzmir'i tercih ettikleri sorularına cevap aranacaktır. Göç öncesi süreçte göçmenlerin akrabalık/arkadaşlık ilişkileri ile kurdukları bağın çok önemli olduğu düşünüldüğünde, görüşmecilerin aralarındaki bu ilişki ağlarını çözümlenmek de bir o kadar önem arz etmektedir.

Göçmen kadınların yaşadıkları ve çalıştıkları alanın aynı olması, hem evin sahipleri hem de işverenleri konumundaki aile bireyleri ile ilişkilerinin de irdelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle ikinci temada, göçmen kadınlar ile yaşadıkları evin aile bireyleri, özellikle de emeklerine ihtiyaç duyan ailenin kadın üyeleri ile ilişkilerinin nasıl kurulduğunun ve bu ilişkilerin göç sonrası süreci nasıl

etkilediğinin üzerinde durulacaktır. Yine yaşadıkları ve çalıştıkları alanın aynı olmasından dolayı çalışma sürelerinin günün neredeyse her saatini kapsamaması, göçmen kadınların zaman -özellikle de boş zaman- kullanımını nasıl şekillendirdiklerinin irdelenmesini gerektirmektedir. Zaman kullanımı başlıklı üçüncü temada, hem göçmen kadınların çalışma sürelerinin ve bir iş gününün nasıl şekillendiği, hem de izin günlerinde neler yaptıkları ve boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri konu edilecektir. Tüm günü kapsayan bir çalışmanın özel alan ile kamusal alanın ortak olması nedeniyle sürekli denetim-kontrol altında tutulması göçmen kadınlarla ev sahibi kadınlar arasında kurulan ilişki biçimini açıklamak yönünden önemliyken, boş zamanlarında kamusal alana dahil olmalarının ise toplumsal yapı içinde kendilerini nasıl konumlandıklarını belirlemek yönünden önemlidir.

İster hane içinde alınan ister kendi başlarına aldıkları bir karar olsun, bu kararı ailelerinin iyiliği/refahı için almış olan göçmen kadınların aile bireylerini kendi anavatanlarında bırakarak gelmiş olmalarının yarattığı etkiler üzerinde durulması gereken bir diğer unsurdur. Ailelerinden uzakta olmanın onlar için ne anlam ifade ettiği ile birlikte, elde ettikleri ücret ve bunun kullanımı, aileye aktarımı ve dolayısıyla kendi ihtiyaçlarını nasıl karşıladıkları dördüncü temanın konusunu oluşturacaktır.

Kadın, göçmen, ev işçisi vb. tüm sıfatlardan önce “yabancı” sıfatıyla başka bir ülkede bulunan göçmen kadınların, hem yaşadıkları ve çalıştıkları eve hem de yabancı oldukları sosyal alana ait hissedip hissetmedikleri, içinde buldukları ortamın olumlu/olumsuz etkileri ise aidiyet başlıklı beşinci temada ele alınacaktır. Bu verilerle birlikte, göçmen kadınların başka bir yere göç etmek isteyip istemedikleri ya da geriye göç düşüncelerinin ne olduğu soruları da yine bu kısımda cevaplanacaktır.

Toplumsal cinsiyet algısı başlıklı son temada ise, göçmen kadınların göç kararı alırken ailenin erkek bireylerinin davranış ve tutumlarının ne yönde olduğu ile birlikte kendilerine atfedilmiş bir iş yapmanın ne demek olduğu sorularına yanıt aranacak ve verilen cevaplar üzerine bu durumu ne kadar içselleştirip içselleştirmedikleri tartışmasına yer verilecektir.

4.1 Göçmen İstihdamında Aracı Kurumlar: Ajanslar

Ev içi ve bakım hizmetlerinde göçmen kadınlara olan ihtiyacın/talebin ve dolayısıyla kadın göçmen sayısının artmasıyla birlikte sayılarında artış görülen bir diğer yapı da aracı kurumlardır. Çocuk, hasta, yaşlı bakımı veya temizlik işleri için emek talep eden kişiler ile emeklerini arz eden göçmen kadınları buluşturan bu kurumların nasıl adlandırıldığı taraflara göre değişmektedir. İnternet üzerinde yapılabilecek çok basit bir arama sonucu kolaylıkla görülebileceği üzere hemen hepsinin isimlerinin sonunda “danışmanlık” ibaresi bulunan bu kurumlar, yaptıkları işi kendilerince bir danışmanlık hizmeti olarak sunmaktadırlar. Ev içi ve bakım hizmetleri almak ya da bu hizmetleri karşılamak için kurumlara kayıt yaptıran işveren ve göçmen kadınlar için ise bu kurumlar “ajans” olarak nitelendirilmektedir.

Verdikleri hizmet ve bu hizmet doğrultusundaki adlandırma ya da göçmenlerin nitelendirmeleri dışında, bu kurumlar yasal zemin üzerinde “Özel İstihdam Bürosu” olarak yer almaktadır. 4904 sayılı Türkiye İş Kurumu Kanunu’na dayanılarak hazırlanan ve özel istihdam bürolarının kurulması ve faaliyetlerinin incelenmesine, kontrolüne, denetim ve teftişine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla 2016 yılında 29854 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanarak yürürlüğe giren Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği (2016), bu kurumların faaliyet alanını belirlemektedir. Yönetmeliğin 3. Madde’sinin (j) bendine göre Özel İstihdam Bürosu, “iş arayanların elverişli oldukları işlere yerleştirilmesine ve çeşitli işler için uygun işçiler bulunmasına aracılık yapmak ve/veya geçici iş ilişkisi kurma faaliyeti yürütmek üzere Kurum (İŞKUR) tarafından izin verilen gerçek veya tüzel kişiler tarafından kurulan bürolar” şeklinde tanımlanmaktadır.

Yönetmeliğin 13. Madde’si hükmünce özel istihdam bürosu faaliyet izin belgesi olarak İŞKUR bünyesinde hizmet verme statüsüne ulaşan bu kurumlar yönetmeliğin 5. Madde’sine göre “geçici iş ilişkisi” kurma ve yönetmeliğin 6. Madde’sine göre bu ilişkinin işveren tarafı olmaktadırlar. Yönetmeliğin 5. Madde ’sinin 2. Fıkrasının (c) bendinde yer alan “ev hizmetleri”, özel istihdam bürolarının geçici iş ilişkisi kurabileceği ve aynı maddenin 3. Fıkrasında bu sözleşmenin süresiz olabileceği bir alan olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak isteyen bir göçmen, yönetmeliğin 3. Madde’sinin (c) bendinde yer alan “geçici işçi sağlama

sözleşmesi kapsamında özel istihdam bürosu aracılığıyla başka bir işverene ait işyerinde çalıştırılan işçi” şeklinde ifade eden “geçici işçi” olarak tanımlanmaktadır. Evinde bir göçmen çalıştırmak isteyen kişi ise, (ç) bendinde yer alan ve “özel istihdam bürosundan geçici işçi sağlama sözleşmesi ile geçici iş ilişkisi kapsamında işçi temin eden işveren” şeklinde tanımlanan “geçici işçi çalıştıran işveren” olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu kurumlar, (ç) bendinde “özel istihdam bürosu ile işveren arasında işçinin, iş görme edimini yerine getirmek üzere geçici iş ilişkisi kapsamında yapılan yazılı sözleşme” olarak tanımlanan “geçici işçi çalıştırma sözleşmesi” kapsamında bir aracılık faaliyeti göstermekte ve bu faaliyet karşılığında da bir “hizmet bedeli” almaktadırlar.

Tablo 4.1. Görüşme Yapılan Kurumlar

	Bulunduğu Semt	İrtibat Şekli	Görüşme Şekli	Görüşmecinin Birimi/ Pozisyonu	Görüşme Süresi	Bağlı Olduğu Kurum
KG-1	Konak	Telefon	Yüz Yüze	İnsan Kaynakları	45 Dakika	İş-Kur
KG-2	Karşıyaka	E-posta Telefon	Yüz Yüze	İnsan Kaynakları	1 Saat	İş-Kur

Tabloda görüldüğü üzere, Konak ve Karşıyaka ilçelerinde hizmet veren iki kurumla yapılan görüşmeler, yine gruplar veya bireyler tarafından farklı bir isimlendirmeye tabi tutulmasının bu kurumların yaptıkları işin niteliğini değiştirmedigini göstermiştir. En basit biçimi ile bu kurumlar, hizmet talep eden işverenin istediği niteliklere uygun olan işçiyi -kendilerine yapılan başvurular sonucu firma bünyesinde oluşturulmuş olan havuzundan- seçerek iki taraf arasında bir hizmet akdi sağlayan ve bunun karşılığında da işverenden işçiye ödeyeceği bir aylık ücret tutarında “komisyon” alan kurumlardır. İşverenlerin bu hizmet karşılığında ödedikleri aylık

ücret ise, çalışan kadınların yatılı olup olmasına göre 1500 ile 2000 TL arasında değişiklik göstermektedir.

‘‘Bizim reklam yapma ya da broşür dağıtma gibi bir zahmete girmemize gerek kalmıyor, hem çalışmak isteyenler hem de işverenler birbirlerine firmamız hakkında bilgi veriyor ve böylece havuzumuz oluşuyor’’ [KG-2].

Her iki firma yetkilisi de, bahsi geçen havuzlarda toplanan çalışanlar içinde göçmen kadınların sayısının son yıllarda giderek artış gösterdiğini belirtirken, bu göçmenlerin çoğunlukla hangi ülkelerden olduğu sorusuna verdikleri yanıtlar da aynı doğrultuda olmuştur. Görüşme yapılan ilk firma yetkilisi göçmen kadınların çoğunlukla Gürcistan uyruklu olduğunu belirtirken, diğer firma yetkilisi de havuzlarındaki göçmen kadın oranının son 5 yılda %30-40’lık bir artış gösterdiğini belirtmiş ve bunların çoğunluğunu da Gürcü uyruklu kadınlar başta olmak üzere Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan’dan gelen kadınlardan oluştuğunu ifade etmiştir.

‘‘Hizmeti talep edenler çoğunlukla Alsancak, Mavişehir ve Balçova’da ikamet eden yüksek gelirli ailelerden oluşuyor. Ücret söz konusu olduğunda ‘ücret sorun değil, önemli olan işinde iyi olması’ gibi cevaplar alıyoruz’’ [KG-1].

Yine her iki firmanın havuzunda yer alan göçmen kadınların demografik özelliklerine bakıldığında ise, yaş aralığının 18-60 gibi geniş bir yelpaze içinde yer aldığı, çoğunluğunun boşanmış veya hiç evlenmemiş ve yine çoğunluğunun en az lise mezunu olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Çalışanların bu profiline karşılık bu hizmeti talep edenlerin oluşturduğu profil de her iki firma için benzer olup, görüşme yapılan ilk firma yetkilisinin yukarıdaki ifade de belirttiği üzere, çoğunlukla yüksek

gelir kesiminden ve iyi hizmet talep eden ailelerden oluşmaktadır. İşverenin talebine uygun bir çalışanın belirlenmesinin ardından işveren ile firma arasında yapılan altı aylık sözleşme süresi boyunca, işverenin aldığı hizmetten (göçmen kadından) memnun kalmaması durumunda kullanabileceği “sınırsız değişim hakkı” ise, kadın-özellikle de göçmen kadın- emeğinin piyasa koşulları altında metalaştığını ve fakat yine de bir değer arz etmediğini göstermektedir. İki firma yetkilisinin de ısrarla kanun dışı bir hizmet yürütmedikleri ve çalışma izni olmayan göçmenleri havuzlarına dâhil etmedikleri ortak ifadeleriyle birlikte; görüşme yapılan ikinci firma yetkilisinin, bu izne sahip olmayan kadınlarla ancak işverenin bu gereklilikleri sağlamayı taahhüt etmesi durumunda arabuluculuk yaptıklarının ifade etmesi ise, bu sektördeki denetimsizliğin bir göstergesidir.

Bu verilerle birlikte her iki firma yetkilisinin dile getirdiği bir diğer husus ise, ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak amacıyla göç etmiş olan kadınlar ile aynı işi yapan yerli kadınlar arasında giderek tırmanan bir rekabet ilişkisi olduğudur. Bunun nedenini, yabancı göçmen kadınların -iş ahlaklarının daha gelişmiş olduğu gerekçesiyle- işverenler tarafından daha çok tercih edilmeleri olarak belirten görüşmeciler, diğer yandan yerli kadınların bu rekabetten olumsuz etkilendiklerini de ifade etmişlerdir.

“Bizlere çok zor şartlarda buraya geldiklerini anlatıyorlar. Sınır kapısında kendilerini zorla çalıştırmak isteyen insanlardan ya da çalıştıkları evlerde yaşadıkları zor çalışma koşullarından şikâyet ediyorlar. Hatta bazen cinsel istismara uğradıklarını bile duyuyoruz. Fakat yabancılar nankör, sadakatleri zayıf. Ayrıca benim vatandaşım dururken yabancı tercih etmem” [KG-2]

Yukarıda yer alan ve görüşmecinin bu konu hakkındaki düşüncelerini net bir şekilde ortaya koyan bu cümleler irdelendiğinde ise, içeriğinde hem ırksal hem de sınıfsal ayrımcılığa dair imgeler barındırmaktadır. “Benim vatandaşım” ve “yabancı” gibi

keskin ifadeler, göçmen kadınların daha en başta karşılaştıkları ötekileştirmenin net bir göstergesidir. Kendilerine iş bulmak ve çalışmak amacıyla başvuran bu kadınların yaşadığı ve cinsel istismara kadar varabilen tüm olumsuzlukları yok sayacak bir biçimde onları neredeyse “yalancı” konumuna indirgemek, yine bu ötekileştirmenin yarattığı vahim tablolardan bir diğeridir. Fakat en vahim olanı ise tüm bunları dile getirenin yine bir *kadın* olması ile birlikte, sosyo-ekonomik -daha farklı bir ifade ile kapitalizm ve ataerki kısılacından etkilenme derecesine bağlı olarak- sınıfsal farklılıkların, kadınların kendi aralarında yarattığı uçurumun yine kadınlar tarafından algılanmasının ne kadar zor olduğudur. Elbette yukarıdaki ifadeler ve bu ifadelerden çıkan alt metinler tüm kadınları kapsamamakla ve yine elbette kadınlar arasında ortaya çıkan bu sınıfsal farklılıklar yine kapitalizm ve ataerkinin bir başka yansıması olmakla birlikte, tüm bu olumsuz tutum ve davranışların ortaya konulması gerçeklere ve dolayısıyla iyi olana ulaşabilmek adına önemli bir gerekliliktir.

4.2 Uluslararası Göçler ve Toplumsal Cinsiyet Eksenli İstihdam Biçimleri: İzmir Örneği

Göçün bir durum değil, bir süreç olduğu çıkarımından hareketle gerçekleştirilmiş olan çalışmanın bu bölümünde; vatandaşı olmadığı bir ülkede çalışan, bu nedenle isimlerinden çok sıfatlarıyla -yani *göçmen* olmalarıyla- konumlandırılmış ve dolayısıyla göç süreçleri ile birlikte hikâyeleri de halen devam etmekte olan on iki kadına dair bulgular yer almaktadır.

Kadınların kendi anlatılardan elde edilen tüm bulgular, hem göç sürecinin hem de kadınların ve yaptıkları işin tüm bu süreç içinde nasıl konumlandığının ve anlamlandırıldığının belirlenmesi çabasıyla elde edilip derlenmiştir. Yine aynı çaba doğrultusunda, demografik özellikler dışında elde edilen tüm bulgular altı tema içinde irdelenmeye çalışılmıştır. Bu temalar ise göç sürecini, göç nedenleri ile göç ağlarına ilişkin bulguların yer aldığı göç öncesi dönem ve birlikte yaşadıkları yeni aile bireyleriyle geride bıraktıkları kendi bireyleriyle ilişkileri, çalışma şartları ve boş zaman kullanımı ile yeni ortamlarına aidiyetlerine ilişkin bulguların yer aldığı göç sonrası dönem olmak üzere ikiye ayırmıştır. Bu süreç ile birlikte, yukarıda da ifade edildiği üzere, kadınların kendilerini ve yaptıkları işi nasıl konumlandıkları ise

toplumsal cinsiyet algısına dair bulguların incelendiği bir başka temayı oluşturmuştur.

Bu bağlamda öncelikle görüşme yapılan kadınların geldikleri ülke, geliş tarihleri, yaşları, medeni durumları, çocuk sayıları, eğitim durumları ve kaynak ülkelerindeki mesleklerine ilişkin demografik veriler ile yaptıkları iş, işe ulaşma şekli, yaşadıkları ve çalıştıkları evin bölgesi, ücret ve çalışma izni verilerinin yer aldığı genel bir tablo çizilecektir. Bu tabloda yer alan bulguların yorumlanmasından sonra ise görüşmecilerden elde edilen tüm bulgular yukarıda belirtilen temalar halinde sırasıyla irdelenecektir.

Tablo 4.2. Görüşmecilerin Demografik Özellikleri

	Kaynak Ülke	Geliş Tarihi	Yaş	Medeni Durum	Çocuk Sayısı	Eğitim Durumu	Meslek	Yapılan İş	Bölge	İşe Ulaşma Şekli	Ücret	Çalışma izni
G1	Gürcistan	2011	61	Bekâr (Eşi vefat etmiş)	3	Üniversite	Laborant	Çocuk bakımı	Urla	Ajans	600\$	Var
G2	Moldova	2015	23	Bekâr	-	Üniversite	Laborant	Çocuk bakımı	Mavişehir	İşveren tavsiyesi	500\$	Var
G3	Gürcistan	2016	52	Bekâr (Boşanmış)	2	Lise	Teknisyen	Çocuk bakımı	Urla	Ajans	400\$	Var
G4	Gürcistan	2016	42	Bekâr (Boşanmış)	1	Üniversite	Bankacı	Çocuk bakımı	Urla	İşveren tavsiyesi	400\$	Var
G5	Azerbaycan	2014	52	Bekâr (Eşi vefat etmiş)	3	Lise	Sekreter	Yaşlı bakımı	Göztepe	Ajans	450\$	Var
G6	Gürcistan	2011	46	Evli	2	Lise	Laborant	Yaşlı bakımı	Göztepe	İşveren tavsiyesi	500\$	Var
G7	Gürcistan	2015	56	Bekâr (Eşi vefat etmiş)	2	Üniversite	Öğretmen	Yaşlı bakımı	Göztepe	Ajans	350\$	Var
G8	Kırgızistan	2013	48	Evli	2	Lise	-	Çocuk bakımı	Alsancak	Ajans	500\$	Var
G9	Kırgızistan	2016	24	Bekâr	-	Üniversite	Bankacı	Yaşlı bakımı	Alsancak	İşveren tavsiyesi	500\$	Yok
G10	Gürcistan	2017	43	Evli	2	Lise	Bankacı	Yaşlı bakımı	Balçova	Ajans	400\$	Yok
G11	Gürcistan	2010	48	Evli	2	Lise	Öğretmen	Çocuk bakımı	Göztepe	Ajans	400\$	Yok
G12	Moldova	2005	53	Bekâr (Boşanmış)	3	Lise	-	Çocuk bakımı	Mavişehir	İşveren tavsiyesi	600\$	Var

- ♀ Görüşmecilerin geldiği kaynak ülkelerin dağılımı, **Gürcistan (7), Kırgızistan (2), Moldova (2) ve Azerbaycan (1)** şeklindedir.
- ♀ Görüşmecilerin **en yaşlısı 61** yaşında iken, **en genci 23** yaşında ve görüşmecilerin **yaş ortalaması ise 45,6**'dır.
- ♀ Görüşmecilerden **4 kişi evli, 8 kişi bekârdır**. Bekâr olanlardan **2 kişi hiç evlenmemiş olup, 3 kişi boşanmış** ve diğer **3 kişinin eşi vefat etmiştir**.
- ♀ Hiç evlenmemiş **iki görüşmecenin çocuğu yokken, iki görüşmecenin 3, altı görüşmecenin 2 ve bir görüşmecenin ise 1 çocuğu vardır**.
- ♀ Görüşmecilerden **5 kişi üniversite ve 7 kişi lise mezunudur**.
- ♀ **Üniversite mezunu** olan görüşmecilerin meslek dağılımı **laborant (2), öğretmen (2) ve bankacı (1)** şeklindedir.
- ♀ **Lise mezunu** olan görüşmecilerden **profesyonel bir meslek sahibi olmayanların sayısı 2 iken, birer kişi teknisyen, sekreter, laborant, bankacı ve öğretmendir**.
- ♀ Görüşmecilerden **7 kişi çocuk bakımı, 5 kişi yaşlı bakımı** adı altında çalışmaktadır.
- ♀ Görüşmecilerin **hepsi çalıştığı evde ikamet ederken, bölge dağılımı Göztepe (4), Urla (3), Alsancak (2), Mavişehir (2) ve Balçova (1)** şeklindedir.
- ♀ Görüşmecilerden **7 kişi işe özel istihdam bürosu (ajans) vasıtasıyla işe ulaşmışken, diğer 5 kişi tanıdık/tavsiye vasıtasıyla ulaşmıştır**.
- ♀ Görüşmecilerin **ücretlerinden en yükseği 600\$ (2 kişi) iken, en düşük ücret 350\$ (1 kişi) ve ücret ortalaması ise 466,6\$** olarak hesaplanmıştır.
- ♀ Görüşmecilerden **9 kişinin (%75) çalışma izni varken, 3 kişinin (%25) çalışma izni bulunmamaktadır**.

4.2.1 Zorunlu-gönüllü tartışması ekseninde göç nedenleri

*“Onlar (çocukları) zor durumda olmasa,
Böyle bir şeye asla kalkışmazdım, çok zor.” [G3]*

Sıklıkla ifade edildiği üzere göç, en temel ve yalın tanımı ile daha iyi bir yaşam koşulu ve refah haline ulaşmak için gerçekleştirilen eylemdir. Her ne kadar doğru olsa da göç olgusu salt bu şekilde tanımlandığında, yaşadığı yeri terk ederek başka bir ülkeye gitmeyi tercih eden bir göçmenin bu eylemi neden gerçekleştirdiği sorusu üstünkörü yanıt bulmuş olur. Bu üstünkörülik ise, özellikle göçler çağı olarak nitelendirdiğimiz ve göç biçimlerini kabaca zorunlu-gönüllü olarak ayırdığımız bu dönemde büyük bir tehlike arz eder. Bir insanın gerçekten neden göç ettiğini, bu eylemin altında gerçekten hangi koşulların yer aldığını ıskalama tehlikesi.

Ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere İzmir’e göç etmiş olan on iki kadınla yarı yapılandırılmış görüşme tekniği uygulanarak gerçekleştirilen derinlemesine görüşme formunda, göç etme nedeni sorusunun bulunduğu kutucuğa sadece “ekonomik” ifadesi yazılırsa, aynı tehlike bu çalışma için de geçerli olacaktır. Dolayısıyla her bir göçmen kadın için göç etmenin temel nedeni gerçekten para kazanabilmek -yani ekonomik- olsa da, bu temel neden altında yatan koşulları daha detaylı bir şekilde incelemek ve ortaya koymak yerinde bir zorunluluktur.

4.2.1.1 Sosyo-ekonomik nedenler

Görüşme yapılan on iki göçmen kadının köken ülkelerine (Gürcistan, Kırgızistan, Moldova ve Azerbaycan) bakıldığında, bu ülkelerin en belirgin ortak özelliğinin Sovyetler Birliği’ne üye olmaları ve yine her birinin 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılması ile bağımsızlıklarını ilan etmeleri olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte, tüm görüşmecilerin temel göç etme nedeni olarak ortaya koydukları ekonomik sorunları ifade ederken ortak olarak dile getirdikleri ilk etken ise yaşadıkları ülkelerde -özellikle 90’lı yıllardan itibaren- ortaya çıkan ekonomik kriz, işsizlik ve düşük ücretler olmuştur. Dolayısıyla bu noktada, görüşmecilerin kendi ülkelerinde yaşanan ekonomik sorunların yoğun bir şekilde hissetmeye başladıklarını belirttikleri tarihler ile bu ülkelerin Sovyetler Birliği’nden ayrıldıkları tarihlerin

kesişmesi önemli bir neden-sonuç ilişkisi doğurmaktayken, görüşmecilerin çoğu bu ilişkiyi doğrular nitelikte söylemlerde bulunmuştur. Görüşmeciler özellikle, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve bahsi geçen ülkelerin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin ardından Rusya ile olan iktisadi ilişkilerin kötüye gitmesini kendi ülkelerinde yaşadıkları iktisadi problemlerin en önemli nedeni olarak görmekteydiler.

“Bir gecede her şey değişti ve bambaşka bir ülkede uyandık. Eşim işsiz kaldı, iş bulmak çok zorlaştı. Sonra o iş bulayım diye 1995'te Moskova'ya gitti, bir sen sonra döndüğünde boşanmak istedi. Rusya'da başka bir kadın bulmuş. Üç çocukla kaldım. Asıl zorluk o zaman başladı.” [G12]

Yukarıda yer alan ifadeyi kullanan görüşmeci (G12), Moldova'nın Sovyetler Birliği'nden ayrılarak bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından itibaren ekonomik bağlamda yolunda giden her şeyin bir anda değiştiğini, bu değişimle birlikte işsizliğin, buna bağlı olarak da yoksulluğun hızla arttığını ve bu durumdan hemen herkesin fazlasıyla etkilendiğini belirtmiştir. Yaşanan bu sürecin ardından eşinin iş bulabilmek için Moskova'ya gittiğini ve kendisinin de çocuklarının bakımıyla ilgilendiğini ifade eden görüşmeci, birkaç yıl sonra eşinin kendisinden boşanarak başka bir kadınla evlenip çocukların bakımını üstlenmemesinin ve kendisinin de iş bulamamasının üzerine çalışabilmek amacıyla göç etmeye karar verdiğini söylemiştir.

Tüm görüşmecilerin dile getirdiği üzere, ülkelerinde yaşanan ve kendilerini göç etmeye yönelten en önemli sorun işsizliktir. G12 ile birlikte görüşmeciler arasında profesyonel bir meslek sahibi olmayan iki kişiden biri olan G8 ise evlidir ve fakat onun da eşi uzun süredir işsizlik problemi yaşamaktadır. 2 çocuk annesi olan görüşmeci, göç kararını eşiyle birlikte aldığını ve eşinin çocukların bakımıyla ilgilenirken kendisinin de kazandığı tüm parayı onlara gönderdiğini belirtmiştir.

Profesyonel bir meslek sahibi olan 10 görüşmeci de yine hem kendileri hem de eşleri (evli olanlar için) için işsizliğin en büyük problem olduğunu ifade etmişlerdir. Ülkelerinde yaşanan iktisadi sorunlar nedeniyle işten çıkarma uygulamalarının özellikle kadınları daha çok kapsadığını ve çalışmaları durumunda dahi ücretlerin çok düşük olduğunu ifade eden görüşmeciler, Türkiye’de ev içi ve bakım hizmetlerinden elde ettikleri aylık gelire nazaran ülkelerinde kendi mesleklerini yapmaları durumunda dahi bunun yarısından az bir ücret aldıklarını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte yukarıda da belirtildiği üzere evli olan dört görüşmecinin hepsi eşlerinin de işsiz olduğunu ifade etmişlerdir. İşsizlik ve yoksulluğu aile içinde hem erkeğin hem de kadının yaşadığı bir durumda göç kararının hane kararı ile alınmış olması da dikkat çekici bir unsurdur.

“İki çocuğum var. Biri üniversitede, diğeri lisede şimdi. Bütün sıkıntıya çocuklarımın geleceği için katlanıyorum. Onlar ileride benim yaşadıklarımı yaşamasin, başka bir şey istemem.” [G8]

Görüşmecilerden çoğunun (10 kişi) bir başka ortak özelliği ise çocuk sahibi (iki görüşmecinin üç, altı görüşmecinin iki ve bir görüşmecinin bir) olmalarıdır ve bunun, görüşme yapılan tüm çocuk sahibi kadınları işsizlik ya da yoksulluk gibi olgularla başa çıkabilmek adına daha fazla yükümlülüğe soktuğu gözlenmiştir. Hane içinde bakmakla yükümlü oldukları çocuklarına daha iyi bir gelecek sağlayabilmek amacıyla göç eden tüm kadınların ortak ifadesi, çocuklarının aynı zorluklarla karşılaşmalarını istememeleridir.

“Zorluk hep vardı. On sene önce eşimle birlikte Yunanistan’a göç ettik. Ben yine yaşlı baktım, o inşaatta çalıştı. Hastalandı sonra, geri döndük. Hem iş yok, hem de hastalıktan sonra çok borca girdik. Ben de buraya gelmek zorunda kaldım. Geçen sene eşim vefat etti ama borçlar bitmiyor. On yılı aşkımdır evimden uzaklardayım, çok yorulduğum...” [G7]

56 yaşında ve iki çocuk sahibi olan göçmen kadının bu ifadelerinden de anlaşılacağı üzere; evli ya da bekâr, çocuk sahibi ya da değil her koşulda kadınlar işsizlik, yoksulluk ve borç yükü gibi iktisadi olumsuzluklardan çok daha farklı boyutlarda etkilenmektedirler. Dolayısıyla işsiz kaldıklarında, ailelerinin geçimini ve özellikle de çocuklarının refahlarını sağlayamadıklarında göç etmek, bu kadınların her biri için bir göç nedeni olmakla birlikte bir zorunluluğu da ortaya çıkarmaktadır.

4.2.1.2 Sosyo-kültürel nedenler

Göç olgusunun ve sürecinin nasıl şekillendiğini kavrayabilmek üzere incelenen kuramlardan biri olan göç sistemleri kuramına göre göç, yalnızca iktisadi temeller doğrultusunda ve gelişmişlik düzeyine göre yalnızca merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru gerçekleşmez. Göç sürecini daha sistematik bir biçimde ele alma çabası güden bu kurama göre göç, birbirinden göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki kültürel ve ticari ilişkilere dayanır. Kuramın savunucularınca, her ne kadar sisteme dâhil olan ülkeler arasındaki mesafenin belirleyici etken olmadığı iddia edilse de, bu durumun değişkenlik gösterdiği ifade edilebilir. Örneğin İngiltere ile Hindistan, Pakistan ya da Fransa ile Kuzey Afrika ülkeleri arasındaki göç sistemi çoğunlukla eskiye dayanan politik ilişkilere dayansa ve bu sistemler arasında mesafe belirleyici olmasa da, Türkiye'ye göç veren ülkelerle arasındaki ilişkilerin sosyo-kültürel boyutu daha yakın mesafeleri kapsayan göç sistemlerinin oluşmasına yol açmaktadır. Doğu ve Kuzey Doğu bölgesinden başlayarak Orta Asya'ya doğru genişleyen coğrafyada yer alan ülkelerle milli motiflerin ortaklığı, Güney ve Güney Doğu bölgesinden başlayarak Arap Yarımadası ve Kuzey Afrika'ya uzanan coğrafyada yer alan ülkelerle ise dini motiflerin ortaklığı, tarihsel süreç içerisinde bu ülkelerle Türkiye arasında farklı göç sistemleri oluşturmuştur.

“Herkes bir yerlere gitmeye bakıyor. Gidebilen Avrupa'ya, gidemeyen en yakına, fındığa. Ben de gidecektim. Kendi işimizi yapmaktan zaten vazgeçtik, yeter ki para kazanalım.” [G4]

Dolayısıyla, göç nedenlerini ortaya koymaya çalışırken, göçmenlere neden Türkiye’yi tercih ettikleri sorusuna verilen yanıtların hepsinin “yakınlık” olması, yukarıda ifade edilen sistemsal yaklaşımı doğrular niteliktedir. Bununla birlikte bu yakınlık ifadesi, yine belirtildiği gibi sadece coğrafi yakınlığı değil, ülkeler ve milletler arasındaki tarihsel ve kültürel bağlar sonucu ortaya çıkmış bir yakınlıktır.

Ülkelerinde ekonomik olarak pek çok sorun yaşayan ve bu sorunları aşabilmek adına göç etme kararı veren görüşmecilerin çoğu, özellikle Avrupa ülkelerinde daha iyi gelir elde edeceklerini düşünseler de, toplumsal yapı, yaşam biçimi, dil, din vb. gibi sosyo-kültürel benzerlikler nedeniyle kendilerini daha rahat hissedebilecekleri düşüncesiyle Türkiye’ye göç ettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca, kendi kendini yineleyen aktif bir göç sürecine vurgu yapan göç sistemleri kuramında, ülkeler arasındaki ağlar ile birlikte bu sürecin devamlılığında göçmenlerin sosyal-psikolojik uyumlarının da önemli bir yer tuttuğu, bu uyumun ise göçmenlerin kendi aralarındaki bağlarla mümkün kılınacağı vurgulanmaktadır.

4.2.1.3 İlişki ağları (*network*)

Göç sistemlerine dâhil olan ülkelerin bu sistem içinde yer almasının temel nedeni göç hareketinin sürekliliğidir. Bu süreklilik ise doğal olarak, sisteme dahil olan ülkeler arasındaki bu hareketin öncü bir göçmen grup tarafından başlatılması ve devam ettirilmesiyle sağlanır. Dolayısıyla göç sistemleri kuramını destekler nitelikte ilişki ağları kuramı da göçü kendini besleyen bir süreç olarak ele almakta, yalnızca bunu yaparken toplumsal motiflerden çok göçmenlerin sosyal-psikolojik değerlendirmelerine ve kendi aralarındaki ilişkilere odaklanmaktadır.

“Boşanalı on yıl oldu, kendi işimi de yapamaz oldum, iş yok. Oğlum işsiz, ona yardım etmem lazımdı. Memleketimden dışarı çıkmamıştım daha önce. Sonra ablam cesaret verdi, yoksa göze alamazdım bu yaşta. O, buradaki en büyük dayanağım.” [G3]

Öncü göçmenlerin aileleri, arkadaşları ve ülkelerinde kalan yakınları ile kurdukları ilişkileri açtığı göç kanalları, bu göçmenlerin ülkelerindeki diğer bireylere de göç etme fırsatı sunmakla birlikte, bu ilişkilerin ortaya çıkardığı sosyal sermaye göçmenlerin göç sürecinde karşılaşacakları olası sorunlarla baş etmelerine de olanak sağlamaktadır. Tam bu noktada, yine göç nedenlerini ortaya koyma çabası ile görüşmecilere neden İzmir'i tercih ettikleri sorulduğunda, hepsinin kendilerinden önce İzmir'e gelen bir yakını ile bağlantı kurdukları belirlenmiştir.

Görüşme yapılan on iki göçmen kadının İzmir'e geliş tarihleri kronolojik olarak sıralandığında kurdukları bağlar çok net bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Şöyle ki; görüşme yapılanlar içinde ev ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere İzmir'e ilk olarak G12 (2005 yılında) gelmiştir. Kendisi de daha önce İzmir'de aynı alanda çalışmış bir arkadaşının tavsiyesi üzerine gelmiş olan görüşmecinin kızı, 2015 yılında İzmir'e gelmiş olan G2'dir. 2010 yılında İzmir'e gelmiş olan G11'in ardından, kendisiyle kurulan bağlantı sayesinde 2011 yılında arkadaşı G6 ve 2017 yılında bir diğer arkadaşı G10 İzmir'e göç etme kararı almıştır. G6, 2011 yılında göç ettikten birkaç ay sonra arkadaşı G1'in, 2015 yılında ise dünürü olan G7'in gelmesine vesile olmuştur. G7'den bir sene sonra, 2016 yılında ise kardeşi olan G3'ü yanına çağırışken, G3'ten birkaç ay sonra yine 2016 yılı içinde arkadaşı olan G4 İzmir'e gelmiştir. 2013 yılında örneklem grubuna dâhil olmayan bir aile dostunun tavsiyesi ile İzmir'e gelen G8 ise, yine ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışması talebiyle 2016 yılında yeğeni olan G9'un İzmir'e göç etme kararında etkili olmuştur. Yine örneklem grubu içerisinde organik bir bağı bulunmasa da, 2014 yılında Azerbaycan'dan göç etmiş tek kişi olan G5 de benzer şekilde kendisinden önce İzmir'e gelmiş olan kuzeninin tavsiyesi üzerine göç etme kararı aldığını ifade etmiştir.

Görüşmeler sırasında göçmenlerin kendi aralarında kurdukları bu ağda etkili olan bir diğer unsurun, işveren kadınların arasında ortaya çıkan farklı bir ağın da kısmen etkili olduğu gözlenmiştir. Örneğin evinde yabancı bir göçmen kadın çalıştırmak

isteyen bir işveren, bunu evinde hâlihazırda yabancı bir göçmen kadının çalışıyor olduğu arkadaşına iletmektedir. Bu işveren de arkadaşının talebini evinde çalıştırdığı göçmen kadına iletmekte ve bu talebi karşılayacak bir yakınının olup olmadığını sormaktadır. Göçmen kadın da, ülkesindeki bir yakınına ya da akrabasına durumu bildirmekte ve bu kişinin çalışmak üzere Türkiye'ye gelmesi üzerine hem göç sistemi devam etmekte hem de işveren ve çalışan kadınların tümünü kapsayan organik bir bağ oluşmaktadır.

Tüm bu bağlamlar çerçevesinde bir kadının ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere başka bir ülkeye göç etme kararının altında yer alan nedenler şu şekilde sıralanabilir. (1) Ülkelerinde yaşanan sosyo-ekonomik problemler ve bunların yol açtığı işsizlik ve yoksulluktan kadınların çok daha fazla etkilenmesi, (2) ailelerinin ve özellikle çocuklarının bakım yükünü üstlenme gereksinimleri, (3) gittikleri ülke ile kendi ülkeleri arasındaki kültürel yakınlık ve (4) kendilerinden önce o ülkeye gitmiş olan bir yakınlarının olması.

Dolayısıyla hangi nedenle olursa olsun, göç etme kararının alınmasına etken olan, bir başka ifade ile göç öncesi süreci betimleyen bu nedenlerin ortaya çıkarılması gereksinimi ile birlikte, bir diğer gereksinim de göçmenlerin göç sonrasındaki hayatlarını irdelemek olacaktır.

4.2.2 İşveren ile ilişkiler: çalışan mı, evin bireyi mi?

*“En çok onların yanında rahat hissediyorum.
Benim için büyük şans oldular.” [G2]*

Ev içi ve bakım hizmetlerinin en belirgin ve üzerinde durulması gereken özelliklerinden biri hiç kuşkusuz özel alan ile kamusal alanı tek bir mekân içinde barındırmasıdır. Bu şekilde ortaya çıkan mekânsal bir tekillik ise, ev içi ve bakım hizmetlerinin bir kadından başka bir kadına devredilmesiyle birlikte, bu iki figürün aynı ortam içerisinde yürüttüğü bir ilişki ağını ön plana çıkarmaktadır.

Bu noktada öncelikle göçmen kadınlar için yaptıkları işin ve işveren tanımının netleştirilmesi gerekliliği söz konusudur. Görüşme gerçekleştirilen göçmen kadınların yedisinin yaptığı iş çocuk bakımı, beşinin yaptığı iş ise yaşlı bakımı olarak

tanımlanmaktadır. Tüm göçmen kadınlar çalıştıkları evde ikamet ederken, iş tanımları özellikle çocuk bakımı olan kadınların buldukları evler anne, baba ve çocuklardan oluşan geleneksel aile yapısı şeklindedir. Yine benzer bir durum iş tanımları yaşlı bakımı olarak belirlenen göçmen kadınların yaşam alanı için de geçerli olmakla birlikte, aile üyeleri bakımının üstlendiği yaşlılar ve onların daha ileri yaşlardaki çocuklarından oluşmaktadır. Sadece bir görüşmeci (G7) bakımını üstlendiği yaşlı ile birlikte yalnız yaşamaktadır.

Dolayısıyla, yapılan işten ve yaşanılan mekânın farklı aile yapılarından oluşması, göçmen kadınların kimleri işveren olarak gördükleri sorusunu ve hatta çelişmesini ortaya çıkarmaktadır. Bu çelişkinin göçmen kadınlar açısından temel nedeni ise, yapmaları gereken ya da yaptıkları işler için kimi muhatap alacakları ile yine yaptıkları işin hukuki geçerliliğini kimin belirleyeceğinden kaynaklanmaktadır.

İş tanımları ister çocuk bakımı, ister yaşlı bakımı olsun görüşme yapılan tüm göçmen kadınlar bir evin içerisinde yeniden üretim sürecine dâhil olan temizlik, yemek hazırlığı, bulaşık, ütü, evin düzeni vb. her işi kesintisiz olarak yapmaktadırlar. Yukarıda ifade edilen iki kadın figürün aynı mekânsal konum içinde kesişmesine sebep olan da tam olarak bu durumdur. Bir evin içinde yeniden üretim sürecine konu olarak yapılması gereken ve kadınlarla özdeşleştirilen işlerin, ev sahibi kadından göçmen kadına devredilmesi sonucu ortaya çıkan bu kesişme, göçmen kadınların yaptıkları her işin “hesabını” ev içindeki kadına vermelerine yol açmakta ve yine yukarıda bahsedilen ilişki ağını ortaya çıkarmaktadır. Gerçekten, çocuk bakımı veya yaşlı bakımı gibi temel görevler dışında, gündelik yaşam döngüsü içinde evin düzeni ile yapılması gereken pek çok şey göçmen kadınlara bildirilmekte ve onlar da bu işleri ev sahibi kadınların isteği şeklinde yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Görüşmecilerden bir kısmının, günün ilk saatlerinde kendilerine bir yapılacaklar listesinin verildiğini ifade etmesi bunun en net göstergelerinden biridir. Dolayısıyla burada, bahsi geçen bu ilişki ağının aslında farklı sınıfsal konumlardan olan iki kadın arasındaki iktidar ilişkisi olarak tanımlanması yerinde olabilecektir.

“Ajanslardakiler de evdekiler de samimiyetsiz. Bize güven duyduklarını, bizimle hep çalışmak istediklerini söylüyorlar. Ama iş çalışma iznine gelince sürekli bahane. Üç ayda bir gidip geri geliyoruz. Hepimiz aynı yerden gelip, aynı işi yapıyoruz, birbirimize dayanak oluyoruz. Ancak böyle üstesinden gelinir. O kadar yorulduğum ki, yedi yıldır sürekli git gel. Evimde ölmek istiyorum...” [G11]

Görüşme yapılan göçmen kadınlardan çoğunluğunun çalışma izni olsa da (dokuz göçmen kadının çalışma izni bulunmakta ve diğer üçünün bulunmamaktadır), çalışma izninin elde edilmesi süreci neredeyse hepsinin ortak olarak dile getirdiği bir sorun olarak göze çarpmıştır. Evde yapılan işlerin sorumluluğu ev sahibi kadına karşı duyulurken, çalışma izninin talep edilmesi ya da bu sürecin gerçekleştirilmesi hususunda başvuru adresi ise ev sahibi erkeklerdir. Yukarıda görüşmecilerden birinin (G11) sözlerine dayanan ifade, göçmen kadınların -yine yukarıda ifade edilen- hangi konuda kimi muhatap alacakları ya da hangi konuda hane halkından kimin otoriter bir figür konumunda yer alacağı çelişkisi çerçevelenmektedir. Verilen işlerin ve görevlerin yerine getirilmesi ve istendiği gibi çalışması sonucunda kendilerine karşı güven duygusu geliştirmesi önemli olan taraf ev sahibi kadın iken, bu işlerden tamamen bağımsız ayrı bir noktada yer alarak göçmen kadınların hukuki statüsünü belirleme kararı veren taraf ise ev sahibi erkektir.

Yabancı göçmen kadınlar Türkiye’ye ilk giriş yaptıkları zaman öncelikle 3 aylık bir turist vizesi hakkı elde etmektedirler. Çalışma izni olmadığı takdirde bu süreç tamamlandığında ülkeden çıkış yapıp tekrar geri dönme zorunluluğu ile karşı karşıya kalan göçmenler için bu durum hem maddi hem de manevi anlamda büyük bir yükümlülük anlamına gelmektedir.

Çalışma izni statüsüne sahip olunmasında, özellikle ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmenler için, bu statüyü elde etmenin işverenlerin insiyatiline bırakılmış olması, pek çok göçmen gibi bu çalışma için görüşme yapılan kadınlar açısından da en temel sorunlardan biridir.

Çalışma iznine sahip olan dokuz görüşmeci, bu sürecin kolay olmadığını ve birkaç kez kendi ülkelerine giriş-çıkış yaparak vize sürelerini uzatma yöntemine başvurduklarını belirtirken, çalışma izni olmayan üç görüşmeci için bu zorluklar halen devam etmektedir. Bunlarda ilki (G10), görüşme yapıldığı sırada Türkiye'ye iki ay önce ilk defa giriş yaparak bu süreci ilk defa tecrübe eden, fakat çalışma iznini hemen alamayacağı konusunda emin olan bir görüşmecidir. Kendisinde uzun bir süre önce (2010 yılında) İzmir'e gelmiş olan arkadaşının (G11) tavsiyesi üzerine göç etme kararı alan ve geldiği ilk dönemde bir ajansa başvurarak çalıştığı işe ulaşabilen görüşmecinin sözleri, çalışma izni elde edebilmek konusundaki hukuki karmaşayı da net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Sadece bir ev ayarlayıp oraya gönderiyorlar, sonra hiçbirisi yok. İzin çalıştığın kişiye kalmış" ifadesi ile hem ajans adı verilen kurumları sektördeki konumunu hem de çalışma izni sorununun kendileri için yaratabileceği sıkıntıları dile getirmiştir.

2016 yılında Türkiye'ye giriş yapmış ve çalışma izni olmayan görüşmecilerden bir diğeri (G9) ise bu süreç içinde üç kez kendi ülkesinde gidip geldiğini ve bunun maddi anlamda çok büyük bir külfet oluşturduğunu, kendisini çalışmak için Türkiye'ye gelmek yönünde teşvik eden halasının (G8) yardımıyla bu süreci devam ettirdiğini belirtmiştir.

Türkiye'ye 2010 yılında giriş yapan ve hala çalışma izni olmayan görüşmeci (G11) ise, çalışma izni olmayan bu üç görüşmeci içerisinde sürecin zorluklarını en derinden yaşayan kişidir. Pek çok farklı evde farklı aileler ile çalıştığını dile getiren görüşmeci, çalışma izni için gerekli müracaatı yaptıktan öte, bir işverenin çalışma izni başvurusunda bulunmak bahanesiyle pasaportunu aldığını ve ülkeden çıkış yapması gereken dönemde hak ettiği ücreti vermemek adına kendisinin pasaportuna el konulmakla tehdit edildiğini belirtmiştir. İlk üç aylık vize döneminin sonunda ülkeden çıkış yapmaması durumunda sınır dışı edileceği ve tekrar geri dönemeyeceği riskini göze alamayan görüşmeci, çalıştığı süreçte hak ettiği ücreti almamak uğruna pasaportunu işvereninden geri alarak ülkeden çıkış yapmıştır.

“Çalışma iznim var, sigortamı da yaptı hanımın çocukları. Ama aldığım paradan memnun değilim. Bizim arkadaşlar benden daha çok para alıyor. Yaşlı bakıyorum, çok fazla iş yok diye maaşımı az veriyorlar. Sadece ona bakmakla bitmiyor ki iş.” [G7]

Çalışma izni ile birlikte, çalışma şartları ve özellikle de ücret konusunda iş tanımı yaşlı bakımı olan görüşmeciler, farklı sorunlarla da karşı karşıya kalan bir grup olarak dikkat çekmiştir. Bakımını üstlendikleri kişiler oldukça ileri yaşta ve pek çok sağlık sorunuyla mücadele eden insanlar olduğu için bu kadınların hem işe kabul sürecinde hem de çalışma ortamı ve şartlarının belirlenmesi sürecinde muhatapları bakımı üstlendikleri kişinin çocukları olmaktadır. Özellikle fiziksel olarak kendi bakımlarını yerine getirmek konusunda büyük bir desteğe ihtiyaç duyan bir yaşlının bakımının zorluğunun yanında, evin diğer tüm işlerinin yerine getirilmesi bu grupta yer alan kadınların günlük yaşadığı başlıca durumdur. Ev içinde yapılacak her işin, bakımının üstlendiği yaşlıların çocukları tarafından dikte edilmesine ve tüm bu işlerin yapılmasına karşın, yaşlı bakımı tanımı çerçevesinde çalışan kadınların ücretleri, çocuk bakımı tanımı çerçevesinde çalışanlara göre kısmen daha düşüktür. Öyle ki, görev tanımı yaşlı bakımı olan ve bakımını üstlendiği kişi ile yalnız yaşayan görüşmecinin (G7), görüşmeciler arasında en düşük ücreti aldığı dikkat çekmiş ve bunun sebebi sorulduğunda yukarıdaki ifadeleri kullanmıştır.

“Artık anne-kız gibi olduk...” [G1]

Çalışma şartlarının yasal bir zeminde olması, yani çalışma izinlerinin ve sağlık sigortalarının bulunması veya ücretlerini düzenli olarak elde edebilmeleri gibi işverenlerin yerine getirmesi gereken yükümlülükler göçmen kadınlar açısından çok önemli olmakla birlikte, bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi hane halkı -özellikle ev sahibi kadın- ile kurulan ilişkilerin farklı biçimlerini de doğurabilmektedir. Ev sahibi kadının refakat ettiği tek görüşmede, görüşmecinin kendisinden çok daha genç olan ev sahibi kadını kızı olarak gördüğü yerde, ev sahibi kadının yatılı olarak

çalışmanın yatacak yer, yiyecek yemek ve hatta ücretsiz internet gibi avantajları olduğunu dile getirdiği bir yerde ancak ve ancak maternalist bir ilişkiden söz edilebilir. Bu maternalist ilişki yapısı, sadece düzenli ve yasal bir zeminde çalışma ihtiyacı duyan göçmen kadınlar için bu koşulların sağlanmasını yeterli kılarken, ev sahibi kadınlar için ise istedikleri işi yaptırabildikleri ve kendi kadınlık konumlarını yücelttikleri bir iktidar alanına dönüşmektedir.

4.2.3 “7/24”lük zaman kullanımı

*“Bazen maaşımdan harcamamak için
izin günlerimde bile evde kaldığım oluyor,
zaten gönderdiğim paradan sonra bana pek bir şey kalmıyor.” [G6]*

Özel alan ile kamusal alanın aynı fiziksel mekân içinde var oluşunun ortaya çıkardığı bir diğer unsur çalışma süreleri ile boş zamanın birbiri içine geçmesi ve bunun sonucunda da zaman kullanımının belirsizliğidir. Özellikle de, daha önce belirtildiği üzere, yapılan işin çocuk ya da yaşlı bakımı şeklinde sembolik bir tanımdan çok fazla olduğu durumlarda göçmen kadınlar için çalışma sürelerinin uzunluğu dikkat çekicidir.

Görüşme gerçekleştirilen tüm göçmen kadınların, günlük çalışma sürelerinin belirlenmesine yönelik soruya verdikleri yanıt hepsinde aynı olmuştur: “Yedi yirmi dört”. Yine bu kavramı açmaları istendiğinde, bir günlerinin nasıl geçtiğini anlatırken kullandıkları ifadeler çoğunlukla bire bir aynıdır. Bu kadınlar, güne her zaman ev halkından önce başlamakta ve gece de en son onlar yatmaktadır. Kahvaltının hazırlanması, çocuk bakımıyla ilgileniyorlarsa ve okul çağında bir çocuk varsa onların hazırlanıp okula gönderilmesi, yaşlı bakımıyla ilgileniyorlarsa özel bakım uygulamalarının sırasıyla yapılması, temizlik, çamaşır, ütü vb. tüm işler bir gün boyunca sırasıyla yapılmaktadır.

Çalışma sürelerinin uzunluğu ve iş yükünün çok fazla olmasında iki etkenden söz edilebileceği ve bunlardan ilkinin, yukarıda da belirtilen, göçmen kadınlar ile ev sahibi kadınlar arasındaki maternalist ilişki yapısı olabileceği düşünülmektedir. Göçmen kadınlar ve ev sahibi kadınlar için özel alan ile kamusal alanın birleştiği ev ortamı, bu iki figür arasındaki ilişkiyi bir istihdam ilişkisinin dışına çıkarmaya çok

müsait olmakla birlikte, görüşmecilerin ifadeleri istihdam ilişkisinin dışına çıkılarak kendi aralarında daha farklı tanımlanan ilişkilerin olduğunu (anne-kız, abla-kardeş gibi) göstermektedir. Aynı yaşam alanını paylaşan göçmen kadınlar ile ev sahibi kadınlar arasındaki ilişkinin işçi-işveren boyutundan sıyrılıp anne-kız, abla-kardeş ya da arkadaş boyutunda nitelendirildiği bir ilişki biçiminde, göçmen kadınların ev içinde yapılması gereken her türlü işi daha sahiplenici bir şekilde yaptıkları gözlemlenmiştir.

Bir diğer etken ise; ev sahibi kadınların işçi-işveren ilişkisinden sıyrılan bu ilişki yapısında kendi çıkarlarına uygun olarak sergiledikleri tutum ve rollerini tamamlayıcı nitelikte, yabancı göçmen kadınların sahip olduğu gözlenen *tevekkül* duygusudur. Özellikle çalışma koşulları yasal zemine oturmuş olan görüşmecilerin, bu koşullar altında çalışmayı büyük bir şans olarak görmesinin üzerine ev sahibi kadınlarla kurdukları bu ilişki yapıları ve hatta kendilerini o evin bir bireyi olarak hissetmeleri, aileleri adına yaptıkları bu işin getirdiği yükleri gölgeler hale getirmektedir.

Yoğun bir çalışma temposu altında olan kadınların haftanın bir gününde izin yapma hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla kendilerine vakit ayırabilecekleri ve sosyalleşebilecekleri tek zaman aralığı bu izin günleridir. Burada, özel alan ile kamusal alan birliğinin ve hane halkı ile kurulan ilişkilerin etkisi bir kez daha görülmektedir. Her ne kadar haftanın bir günü izinli olsalar dahi, bu izin günü bir günün tamamını kapsamamaktadır. Görüşmecilerin ifadesine göre, günün ilk saatlerinde yapılması gerekenler, özellikle de kahvaltı aşaması gerçekleşikten sonra saat 10.00 civarında başlayan izin süreleri, akşamları da yine yemek saatine uygun bir şekilde düzenlendiği gözlenen 19.00-20.00 saatlerinde son bulmakta ve yine akşam saatlerinde ev içinde bazı işler yapılmaktadır.

“Vaktimin çoğunu evde geçiriyorum, bir günlük iznim var. Yeni arkadaşlar da edindim, yine memleketten. Bazen izin günlerinde onlarla geziyoruz, çarşı pazar.” [G5]

Araştırma süresince, göçmen kadınların hem göç öncesinde hem de göç sonrası süreçte sosyal sermayelerini güçlendirmelerini sağlayan kişisel bağlantılarının, izin sürelerini ya da herhangi bir boş zamanlarını değerlendirirken de ön plana çıktığı belirlenmiştir. Göç öncesi süreçte belli bir akrabalık ya da arkadaşlık ilişkisi bulunan kişi sayısı çok az iken, bu sosyal çevre göç sonrasındaki süreçte genişlemekte ve özellikle aynı ülkeden gelmiş olan kadınlar birbirleriyle iletişim kurmaya başlamaktadır. Gelişen süreçte birbirleri ile yakın arkadaşlık ilişkileri kuran göçmen kadınlar, özellikle izin günlerinde bir araya gelerek izin sürelerini birlikte değerlendirmektedir. İzmir'in Urla, Balçova, Göztepe, Alsancak ve Mavişehir gibi farklı semtlerinden olan görüşmeciler, izin süreleri aynı güne denk gelen arkadaşlarıyla çoğunlukla yine İzmir'in merkezi buluşma noktaları olan Konak ve Alsancak bölgelerinde bir araya gelmektedir. Vakitlerinin çoğunu bu kamusal alanlarda gezerek ya da kafeye oturup sohbet ederek değerlendiren görüşmecilerin birçoğu, elde ettikleri ve neredeyse tamamını memleketlerindeki ailelerine gönderdikleri geliri harcamamak için bu izin sürecini de kısıtlı bir şekilde kullanmaktadır.

“Kendime yetmiyor ki... Canım bir şey istiyorsa kendi ihtiyacımı karşılamak için yine çalışmam lazım. Mesela bazen çocuğu gezmeye çıkarıyorum, ona dondurma alıyorum. Kendime de almak istiyorum ama almıyorum. Böyle küçük şeyler bile. Kendime bir şey almak için Pazar günleri kızın çalıştığı eve temizliğe gidiyorum, onu kendime harcıyorum.” [G12]

Yukarıdaki ifadelere yer veren görüşmeci, bu kısıtlılığı en net şekilde ifade etmiştir. Elde ettiği tüm geliri Moskova'da yaşayan iki oğluna gönderen görüşmecinin kızı örneklem grubuna dâhil olan bir başka görüşmecidir (G2). Zor durumda kalsa bile, kızının kazandığı parayı biriktirmesi ve geleceği için kullanabilmesi için ondan

hiçbir şekilde yardım istemeyen görüşmeci, böyle durumlarda -kendi ifadesiyle canı bir şeyler almak isteyip paraya ihtiyaç duyduğunda- izin günlerinde kızının çalıştığı evin temizlik işlerini yapmaya gittiğini belirtmiştir. Bazı dönemlerde bu durumun art arda birkaç hafta sürebildiğini ve hiçbir izin günü kullanmadan, hiçbir boş anı olmadan haftalarca çalışmış olduğunu dile getirmiştir.

Dolayısıyla ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan bu göçmen kadınlar için “boş zaman” gibi bir kavramın hayatlarına dâhil olması oldukça zordur. Ev içinde pek çok işi uzun çalışma saatleri içerisinde gerçekleştiren kadınların gün içerisinde kendilerine ayıracak vakitleri yok denecek kadar azdır. Diğer taraftan haftada bir gün olan izin günleri iş yüküne bağlı olarak belli saatlerle kısıtlanmakta, elde ettikleri ücret hem kendileri hem de geride bıraktıkları aileleri için hayati önem taşıdığından para harcamamak için kimi zaman izin günlerini kullanmamakta ya da biraz daha fazla ücret alabilmek için izin günlerinde bile çalışmaktadırlar.

4.2.4 Çalışmak mecburiyeti: aile bireyleri ile ilişkileri

*‘Eşimle birlikte bu kararı aldık,
O çocuklara göz kulak oluyor,
Ben de ne kazandıysam gönderiyorum.
İşler bir düzene girse...’ [G8]*

Hangi neden ve amaçla olursa olsun, kendi ülkesinden başka bir ülkeye göç eden her insan, ardında mutlaka birilerini bırakır. Bu kimi zaman eşleri, kimi zaman çocukları, kimi zaman da anne ya da babaları ve kardeşleri iken, bu çalışmanın konusu olan göçmen kadınların çoğunun geride bıraktıkları ve yükümlülüklerini taşıdıkları en önemli kişiler -onlara göre- çocuklarıdır.

Çocukların geleceğine ilişkin endişelerin ve onlara karşı duydukları sorumluluğun daha belirgin bir şekilde ifade eden görüşmeciler evli ve çocuk sahibi olan görüşmecilerdir. Bunun nedeni ise, görüşmecilerin eşlerinin de işsiz olması, gelir sıkıntısı çekmesi ve dolayısıyla bu kadınlar için ailelerine duydukları özleme rağmen göç etmekten başka bir seçeneklerinin kalmamasıdır ki bu karar bir görüşmeci dışında (G6) hane içinde ortak olarak alınmıştır.

‘‘Benden önce buraya gelen arkadaşlara güvendim. Çok yabancılık da hissettim. Evi, çocukları çok özliyorum. Özlenmez mi? Ama bizim orada üniversite bitiren bile buradaki parayı kazanamıyor. Böyle olunca da katlanmak zorundasın. İşler bir düzene girse...’’ [G8]

Türkiye’ye Kırgızistan’dan göç eden, 42 yaşında ve 2 çocuk sahibi olan görüşmeci (G8) profesyonel bir mesleğe sahip değildir. Eşinin inşaat işçisi olduğunu, kendi ülkesindeyken eşine destek olabilmek için ev içinde takı yapıp sattığını belirten görüşmeci, son yıllarda ülkesinde ortaya çıkan işsizlik ve düşük ücret sorunlarından çok fazla etkilendiklerini dile getirmiştir. Para kazanabilmek için yurtdışına gidip çalışmaktan başka çarelerinin olmadığını ve bunun üzerine eşinin ülkelerinde iş bulabilme umudu ve çocukların bakımını üstlenmesi sonucu kendisinin Türkiye’ye geldiğini ifade eden görüşmecinin ifadesine göre, bu sürece katlanabilmesini sağlayan tek şey ‘‘çocuklarının geleceğidir’’.

‘‘Aldığım bütün parayı eşime, çocuklara gönderiyorum. Bana geriye bir şey kaldığı yok. Tek isteğim bu zorlukları aşıp evime geri dönmek. İhtiyacım olmasa Gürcistan’a geri dönerim zaten, yoksa ne işim var bilmediğim yerde...’’ [G10]

Gürcistan uyruklu, 43 yaşında ve yine 2 çocuk sahibi ve bankacı olan görüşmeci (G10), mesleğini ancak beş yıl yapabildiğini ve uzun süredir hem kendisinin hem de eşinin işsiz olduğunu ifade etmiştir. Henüz 2 aydır İzmir’de olan ve ilk göç deneyimini yaşayan görüşmeci, özellikle eşinin işsiz kaldığı süreçten sonra ilköğretim düzeyinde öğrenim gören çocukların eğitim masraflarını karşılayamama riskinin ortaya çıkması ile eşiyile ortak aldıkları bir karar sonucu -Türkiye’ye giriş kolaylığından da faydalandığını belirterek- göç etmiştir.

Yine benzer şekilde Gürcistan uyruklu, 48 yaşında, 2 çocuk annesi ve anaokulu olan öğretmeni olan görüşmeci (G11), mesleğini yedi sene boyunca yapıp işsiz kaldıktan bir süre sonra Türkiye'ye göç etme kararı almıştır. Eşinin de kendi ülkesinde sürekli iş bulma ve gelir elde etme sorunu yaşayan görüşmeci, kendi mesleğini tekrar yapabilme konusunda umudu kalmayınca çocuk bakımı işinde çalışmak düşüncesiyle İzmir'e geldiğini belirtmiştir. Bununla birlikte, eşinin kendi ülkesinde iş bulabilme sıkıntısının aileye yüklediği ekonomik külfeti ortadan kaldırmak adına bu kararı alan ve 7 yıldır Türkiye'de çalışan görüşmecinin çalışma izni bulunmamakta ve çok sık bir şekilde giriş-çıkış yapma zorunluluğu ile karşılaşmakta bu zorunluluk aile üzerinde daha fazla külfet haline gelmektedir.

Evli olan görüşmeciler arasında göç etme kararını almak konusunda farklı bir konumda yer alan görüşmeci (G6), Gürcistan uyruklu, 46 yaşında, mesleğini 2 yıl yapabilmiş bir laborant ve 2 çocuk annesidir. Eşi ile resmi olarak evli fakat bir süredir ayrı yaşadığını belirten görüşmeci, işsiz kaldığı ve ekonomik olarak çok zorlandığı bir süreçte dahi eşinden hiçbir destek talep etmediğini, çocuklarını çok özlediğini ama yine de onlar için bu kararı almak zorunda olduğunu belirtmiştir. “Tek başıma çıkıp geldim, çocuklarım iyi olsun yeter...” ifadesiyle göç etme kararında eşine danışmadığını, sadece kendi ailesiyle paylaştığını belirten görüşmeci, annesinin çocukların bakımını üstlenmesi sayesinde iş bulabilmek amacıyla göç etmiştir

Evli ve çocuk sahibi olan ve göç kararının hane içinde ortak olarak verildiği bir aile yapısına dâhil olan bu dört görüşmeciyle birlikte, eşinden boşanmış ya da eşi vefat etmiş ve yine çocuk sahibi olan görüşmeciler de önemli bir yer tutmaktadır. Bu altı görüşmecinin de ortak gayesi yine çocuklarına iyi bir hayat sunabilmek olsa da; hem kendilerinin hem de çocuklarının diğer gruba ve onların çocuklarına göre daha genç olması bakımından, özellikle eşinden boşanmış kadınlardan ikisi farklı bir konumdadır. Eşleri vefat etmiş ve yaşları sırasıyla 61, 52 ve 56 olan görüşmecilerin (G1, G5 ve G7) çocukları daha ileri yaşta ve hatta pek çoğu evli olmakla birlikte, evli olan göçmenlerin eşlerinin yaşadıkları işsizlik problemini yaşamaktadırlar. Örneğin G1'in 3 çocuğu ve 8 torunu bulunmakta, çocuklarından iki oğlu işsiz olduğu için kazandığı paranın tamamını onlara göndermektedir. 3 çocuğu (G5) ve 2 çocuğu (G7)

olan görüşmeciler de, yine aynı şekilde ekonomik olarak sıkıntı yaşayan ve kendi ailelerinde bu sıkıntılarla başa çıkmaya çalışan çocuklarına destek olabilmek adına göç etme kararı almışlardır.

Eşinden boşanmış olan G12'nin ise çocuklarından biri önceden de değinildiği gibi görüşmecilerden biri (G2) olup, iki oğlundan biri Moskova'da çalışmakta, bir diğeri Moldova'da işsizdir. Yine diğer görüşmeciler gibi onun da asıl amacı çocuklarına maddi olarak destek sağlamaktır ve elde ettiği gelirin tamamını Moldova'daki oğluna göndermektedir. Eşinden boşanalı 10 yıllık bir süreç geçen bir diğer görüşmecinin (G3) ise iki oğlundan küçük olan ortaöğrenim düzeyinde eğitim görmekte iken, diğeri uzun süredir işsizdir. Kendi mesleği laborant olan ve ülkesindeki durumdan dolayı mesleğini yalnızca 3 yıl icra edebildiğini belirten görüşmeci, özellikle boşanma sürecinden sonra karşılaştığı ekonomik sorunlarla daha fazla baş edemediğini ve yurt dışına giderek çalışma kararı aldığını belirtmiş ve bu süreci “işler yolunda değilse kimse size ‘gitme’ demez!” şeklinde ifade etmiştir.

Görüşmeciler içinde çocuğu en küçük (12 yaşında) olanlardan biri olan görüşmeci ise (G4), tüm göç öncesi ve sonrası sürecin zorluklarını fazlasıyla yaşadığını ve yaşamakta olduğunu dile getirmiştir. 6 yıl boyunca bankacılık yapan fakat eşiyle birlikte aynı dönemler içinde işsiz kalmalarının ardından yaşadıkları ekonomik sorunlarla baş edemeyen görüşmeci “ailesinin geçimsizlikten dolayı dağılıp çocuğuna bakamayacak duruma geldiğini” belirtmiştir. Çocuğunu anne ve babasına bıraktığını, ondan ayrılmanın zorluğu ifade eden görüşmeci, henüz genç olduğunu ve çocuğunun “kendisini kurtarana kadar” çalışmaya devam edeceğini sözlerine eklemiştir.

Tüm görüşmecilerin kendi ülkelerinde yaşadıkları ve kendi ailelerine etki eden sorunların ortaklığı, onların göç kararı alma ve göç etme süreçlerini de benzer hale getirmektedir. Kendilerinin, eşlerinin ve çocuklarının yaşadığı işsizlik ve yoksulluk sorunu, bu sorunların daha küçük yaşta çocukların eğitim hayatlarına etkisi, ailelerinden uzak kalmak pahasına tüm kadınları göç etmekten başka bir yol olmadığı düşüncesine yöneltmiştir. Başka bir ülkede, başka insanların çocuklarının ya da ailelerinden birinin bakımını üstlenen, hep yaşayıp hem de çalıştıkları evlerdeki aile ortamının kendi ailelerine duydukları özlemi kimi zaman çok daha fazla arttırdığını

belirten bu kadınlar, tüm bu zorluklara rağmen aileleri için bu mücadeleden vazgeçmemektedirler.

4.2.5 Toplum ve mekan çerçevesinde aidiyet

*‘‘Kimse kolay kolay alışamaz,
Ama mecburuz...’’ [G10]*

Göçmen figürü düşünüldüğünde çoğunlukla akla gelen ilk imajın ‘‘yabancı’’ olduğu ve bunun göçmenlerin kendilerince de algılandığı gerçekliğinden yola çıkıldığında, göçmenler açısından baş edilmesi en zorlu süreçlerden biri yaşadıkları yeni çevreye uyum sağlamalarıdır. Yaşadıkları yoksunluklar sonucu göç etmenin kendileri için bir zorunluluk olduğunu kabul etseler, çoğunlukla kendilerinden önce göç etmiş bir akraba ya da arkadaş ağı ile bu süreci gerçekleştirirler ve gittikleri ülkeyi sosyo-kültürel açıdan kendi ülkeleri ile yakın görürler dahi, sonuç itibariyle ‘‘yabancı’’ olarak nitelendirilecekleri bir çevreye dâhil olacaklarının farkındadırlar.

‘‘İşler bazen ağır. Ama anne-kız gibi olduk artık. Bana da çok iyi davranıyor, sağ olsun. Başka eve gitsem zorlanırdım. Fazla para verseler de başka bir evde çalışmam. Ev sonuçta, senin evin gibi oluyor.’’ [G5]

Ev içi ve bakım hizmetleri alanında çalışan yabancı bir göçmen kadın için aidiyet ya da yabancılik duygularını hissedip yaşam pratiklerini bu duygulara göre şekillendirebilecekleri iki alan ve bu alanlara bağlı iki çevre bulunmaktadır. Bunlardan ilki hem çalışıp hem de yaşadıkları ev ortamı ve bu evin hane halkı, diğeri ise bu evin sınırlarının dışında kalan kamusal alandır. Zaman kullanımı teması altında da incelendiği üzere, neredeyse hiç boş vakti olmayan ve hatta bu vakitlerinin bile kısıtlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yaşadıkları ev en fazla vakit geçirdikleri ortam, o evi paylaştıkları aile ise birlikte en çok vakit geçirdikleri

insanlardır. Dolayısıyla buldukları yerde nasıl hissettikleri konusunda bu özel alan oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

Bu noktada üzerinde durulması gereken en önemli verilerden biri, göçmen kadınların ne süredir İzmir’de ve hatta ne süredir çalıştıkları ailenin yanında yaşadığıdır. Örneğin İzmir’e ilk girişi 2005 yılı olan G12, geçen on iki senelik süreç boyunca pek çok kez ülkeye giriş-çıkış yapmış ve hatta aradaki birkaç senelik süreç boyunca Türkiye’ye hiç geri dönmemiştir. Buna rağmen tüm gelişlerinde ve son geldiği 2012 tarihinden bu yana aralıksız olmak üzere aynı aile ile çalışan görüşmeci, bu veride en üst sırada yer almaktadır. Bu örneğin tam tersi durumunda yer alan, İzmir’e ilk geldiği tarih olan 2010 yılından bu yana Türkiye’de en uzun kalan görüşmecilerden biri olmasına karşın dört farklı aile ile çalışan G11 ile 2011 yılında giriş yaparak iki farklı aile ile çalışan G6 dışında tüm görüşmeciler hep aynı aile ile çalışmışlardır. Dolayısıyla yine ilk girişi 2011 yılı olup altı yıldır aynı aile ile çalışan G1 bu veri grubunda en uzun süreye sahip olan görüşmecilerden bir diğeri iken, geliş tarihleri çoğunlukla 2014-2016 yılları arasında değişen diğer görüşmeciler de hatırı sayılır bir süredir çalıştıkları aileler ile birlikte. Bu bakımdan, yaşadıkları ailelerle geçirdikleri sürelerin uzun olması, yaşadıkları ortama uyum sağlayabilmeleri ve kendilerini bu ortama ya da aileye ait hissetmeleri konusunda önemli bir kıstas olarak ön plana çıkmaktadır.

Göçmen kadınların, özellikle ev sahibi kadınlarla aralarında maternalist ilişki biçimi olarak nitelendirilen ve bu ilişkinin aleyhlerine kullanılabildiği yukarıda ifade edilmiştir. Yinelemek gerekirse, özellikle aynı evde ve aile bireyleri ile geçirilen uzun süreler, ev sahibi kadınların bu ilişki yapısı içinde istedikleri işleri daha kolay yaptırabilmelerine ve dolayısıyla bu iş yükünün gölgelenmesine neden olmaktadır. Yine aynı kısımda, bu iş yükü altında zorlansalar da göçmen kadınların bir tevekkül duygusuna sahip olduklarına değinilmiştir. İşte bu noktada, göçmen kadınların bu tevekkül duygusunu ön plana çıkaran en önemli unsurun, uzun süre çalıştıkları ve yaşadıkları ortama kendilerini ait ve yine uzun süre birlikte oldukları aile bireylerine karşı güven duygusu hissetmeleridir. Yukarıda yer alan ifadede görüşmecinin (G5) dile getirdikleri ise, kendi konumu ile ev içindeki diğer bireylerin -yani ev

sahiplerinin- statüsünün farkında olsa da, tam olarak onlara duyduğu güveni ve yaşadığı ortama karşı hissettiği aidiyeti göstermektedir.

“Gelmeden önce annem buradaki insanlarla ilgili çok şey anlattı. Başlarda çok çekindim. Pek dışarı da çıkmadım. İlk zamanlar bana dışarıda adımla hitap edilmemesini istedim, kendi dilimde konuşmadım pek dışarıda.” [G2]

Görüşme yapılan göçmen kadınların hepsinin, göç öncesi ve sonrasında karşılaştıkları zorluklar kadar, yaşadıkları eve ait olma hissini ve birlikte yaşadıkları aile üyelerine duydukları güvenin ortak olduğu gözlenmiştir. Bunun yanında, yine ortak olan bir diğer duygu ise, özel alanda kendilerini iyi hissetmelerin tam aksine kamusal alanda aynı hissiyata sahip olamamalarıdır. Kamusal alana çıktıklarında hissettikleri duygunun, özellikle ilk geldikleri zamanlarda tamamen yabancılık ve tedirginlik hissi olduğunu ifade görüşmecilerin bir kısmı bu duygudan sıyrılabilmişken, yakın geçmişte ülkeye gelen diğer bir kısmı ise hala aynı duygulara sahiptir. Örneğin yukarıdaki ifadeleri dile getiren görüşmeci (G2), kendinden uzun bir zaman önce İzmir’e gelen annesi (G12) ve onun işvereni sayesinde geldiği anda çalıştığı eve yerleşmiş ve uzun bir süre dışarı çıkmadığını belirtmiştir. Geldiği ilk zamanlarda dil problemi de yaşayan görüşmeci, aile üleriyle birlikte dışarıya çıktığında yabancı olduğu anlaşılması için kendi dilini kullanmaması bir yana, yine aynı tedirginlik nedeniyle işverenlerinden kendisine adıyla hitap edilmemesini istemiştir. Dil farklılığının yanı sıra Hristiyan olması bakımında inanç biçimi farklılığına da sahip olan görüşmeci, yine ilk geldiği dönemlerde dışarıya çıkarken haçını takmadığını vurgulamıştır.

Buna benzer bazı örnekler Gürcistan uyruklu görüşmeciler tarafından da dile getirilmiştir. Ülkelerindeki gelenekler doğrultusunda “altın diş” taktırmak gibi bir sembolik değere sahip olan görüşmeciler, özellikle bu durumun polisler tarafından bilindiğini ve dışarıdayken dişleri görünecek şekilde gülmemeye çalıştıklarını

belirtmişlerdir. Yine bir önceki örneğe paralel olarak, çoğu Hristiyan olan Gürcü göçmen kadınlar da, inanışlarını ortaya koyan takı gibi aksesuarları dışarıya çıkarken takmamayı tercih etmişlerdir.

İzmir şehri, İstanbul ve Ankara'dan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük şehri olmakla beraber bu iki şehirden daha homojen bir yapıya sahip olması ve daha da önemlisi çoğunluğun kendini sosyal demokrat olarak nitelendirdiği geniş bir popülasyon barındırması ile ayrılmaktadır. Yine de bu durum, göçmenlerin gittikleri yerde kendilerinin yabancı olarak nitelendirileceklerinin farkında oldukları gerçeğini değiştirmemektedir. Göç ettikleri bölge ve orada yaşayan insanlar ile sosyo-kültürel açıdan yakın oldukları düşüncesine sahip olsalar da, toplumsal yapıyı net olarak öngörememeleri, henüz göç öncesinden başlayan bir yabancılaşma hissiyle karşılaşmalarına neden olmaktadır. Kamusal alana dâhil olurken aldıkları pek çok önlem ise, bu yabancılaşma hissini ve tedirginliğin doğal bir sonucudur. Türkiye'ye giriş yapalı ve İzmir'de çalışmaya başlayalı henüz bir yıl olmamış Kırgızistan uyruklu görüşmecinin (G9), kendisinin buraya gelmesine vesile olan halası (G9) dışında kimseyle görüşmediğini, arkadaş edinemediğini ve çok yabancı hissettiğini dile getirmesi, sosyo-kültürel bağlar ne kadar yoğun olsa da yabancılaşma hissini kolay bir şekilde ortadan kaldırmadığının göstergesidir.

Yaşadıkları eve ait hissetmeleri ve vakitlerinin büyük bir kısmını geçirdikleri aile bireylerine güvenmeleri ya da buldukları coğrafya ve toplumsal yapı içerisinde yabancı konumunda olduklarını bilmelerinin yanında, tüm görüşmeciler sürekli ifade edilmeye çalışıldığı tek bir amaçla göç etmişlerdir: Maddî bir kazanç elde etmek. Bu amaçla paralel olarak, yeni bir göç düşüncesine sahip olup olmadıkları da incelenmesi ve üzerinde durulması gereken bir başka unsurdur.

Ülkelerinde yaşadıkları ekonomik sorunlar, ailelerinin ve özellikle de çocuklarının geleceğinden kaygı duymaları onları göç etme zorunluluğuyla karşılaştırmış ve buldukları ortama kısmen aidiyet, birlikte yaşadıkları insanlara güven duysalar da, görüşmecilerden çoğunun ilk düşüncesi ülkelerine geri dönebilmektir. Görüşmecilerden G1, G3, G4, G5, G6, G7, G8, G9, G10 ve G11'i kapsayan bu çoğunluk içinde; ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmanın İsrail'de Türkiye'ye göre daha çok gelir getireceği bilgisine ulaşan G4, G6 ve G7, imkân olursa bir süreliğine

İsrail'e gidebileceklerini, yoksa tek istediklerinin geri dönmek olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki görüşmecinin dışında kalan diğer sekiz görüşmecinin ise net bir biçimde yeni ve farklı bir bölgeye göç düşüncesi olmamakla birlikte, tek istekleri ülkelerindeki ekonomik koşulların daha iyiye gitmesi ve böylece anavatanlarına dönebilmektir. Bu çoğunluğun dışında kalan ve anne-kız olan iki görüşmeciler (G12 ve G2) ise yeni bir göç düşüncesine sahip olmamakla birlikte, ülkelerine de dönmek istememektedirler. G2, henüz yaşının genç olduğunu, farklı eğitimler alarak Türkiye'de kalmayı ve üniversite eğitimi (Laborant) doğrultusunda bir meslek sahibi olmayı isterken, annesi (G12) hiçbir göç düşüncesi olmadığını şu şekilde dile getirmiştir: “Geri dönsen çocuklarıma kim yardım edecek? Hem burası ailem gibi, kendi evim gibi. Artık orada bir evim yok ki...”.

Dolayısıyla, görüşme yapılan göçmen kadınların çoğunlukla ortak olarak ifade ettiği aidiyet duygusu, bir bakıma içinde buldukları zorunluğun bir kabulü olarak yansıtılmaktadır. Özellikle zamanlarının çoğunu geçirdikleri ev ve aile ortamına uyum sağlamaları, hem temel göç nedenleri olan maddi kazanımı elde etmek hem de kamusal alanda yaşadıkları zorluklarla ya da ailelerine duydukları özlemle başa çıkmak için geliştirdikleri bir yöntem ve hatta bir başka zorunluluk olarak ifade edilebilir.

4.2.6 Göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algısı

*“Ben kadın işi değil desem,
Kadın işi olmayacak mı?” [G4]*

Bu çalışmanın temel sorunsalının; küreselleşme ve yeniden üretim olgularının ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere Türkiye'ye gelmiş göçmen kadınların göç sürecine nasıl ve ne yönde bir etkisi olduğu şeklinde belirlendiği ifade edilmiştir. Küreselleşme sürecinin, son yıllarda giderek derinleştiği yoksulluk ve yoksunluğun erkeklerden ziyade kadınları daha çok etkilediği, kadınların göç olgusunu bu durumla bir baş etme stratejisi olarak kullandığı ve günümüz emek göçünde kadınların sayısının giderek arttığına da değinilmiştir. Bununla birlikte, kadınların bu zorluklarla başa çıkabilmek adına maddi kazanç elde etmeleri amacıyla başka bir ülkede eriştikleri işin çoğunlukla yine kadına atfedilen ev içi ve bakım

hizmetleri olduğu ve bunun temel nedeninin ise kadınların yeniden üretim mekanizmaları ile özdeşleştirildiği vurgulanmıştır.

Çalışmanın temel sorunsalı ve tüm bu veriler doğrultusunda görüşme yapılan on iki göçmen kadının göç sürecinde erkin rolü ve bu rolün kendi göç süreçlerindeki işleyişi ile birlikte, yaptıkları işin cinsiyet özelindeki konumuna dair düşünceleri fazlasıyla önem arz etmektedir. Nitekim özellikle evli çiftlerin birlikte yaşadıkları ekonomik sorunlarla yine birlikte mücadele etmesi ile aile üyelerinden birinin - özellikle de kadının- başka bir ülkeye giderek orada çalışması kararı almak çok farklı iki durumdur. Yine, evli olmasalar dahi, görüşmeciler içinde yetişkin erkek çocukları ya da erkek kardeş veya baba gibi figürlerin yer aldığı bir karar mekanizması mutlaka bulunmaktadır ve bu durum onlar için de geçerlidir.

Göç öncesi süreci kapsayan bu toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile birlikte, göç sonrasında kadınların yalnızca kadınlarla özdeşleşmiş özel alan içinde ev ve bakım hizmetlerinde çalışmaları da yine bunun toplumsal cinsiyet perspektifiyle incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Özellikle de, göçmen kadınların kendilerinin bu perspektiften ne ölçüde faydalanabildiği, sahip oldukları toplumsal cinsiyet algısını belirleyebilmek adına oldukça önemlidir.

4.2.6.1 Göç sürecinde erkin etkisi

Göç, özellikle de emek göçü, yeni bir yaşam alanı kurmak ve bireyin refah düzeyini arttırmaya yönelik bir eylemken, kamusal alanı -yani çalışmayı ve para kazanmayı- temsil eden erkek, çok uzun bir süre boyunca bu eylemi gerçekleştirmesi beklenen figür olarak nitelendirilmiştir. Cinsiyetçi bir bakış açısı, özellikle ailenin ekonomik olarak zorlandığı ve geçim sıkıntısına girmesiyle, başka bir ülkeye gidip orada gelir elde etmek dışında bir çarenin kalmaması durumunda, ilk gidenin ailenin erkek üyesi olması gerektiğini, kadının ise sonradan erki takip ederek onun yeniden üretimini gerçekleştirmek üzere ona katılması gerekliliğini yansıtmaktadır.

Ne var ki, kadınlar çok uzun bir zamandır sadece erki takip eden konumunun dışında da kendileri göç kararı almakta ve bu süreci yine kendi başlarına uygulayabilmektedirler. Fakat göç olgusu içindeki görünürlükleri, özellikle

küreselleşme sonrası dönemde artmıştır. Bunda, küreselleşme sürecinin yoksulluğu ve yoksunlukları derinleştiren payının ve dolayısıyla geçimini sağlamak üzere emeğini başka ülkelerde arz edenlerin sayısının artmasıyla birlikte, yine aynı dönemlerden bu yana giderek yükselen feminist hareketin de etkisi bulunmaktadır. Yani kadınların, artık daha hür bir iradeyle göç sürecinde yer alabildikleri kabul edilmektedir. Görüşme yapılan göçmen kadınlardan, kendi göç süreçlerinde ailenin erkek üyelerinin nasıl bir rol oynadığına ilişkin elde edilmeye çalışılan bilgiler de, bu kabulün ne kadar geçerli olup olmadığını ortaya koyacak biçimde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Görüşmecilerden elde edilecek verilerin değerlendirilmesi aşamasında, göçmen kadınların eşlerinin bu süreçte daha etkin bir rol oynayacağı kabulüyle, medeni durum bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Dolayısıyla evli göçmen kadınlar ile evli olmayan göçmen kadınların göç süreçlerindeki karar mekanizmaları arasında ne gibi farklar olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

‘‘Buna karşı çıkamazlar, mecburuz!’’ [G11]

Örneklem grubuna dahil olan görüşmecilerden dördü evli ve her biri ikişer çocuk sahibidir. Kendi aile bireyleri ile ilişkileri temasında değinildiği üzere, hepsinin eşi işsizlik sorunuyla karşı karşıyadır. Yine aynı bölümde belirtildiği gibi, hem kendilerinin hem de eşlerinin gelir elde edememesi üzerine eşlerden birinin yurt dışında çalışmak zorunluluğu üzerine hemfikir olmuşlar ve hanenin ortak kararı ile göç sürecini gerçekleştirmişlerdir. Fakat bu aşamada, erkeklerin -yani eşlerinin- kadınların göç etmesi fikrine başlarda sıcak bakmadığı dört görüşmeci tarafından da dile getirilmiştir.

Görüşmecilerden G8 ve G10, hem kendilerinin hem de eşlerinin işsizlik problemi yaşadığı süreçte, İzmir’deki bağlantılarını kullanarak çalışmak için gidebileceklerini eşlerine bildirdiklerinde, aldıkları ilk tepkinin çok sert olduğu ortak ifadesini kullanmışlardır. Bunun üzerine eşlerinin düşüncelerini neyin değiştirmiş olabildiğine

ilişkin soruya ise, yine ortak bir ifade ile yaşadıkları işsizliğin sürecinin uzaması olarak yanıt vermişlerdir. Anlaşılmaktadır ki, evin geçimini sağlamak konusunda cinsiyetçi dinamiklerle konumlanan erkekler, kendi görevleri olduğunu düşündükleri bu edimi yerine getiremedikleri süreç uzadıkça, eşlerinin de çalışmasına ve hatta göç etmesine ilişkin katı görüşleri yıkılmaktadır.

Evlili olan bir diğer görüşmeci ise (G11), yine aile içinde yaşanan işsizlik ve yoksulluk karşısında, göç etme fikrini benimsemeye başladıktan sonra eşine karşı bu düşüncüyü daha “katı” bir şekilde savunduğunu dile getirmiştir. Öyle ki, henüz eşiyile bu düşüncüyü paylaşmadan önce göç sürecinde ve iş bulabilme aşamasında kendisine yardımcı olabilecek bağlantısıyla iletişim kurup, süreci planladıktan sonra eşine bu fikrini açıklamış ve bunun bir “mecburiyet” olduğunu belirterek eşinin bir karşı duruş sergilemesine engel olmuştur. Evlili olmasına karşın eşinden ayrı yaşayan görüşmeci ise (G6), eşinin yaşadığı işsizlik sorununun özellikle “ortak olması gerekir” şeklinde nitelendirildiği çocukların bakımı konusunda büyük sıkıntı yarattığını ve bunun üzerine eşine sadece Türkiye’ye çalışmaya gittiğini söyleyerek göç kararını bağımsız aldığını belirtmiştir.

Eşinden boşanmış, eşi vefat etmiş ya da hiç evlenmemiş, başka bir ifade ile bu sürece direkt olarak etki edecek bir erkek ile beraber olmayan kadınların göç kararını alması evlili olan kadınlara kıyasla görece daha bağımsız gibi görünse de, onlara da bu süreçte müdahale edebilecek erkek bireyler bulunmaktadır. Hiç evlenmemiş ve örneklem grubunun en genç iki üyesini konumundaki görüşmeciler (G2 – 23 yaşında, G9 – 24 yaşında), bu bağlamda en net örnek konumundadırlar. G2, babasının ve ağabeylerinin kesinlikle Türkiye’ye gitmesini istemediklerini belirtmiştir. Buna karşılık Moldova uyruklu olan görüşmeci, babasının ve ağabeylerinden birinin Moskova’da çalışmasını (yani onların da birer emek göçmeni olmasını) ve özellikle annesinin (G12) İzmir’de olmasını öne sürerek, sahip oldukları katı düşüncüyü bu şekilde kırabildiğini ifade etmiştir. Yine benzer bir şekilde özellikle babasının göç düşüncesine karşı çıktığı bir diğer görüşmeci (G9), hem ağabeyinin İstanbul’da hem de halasının (G8) İzmir’de çalışıyor olmasının etkisiyle babasının ikna olduğunu ve kendisine izin verdiğini belirtmiştir. Yaşları ve tecrübesizlikleri ön planda tutularak ailedeki erkekler (özellikle baba) tarafından göç etmelerine karşı çıkılan bu iki

görüşmecisiyle birlikte, göç sürecinde ailenin erkek üyelerinden farklı bir tepki gören görüşmecilerden birisi de G5 olmuştur. 52 yaşında ve eşi vefat etmiş olan görüşmeci, özellikle eşinin vefatından sonra yaşadığı zorluklar sonucu İzmir’de çalışma düşüncesini paylaştığında iki oğlunun yaşına atıf yaparak çok sert tepkiler verdiğini, fakat kendilerinin de işsizlik sorunu yaşamaması üzerine “sizin için” telkinleriyle onları ikna edebildiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte görüşmeci, oğullarını bu şekilde ikna edebilse de, “evli olsam gelemezdim” ifadesiyle göç kararında kendi iradesini kullanmaya müsaade edilmeyeceğini vurgulamıştır.

Göç sürecinde ve karar alma mekanizmasında evli olan kadınlar için eşlerinin, evli olmayanlar için de baba ya da ağabeylerin etkili olduğu bu görüşmeciler dışında kalan beş görüşmeci ise göç sürecinde hiçbir erkek bireyin etkisi altında kalmadıklarını dile getirmişlerdir. Tüm bu görüşmecilerden yalnızca bir tanesi (G7), erkeklerin kadınların göç sürecine ilişkin rollerinin genel imajının dışında bir söylemde bulunmuş ve “Biz bütün yollara birlikte çıktık” ifadesini kullanmıştır. Eşi, görüşme yapılan tarihten bir sene (2016) önce vefat etmiş olan görüşmeci, karşılaştıkları tüm zorlukların üstesinden eşiyle birlikte geldiklerini, 2005 yılında birlikte Yunanistan’a göç ettiklerini ve hayatlarını orada idame ettiklerini ve hatta şu an hayatta olsaydı burada çalışmasını da destekleyeceğini belirtmiştir.

Göçmen kadınların geldikleri ülkelerde yaşadıkları sosyo-ekonomik sorunlar ailelerinin tamamını etkilese ve göç ederek daha iyi maddi kazanç sağlamak dışında bir çözüm olmadığı yine ailenin her üyesince kabul görse de, aile içindeki erkek bireylerin kadınların göç sürecinde -özellikle karar alma mekanizmalarında- etkili olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Özellikle evli olan kadınlar için bu sürecin daha zor ve çatışmalı olduğu da bir başka bulgu olarak vurgulanabilmektedir. Aile bireylerinin daha iyi bir yaşam koşuluna erişmesi amacıyla hali hazırda göç sürecine dair pek çok zorluğu karşılayabilme gücüne sahip olan kadınlar için aile içindeki karar mekanizmalarına dâhil olabilmek güç olsa da, sonuç itibarıyla önce bu kalıp yargıların üstesinden gelerek göç sürecine adım attıkları da vurgulanması gereken bir gerçekliktir.

4.2.6.2 İşin cinsiyete göre konumlandırılması: kanıksama ve ret

Ev içi ve bakım hizmetlerinin, bu hizmetlerin gerçekleştiği özel alan konumundaki evin ve dolayısıyla yeniden üretim mekanizmalarının kadınlarla özdeşleştirildiğine değinmekle birlikte, gelir elde etmek amacıyla göç eden kadınların çoğunlukla gittikleri ülkelerde ancak yine ev içi ve bakım hizmetleri alanında istihdam edildikleri daha önce vurgulanmıştır. Bu noktada, bu konumda yer alan kadınların, ev içi ve bakım hizmetlerinin kadınlarla özdeşleştirilmesine dair bakış açılarının ne olduğu önemsenmektedir.

Bu bakış açısını ortaya çıkarabilmek adına görüşme yapılan kadınlara; “Yaptığınız işi kadın işi olarak görüyor musunuz?” ve “Ev içinde gerçekleştirilen işleri yalnızca kadınlar mı yapmalı?” şeklinde iki adet açık uçlu soru yöneltilmiş ve alınan cevaplara göre üç farklı tutum belirlenmiştir.

“Bu işin kadın işi olup olmadığı benim vereceğim cevaba bağlı değil, herkes böyle olduğunu söylüyor.” [G7]

Görüşmecilerden G1, G4, G5, G7 ve G8’in dâhil olduğu bir grup, verdikleri cevaplar doğrultusunda “pasif” konumda yer almaktadır. Daha açıkça ifade etmek gerekirse, bu işlerin kadın işi olarak nitelendirilmesinde toplumsal yargıların etkili olduğunun kabulüyle birlikte, bu yargılara karşın eleştirel bir tutum sergilemedikleri ve bir bakıma bu yargıları kabullendikleri gözlenmiştir. Yukarıdaki ifadeyi kullanan görüşmeciye (G7) destekler nitelikte G4, “Ben kadın işi değil desem kadın işi olmayacak mı?” şeklinde bir ifade kullanırken; G5 ise, “Sadece kadınlar yapmamalı, ama öyle” ifadesiyle bu durumun kabulleniş biçimini ortaya koymaktadır. Yine benzer bir biçimde, “Biz hep böyle gördük” ifadesiyle toplumsal algıların ve bunların etkisinin farkında olan G8’in söylemi, kadınların yaptıkları işin cinsiyetlendirilmesinin ve bunun etkilerinin ne kadar geniş çaplı olduğunun ise farkında olmadığını göstermektedir.

“Erkekler bu işi yapamadığı için kadın işi oluyor.” [G3]

Göçmen kadınların cevaplarına göre belirlenen bir diğer tutum ise, toplumsal algıların ve bunların kadınlığı/kadın işini belirlemesinin dışında, bu algıların oluşmasında erkeklerin rol oynadığını düşünmeleridir. Görüşmecilerden G2, G3, G9 ve G11’in dâhil olduğu bu guruba göre, erkekler kadınların özel alanda yaptıkları işleri yapmamayı tercih ettikleri için bu işlerin doğal olarak kadınlara bırakıldığı görüşündeler. G3’ün yukarıda kullandığı ifadenin bir benzerini kullanan G11, “Erkekler bu işleri beceremiyor ya da becermek istemiyor” söylemiyle; G9 ise, “Erkekler bu işi yapmak istemiyor” söylemiyle kadınlar arasındaki bu ortak düşüncüyü pekiştirmektedirler. Özellikle aile içindeki erkek bireylerin özel alanla ilgili işlerle ilgilenmemeleri sonucu tüm bu işlerin kadın işi olduğunu vurgulayan görüşmecilerde, bir önceki grupta olduğu gibi genel olarak toplumsal algıları yargılamayan ya da erkeklerin bu işleri neden yapmak istemediklerini sorgulamayan bir kabullenmişlik olduğu da gözlemlenmiştir. G2’nin, “bu işlerin ‘kadın işi’ olması normal ama erkeklerin daha paylaşımcı olması gerekir” ifadesi ise tam olarak bu kabullenmişliğin bir yansımasıdır.

“Erkekler yapamaz!” [G10]

Görüşmeler sırasında en çarpıcı ifadeler ve tutumlarla ise G6, G10 ve G12’nin yer aldığı üç kişilik grup içinde karşılaşılmıştır. Yukarıdaki görüşmecinin (G10) net ifadesi; G12’nin “Kesinlikle kadın işi!” ve G6’nın “Erkekler bu işlere karışmamalı!” ifadeleriyle daha da pekiştirilmiştir. Ev içi ve bakım hizmetlerinin kadınlarla özdeşleşmesinde toplumsal yargıların ya da erkeklerin bu işlere yardımcı olmamasının etkilerini ön plana çıkaran diğer kadınlara karşın bu üç kadının tutumu oldukça şaşırtıcıdır. Bununla birlikte, bir kadın tarafından “cinsiyetçi” olarak

nitelenebilecek ifadelerin kullanılması, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurulması sürecinde çok daha büyük adımlar atılması gerekliliğinin bir olarak da yorumlanabilmektedir.

Bu veriler doğrultusunda, ev içi ve bakım hizmetlerinin kadınlarla özdeşleştirilmesinin, bu işi yapan kadınlar tarafından da kısmen doğal karşılandığı sonucunu çıkarmanın yanlış bir ifade olmayacağı düşünülmektedir. Görüşme yapılan kadınların pek çoğu, bir önceki bölümde vurgulandığı üzere aile içindeki ataerkil düşünce yapısıyla mücadele ederek bu göç sürecini yaşayan bireylerdir. Bununla birlikte yine pek çoğu, profesyonel bir mesleği olan ya da bir meslek üzerine lisans düzeyinde eğitim görmüştür. Kendi ülkelerinde sahip oldukları işi icra edememeleri ve bunun üzerine ailelerin bakımını sağlamak için göç edip gittikleri yerde yalnızca özel alanda konumlanmış bir işte çalışmak durumunda kalan kadınların bu duruma ilişkin daha yüksek düzeyde bir farkındalığa sahip oldukları beklenmiş, fakat karşılaşılan tutumlar çoğunlukla bu beklentinin aksi yönünde gerçekleşmiştir.

SONUÇ

Bu çalışma, ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere Gürcistan, Kırgızistan, Azerbaycan ve Moldova gibi Eski Sovyetler Birliği ülkelerinden Türkiye'nin İzmir iline gelen on iki yabancı göçmen kadınıla derinlemesine görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu derinlemesine görüşmeler, kadınların öncesi ve sonrası ile kendi göç süreçlerini ortaya koymak amacıyla yapılmış olup, görüşmecilerden elde edilen veriler ikincil kaynak taraması sonucu elde edilen veri ve teorik bilgilerle birlikte, bütüncül bir yaklaşım çerçevesinde incelenmiştir.

Kadın göçmenlerin göç süreçlerinin, göç öncesi ve göç sonrası olmak üzere iki farklı süreç olarak incelenmesinin başlıca nedeni ve önemi, göç öncesi süreçte göçe neden olan etmenlere ve göç sonrası süreçte de göçmen kadınların bu süreçte yaşadığı deneyimlere odaklanmaktır. Bu temelde çalışmanın teorik çerçevesi göçe ilişkin kavram ve kuramlar ile birlikte küreselleşme süreci ve yeniden üretim kavramları ekseninde çizilmiştir. Nitekim küreselleşme süreci, yarattığı kitlesel yoksulluk ve yoksullukla insanların yeni bir yaşam arayışı içine girmesine ve dolayısıyla göç etmelerine neden olmaktadır. Bu süreç, kadınların kamusal alana dâhil olamaması ya da dâhil olsalar bile kendilerine atfedilen işlerde ve çoğunlukla erkeklere göre daha düşük ücretlerle çalışmalarına neden olan yeniden üretim mekanizması ile birleşince, kadın göçmenler için çok daha farklı göç nedenleri ve deneyimleri olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ulus-devlet anlayışının terkedilmeye başlandığı 1970'li yıllar ile birlikte hız kazanan küreselleşme süreci, göçmenler konusunda en keskin politikaların ve önlemlerin uygulandığı bir süreçtir. Özellikle gelişmiş ülkeler, kendi vatandaşı olmayan bireylerin ülkelerine giriş yapmaları konusunda çok katı önlemler almış, sınırlarını giderek yükseltmişlerdir. Fakat yine aynı süreç, salt ticaret ya da finans sektörlerinin değil, aynı zamanda emeğin de sınırları aşmak durumunda kaldığı bir süreçtir. Üretim süreçlerini düşük vasıflı ve ucuz emek gücünün yer aldığı ülkelere taşıyan gelişmiş ülkeler, bu az gelişmiş ülkelere kendi ülkelerine yönelen göç akımlarına her ne kadar engel olmaya çalışsa dahi bunu gerçekleştirememiş ya da gerçekleştirmek istememişlerdir. Sanayi, ticaret, finans, teknoloji gibi sektörlerin giderek geliştiği, sermaye birikimlerinin çoğunlukla bu sektörlerde sağlandığı

gelişmiş ülkelerde, işgücünün niceliksel olarak daha yüksek bir bölümünü barındıran hizmet sektöründe yer alan düşük vasıflı işler ise, küreselleşme sürecinden ters yönde etkilenen ve giderek yoksullaşan ülkelere mensup göçmen işgücüne devredilen işler haline gelmiştir.

Gelişmiş ülkelerin yaşadığı bu küreselleşme süreci sadece iktisadi dönüşümlere neden olmamış, bunula birlikte sosyal devlet anlayışında da büyük dönüşümler gerçekleşmiştir. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, bakım gibi pek çok sektörden devlet desteğinin çekilmesi, bu sektörlerin serbest piyasa mekanizmasına dâhil olmasına neden olmuştur. Çocuk, yaşlı ve engelli bakımı gibi hizmetlerin de dâhil olduğu bu piyasalaştırma sürecine ek olarak kadınların işgücüne dâhil olma oranlarının artmasıyla birlikte ortaya çıkan bakım açığı, bu hizmetler için düşük vasıflı göçmen işgücü ihtiyacını doğurmuş ve azgelişmiş ülkelerden göç eden kadınlar ev içi ve bakım hizmetlerinde yerlerini almaya başlamıştır.

Bu noktada yeniden üretim olgusu oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Patriyarkal düşünce yapısıyla biçimlenen -özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan- ülkelerde kadınların yalnızca özel alan için konumlanması bu alana dair işlerle özdeşleştirilmeleri gelir elde etmeleri önündeki en büyük engeldir. Kadınlar kamusal alana dâhil olsalar da yine kendilerine atfedilmiş “kadın işi” olarak görülen işlerde ve erkeklerden daha uzun sürelerde fakat daha az ücret karşılığında çalışmaktadır. Yine aynı ülkelerde küreselleşme sürecinin yarattığı yoksulluk, yoksunluk, gelir eşitsizliği gibi olgular ise, ister özel alanda ister kamusal alanda olsun, kadınların bu olgulardan daha fazla etkilenmesine ve bunları daha derin bir şekilde tecrübe etmesine neden olmaktadır. Küreselleşme sürecinin yarattığı yoksunluklar ile patriyarkal yapının getirdiği toplumsal baskılar, tüm bunlarla baş edebilmek adına kadınları göç etmek zorunda bırakmaktadır.

Tüm bu veriler ışığında bu çalışmanın ortaya koymayı hedeflediği sonuçlardan ilki; göç nedenlerini açıklamaya çalışan zorunlu-gönüllü göç gibi teorilerin ve kavramlaştırmaların göçmenleri belli bir kalıba ya da tutuma dâhil etmeleri ve de bunun göçmenleri anlayabilmek adına pek çok sorun yarattığıdır. Neden göç edildiği sorusuna yanıt verebilmek adına ortaya atılmış kavramlardan olan zorunlu ve gönüllü göç kavramları, göçün hangi nedenlerle gerçekleştiğini belirlemekle birlikte bu

nedenlere bağlı olarak göçmenlerin mülteci, sığınmacı ya da göçmen gibi hangi statüye sahip olduğunu da belirlemektedir. Fakat bu kavramlaştırmalar ve tanımlamalar, çoğunlukla birbirleri ile karıştırılıyor olmakla birlikte, göç etmiş bir kişinin gerçekten hangi neden ve amaçla göç ettiği sorusuna da üstünkörü yanıt verme handikabını taşımaktadır.

Farklı ülkelerden İzmir iline gelerek ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmeler, bu kavramlaştırmaların ne kadar sığ olduğunu göstermektedir. Salt zorunlu-gönüllü göç ya da göçmen kavramlarına bakıldığında, sığınmacı ya da mülteci statüsüne sahip olan bir bireyin yaşadığı ülkeden savaş, doğal afet, siyasi görüş baskısı gibi unsurlar sonucu zorunlu olarak ayrıldığı, göçmen statüsüne sahip bir bireyin ise kendi isteği ile göç ettiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu kavramlaştırmada esas, göç etme eyleminin gönüllülük ya da zorunluluk esasından kaynaklanıp kaynaklanmadığıdır.

Görüşme yapılan tüm göçmen kadınların, bu tanımlara göre kendi istekleri ve rızaları doğrultusunda, çalışmak amacıyla göç etmiş oldukları doğrudur. Çalışma amacıyla göç etme kararı almak ve başka bir ülkeye giderek o ülkenin işgücü piyasası içine dâhil olmak bir tercihtir. Yine bu göçmen kadınların, ülkelerinde herhangi bir savaş veya doğal afet olmadığı ya da siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm görme korkusu yaşamadıkları da doğrudur. Fakat kesin olan bir şey vardır ki, bu kadınların her biri göç etmek “zorunda” kalmıştır. Büyük bir kısmı üniversite eğitimi almış ve profesyonel meslek sahibi olan, fakat ülkelerinde yaşanan iktisadi bunalımlar dolayısıyla işsiz kalan, çalışsalar dahi çok düşük ücretlerle hayatlarını idame ettirme gayretinde ve çoğu anne olan, çocuklarının geleceği için göç etmeyi tercih etmiş bu kadınlar için göç, bir gönüllülük değil zorunluluk esasıyla gerçekleşmiştir. Yaşadıkları ülkelerde, onları zorunlu göç kavramlaştırmaya tabi kılmaya neden olabilecek hiçbir olay ya da olgu olmasa bile, bu ülkelerin sosyo-ekonomik açıdan içinde yer aldıkları konum başlı başına zorunlu bir göç nedenidir. İşsizlik ve yoksulluğun toplumun büyük bir kesimini içine aldığı, söz konusu kadınlar olduğunda bu olguların etkisiyle birlikte işgücüne dahil olunması durumunda bile geçinebilecek ücretin elde edilemediği bu sosyo-ekonomik nedenler, kadınların farklı

bir ülkeye giderek kısmen daha çok para kazanabilmeleri amacıyla g etmelerini zorunlu kılmaktadır.

G olgusunu, içinde buldukları tüm sosyo-ekonomik zorluklara karşı bir mücadele stratejisi olarak kullanan kadınların göç kararını alması ve uygulaması durumunda gittikleri ülkelerde geldikleri yere göre daha yüksek ücrete ulaşırsalar dahi, yeniden üretim mekanizmasının yarattığı bir döngü içinde kalmaları, çalışmanın önemli sonuçlarından bir diğeriştir. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki en temel neden, görüşmecilerin hem göçmen hem de kadın olmalarından kaynaklanmaktadır. Göçmen olmaları nedeniyle, gittikleri ülkelerde düşük vasıflı, düşük ücretli ve yerli işgücünün yapmak istemediğı işlerde çalışan görüşmeciler; kadın olmaları nedeniyle de kadınlarla zdeleştirilmiş olan özel alanda ve yine kadınlara tabi kılınan ev içi ve bakım hizmetleri sektöründe çalışmaktadırlar.

Görüşme yapılan göçmen kadınlardan ikisinin profesyonel bir mesleğı olmamakla birlikte, görüşmecilerin büyük bir kısmını oluşturan on görüşmeci geldikleri ülkelerde profesyonel bir meslek sahibidir. Bu görüşmecilerden  bankacı, ikisi ğretmen,  laborant, biri teknisyen ve bir diğeri de sekreterdir. Her biri, kendi ülkelerinde mesleklerini bir süre yapmış olsalar dahi ya işsizlik sorunuyla ya da çalışmaları durumunda çok düşük ücret elde etme problemiyle karşılaşmışlardır.

İşte tam bu noktada g, kadınların hem kendileri hem de aile bireyleri için bir çıkış yolu olarak belirlediğinde ve emeklerini sunmak için başka bir ülkeye gittiklerinde, dâhil olacakları işgücü alanı çok belirgindir. Görüşme yapılan ve profesyonel bir meslek sahibi olan kadınların hiçbiri, ne göç etmeden önce gittikleri yerde kendi mesleklerini yapabilme düşüncesindedirler, ne de g ettikten sonra bu düşünceye sahip olmuşlardır. Yine hepsi, kendilerinden önce İzmir iline göç ederek ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan bir yakını bağlantısı ve yardımını ile g sürecini hayata geçirmiş olup, kendilerinden önce giden yakınlarının ev içi ve bakım hizmetleri alanında çalıştıklarını ve kendilerinin de o alanda alışacaklarının farkında olarak g etmişlerdir. Göçmen kadınların göç ettikleri ülkede hangi alanda çalışacak olduklarını bilmelerinden bağımsız olarak, uluslararası emek göçü çerçevesinde bu kadınların gittikleri ülkelerde kendi mesleklerini icra edemeyecek olmaları başlı başına bir gerçekliktir.

Ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere göç etmiş olan kadınların göç etmeye zorunlu olduğu sonucuyla birlikte, özellikle Eski Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye yönelen göç dalgasının büyük bir kısmını düzensiz bir şekilde göç eden kadınlardan oluştuğu sonucu da, bu alanda daha önce yapılmış çalışmalarla benzerlik göstermektedir. Erder ve Kaşka'nın (2003); hükümet yetkilileri, Eski Sovyet Bloğu ülkelerinin Türkiye büyükelçilikleri ve yerel yönetimler gibi devlet bünyesindeki kurumlardan yetkililerle yaptığı görüşmeler ile gerçekleşen çalışma bunlardan biridir. Buna göre, 1980'li yıllardan itibaren geçen 20 yıllık süreçte Türkiye'ye Eski Sovyetler Birliği'nden gelen göçmen sayısında büyük bir artış olduğu, bu göçmenlerin çoğunu turist vizesiyle giriş yapan ve büyük bir kısmının ev işlerinde çalışan kadınların oluşturduğu sonucu elde edilmiştir. Kaşka'nın (2006) İstanbul'da ev işlerinde çalışan Moldovalı kadınlar üzerine yaptığı bir araştırmada da benzer bir sonuca ulaşılmıştır. Buna göre, ev işlerinde çalışmak üzere Türkiye'ye gelen kadınların bu göç biçimini düzensiz kılan en temel neden olarak, kadınların turist vizesiyle ülkeye giriş yapmaları nedeniyle vize süreleri dolduğunda ülkeyi terk edip geri dönmeleri veya kayıt dışı olarak ülkede kalmayı ve çalışmayı sürdürmeleri öne sürülmüştür.

Ünlütürk-Ulutaş; Ankara'da ev hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar üzerine gerçekleştirdiği araştırmada, bu ülkelerde yaşayan insanların küreselleşme ile birlikte yapısal uyum politikaları sonucu işsizlik, yoksulluk ve gelir adaletsizliği ile yüz yüze geldiklerini ve bunun da bu ülkelerdeki çok sayıda kişinin göçüne neden olduğunu belirtmektedir (2010: 300). Yine Ankara ve İstanbul'da göçmen kadın ev işçileri üzerine yaptığı araştırmada Çelik (2005); Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin 1990'lı yıllar itibariyle yaşadığı geniş çaplı yoksulluğun özellikle kadınları daha derinden etkilediğini ifade etmiştir. Araştırmada, ücretlerin çok düşük olmasının yanında, tüketim mallarının karaborsaya düşmesi ile birlikte alım gücünün fazlasıyla düştüğüne değinilmiştir. Bu nedenlerden dolayı Çelik, ailelerinin ayakta kalması için bu kadınların daha zengin ülkelerdeki orta sınıf kadınların ev işçilerine olan yüksek talebini karşılamak üzere bu ülkelerde iş bulmak amacıyla göç etmek zorunda kaldıkları bulgusuna ulaşmıştır.

Göç nedenleri ve göç sürecindeki etmenlerle birlikte, ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere İzmir'e gelen kadınların Türkiye'yi tercih etme nedenleri ile işverenlerin yerli kadınlar yerine yabancı göçmen kadınları tercih etme nedenleri de bu araştırmanın sonucuna ilişkin bir diğer bulgudur. Buna göre; Türkiye'nin coğrafi yakınlığı ile birlikte, göçmenlerin geldikleri ülkeler ile Türkiye arasındaki sosyo-kültürel bağlar ve tarihsel süreç içinde oluşan göç ağları/bağlantıları göçmen kadınların Türkiye'ye göç etmelerindeki başlıca etmenler olarak sıralanabilir.

Görüşme yapılan bütün göçmen kadınlar, mutlaka kendilerinden önce İzmir'e gitmiş ve orada çalışmakta olan bir akrabası ya da yakını ile kurduğu ağ üzerinden göç haritasını belirlemiştir. Ayrıca bu ağlar, sadece göç öncesi süreçte değil, göç sonrasında da göçmen kadınların birbirleri ile dayanışma içinde oldukları ve yabancı oldukları bir ülkede kendilerini içinde en rahat hissettikleri küçük bir sosyal çevreyi de oluşturmaktadır.

İşverenlerin yerli kadınlar yerine göçmen kadınları tercih etme nedenlerine ilişkin bulgular, yine yukarıda değinilen araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Örneğin Ünlütürk Ulutaş, bahsi geçen araştırmasında, ev içi hizmetlerinde çalıştırılmak üzere yerli işgücü yerine göçmen kadınların tercih edilme nedenlerinin başında göçmen kadınların yatılı kalmayı kabul/tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Bununla birlikte, göçmenlerin iş disiplinleri, işverenin istediğini sorgulamadan yapmaları, yirmi dört saat boyunca ne zaman gerekse iş yapmaya hazır olmaları ve düşük ücretle çalışmaları gibi gerekçeler, göçmen kadın emeğinin tercih edilme nedenleri olarak yine aynı çalışmada sıralanmıştır (Ünlütürk Ulutaş, 2010: 292).

Bu çalışmanın örneklem grubu işveren kadınları barındırmasa ya da onların görüş ve düşüncelerine ilk elden şahit olunmasa da, hem görüşme yapılan göçmen kadınların hem de iki farklı Özel İstihdam Bürosu'nda çalışan ve görüşleri alınan iki yetkilinin verdiği bilgiler benzer sonuçları ortaya çıkarmıştır. Nitekim görüşme yapılan on iki kadının da çalıştıkları evde kalıyor olması, çalışma sürelerinin ne olduğunu sorusuna hepsinin istisnasız bir şekilde "yedi/yirmi dört" cevabını vermesi ve işverenin her istediğini kayıtsız şartsız yerine getirmeleri gibi bulgular bu sonucu desteklemektedir. Bununla birlikte, Özel İstihdam Bürosu'ndaki yetkililerin son dönemlerde kadın göçmen sayısındaki büyük artışın talep yönlü olduğu, özellikle

gelir seviyesi yüksek ailelerin göçmen emeği talep ettikleri ve bunun altında göçmen kadınların daha “profesyonel” oldukları düşüncesinin yattığı şeklindeki ifadeler de, yine göçmen kadın emeğinin neden tercih edildiği sorusuna verilen yanıtların bu çalışma özelinde de benzer nitelikler taşıdığını göstermektedir.

Alan araştırması boyunca yapılan gözlem ve görüşmeler sürecinde, göçmen kadınların daha çok tercih edildiğine yönelik nedenlerden biri olan göçmenlerin “iş disiplinine sahip olması” ya da “profesyonel” olmaları gibi nitelendirmelerin asıl tercih sebebi olmadığı görüşü hakim hale gelmiştir. Bu görüşün giderek daha belirgin hale gelmesindeki başlıca neden ise, alan araştırması bulguları bölümünde değinilen “maternalist” ilişki kalıplarının göçmen kadın emeği üzerindeki yadsınamaz rolüdür.

Emeğin iş alanı ile yaşam alanının birleştiği bir ortam olan ev içinde sunulmasının ve yapılan işin hali hazırda cinsiyetçi kalıplardan dolayı doğallaştırılmasının, ev sahibi kadın ile göçmen kadın arasındaki ilişkiyi bir istihdam ilişkisinden sıyırdığı gözlenmiştir. Görüşme yapılan göçmen kadınların, işverenleri ile olan ilişkiyi “anne-kız”, “abla-kardeş” ya da “arkadaş” gibi formlarla ilişkilendirmeleri, ev sahibi kadınlara -göçmen kadınlar üzerindeki işveren konumlarıyla kadınlıklarının pekiştirdikleri bir ortamda- yapılmasını istedikleri her işi kolaylıkla yaptırabilme imkânı sunmaktadır. Dolayısıyla çalışma sürelerinin uzunluğu ve ücretler göz önüne alındığında, yapılan işin profesyonellikten oldukça uzak olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Nitekim profesyonel bir iş anlayışında, elbette emeğini sunan tarafın iş disiplini ve işini layığıyla yapması gerekliliği bulunsa da, işveren tarafın da aynı anlayışla istihdam ilişkisi içerisindeki konumunu koruma ve süresi ya da ücreti belli sınırlar çerçevesinde çizilmiş, yük boyutuna gelmeyecek bir emek talep etme gerekliliği bulunmaktadır. Fakat bu durumda görülen odur ki, gerekliliklerini yerine getiren ve hatta gereklilikten de fazlasını yapan taraf göçmen kadınlar olmakta, işveren kadınlar işin niteliği ve yapıldığı yerden kaynaklı sebeplerle bunu bir iktidar ilişkisine çevirmektedir.

Araştırma, göçmen kadınlarla işveren kadınlar arasındaki bu iktidar ilişkisi dışında, farklı üstünlük kurma biçimlerinin ve dolayısıyla farklı iktidar ilişkisi kalıplarının var olduğu sonucuna da ulaşmıştır. Göçmen kadınların yaptıkları iş, çocuk bakımı ya da

yaşlı bakımı olmak üzere temelde ikiye ayrılmaktadır. Başka bir ifade ile bu kadınların emeklerinin neden talep edildiği sorusu, kağıt üzerinde ya yaşlı bir bireyin bakımını üstlenmeleri ya da evdeki çocuklarla ilgilenmeleri şeklinde yanıt bulmaktadır. Fakat görüşme yapılan göçmen kadınların hepsinin iş süreleri için verdikleri yedi/yirmi dört cevabı, işlerinin çocuk ya da yaşlı bakmakla sınırlı olmadığını göstergesidir. Bir iş günlerinin nasıl başlayıp bittiğine ilişkin verilen cevaplar da hiçbir görüşmecide farklılaşmamıştır. Sabah herkesten önce uyanarak kahvaltının hazırlanmasıyla başlayan ve gece herkesten sonra yatarak bitirilen bir gün boyunca göçmen kadınlar; temizlik, çamaşır yıkanması, ütü, bulaşık gibi ev içinde yapılan tüm işleri yerine getirmektedirler. Bu noktada, iş tanımları yaşlı bakmak olan beş görüşmeci, farklı ilişki kalıpları içinde yer almaları bakımından dikkat çekicidir.

Bu görüşmecilerin bakımını üstlendikleri yaşlıların hepsi yine kadındır ve bakımını üstlendikleri bu insanlarla istihdam ilişkisinden sıyrılarak kendilerini farklı ilişki formlarına dahil etmeleri, iş tanımı çocuk bakımı olan görüşmecilerden farksızdır. Bu gruptaki görüşmecilerin dahil olduğu iktidar ilişkisinin farklı olmasına neden olan durum ise, bakımını üstlendikleri kadınların değil, onların yetişkin çocuklarının göçmen kadınlarla kurduğu diyalogdur. Yaşlı bakımını üstlenen göçmen kadınlarla ilgili ortaya çıkan en belirgin sonuç, diğerlerine göre ortalama olarak daha düşük ücret almalarıdır. Kendi ifadelerine göre bunun sebebi, bakımını üstlendikleri yaşlı bireylerin çocuklarının, sadece yaşlı bakımını üstlenmeleri nedeniyle fazla bir iş yüklerinin olmadığını iddia etmeleridir.

Tüm görüşmeciler arasında, çalışma izni olmayan üç görüşmeciden ikisinin yaşlı bakımında çalışıyor olması da dikkat çeken başka bir unsur olmakla birlikte, yine bu durum da bakımı üstlenen kişinin çocuklarının düşünce kalıplarından kaynaklanmaktadır. İşveren ile göçmen kadının aynı ev içerisinde yaşamaları durumunda dahi, göçmen kadınların yaptıkları tüm işlerin doğallaştırılmakta ya da ortaya koydukları emek görünmez kılınmaktadır. Bu gibi sonuçlarla karşılaşılan bir durumda, yaşlı anne ya da babasının bakımını üstlenmesi için göçmen emeği talep eden ve o evde yaşamayan, o kadını çok az gören bir kişinin bu emeğe değer

vermesini, yapılan onca şeyi iş yükü olarak görmesini beklemenin anlamsız olduğu sonucuna ulaşmak çok da yanlış olmayacaktır.

İş tanımının çocuk bakımı ya da yaşlı bakımı olması göçmen kadınların yaptıkları işin niteliğini ya da niceliğini değiştirmemekle birlikte, ister çocuklu bir aile ortamında ister bakımını üstlendikleri bir yaşlı ile yaşasalar da, görüldüğü üzere bir şekilde istihdam ilişkisi kalıplarına dahil olamamaktadırlar. Ev içi işlerin ve bakım hizmetlerinin kadın işi olarak konumlandırılması ve piyasa mekanizmaları içinde nesnel bir konuma erişememesi bunun en büyük nedeni iken, bu durumun ortaya çıkardığı bir başka sorun da göçmen kadınların sunduğu emeğin hukuki bir düzleme oturmasında yaşanmaktadır. Nitekim yabancı göçmenlerin çalışma iznine sahip olarak çalışmaları, onları çalıştıran işverenlerin bu izni alabilmek için yaptığı başvuru ile başlayan bir sürecin ürünü olduğundan, göçmenler için yasal bir statüye sahip olarak çalışmak işverenlerin insafındadır denebilir.

Görüşme yapılan on iki göçmen kadının dokuzu çalışma iznine sahipken yalnızca üçünün çalışma izni yoktur. Oransal olarak bakıldığında çalışma iznine sahip olanlar çoğunlukta gibi görülse de, görüşmecilerden elde edilen verilen bu sürecin her biri için oldukça zor ve uzun olduğunu göstermektedir. Görüşme yapıldığı sırada çalışma iznine sahip olan bu dokuz görüşmecinin hiçbiri çalışma iznini kısa bir süre içinde elde edememiş, her birinin işvereni ilk başlarda çalışma izni başvurusunu bir şekilde geçiştirmiş ve bu süreç içinde turist vizeleri sona eren kadınlar defalarca gidiş-dönüş yapmak durumunda kalmışlardır. Yasal düzlemde daha ağır yaptırımlarla karşılaşmamak adına ülkeden çıkış yapıp tekrar geri dönmek zorunda kalmaları, hali hazırda göç etmelerinin en temel sebebi ailelerine maddi olarak destek sağlamak olan bu kadınlar için maddi ve manevi anlamda daha ağır yükler yaratmaktadır.

Göçmen kadınların Türkiye'ye gelerek ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmaları durumunda hukuksal düzlemde sorunlu olan bir diğer alanın ise Özel İstihdam Büroları olduğu tespit edilmiştir. Danışmanlık şirketi perdesiyle faaliyet gösteren bu firmaların İzmir ilinde giderek artış gösterdiği gözlemi ile birlikte, göçmen kadın emeği talep eden işverenlerin başvurduğu ilk adres çoğunlukla bu firmalar olmaktadır. Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği kapsamında ve İŞKUR bünyesinde bulunan firmaların işlevi, kendilerine ev içi ve bakım hizmetlerinde çalıştırmak üzere

işgücü talebinde bulunan işverenler ile bu işi yapmaya hazır bulunan kadınları buluşturacaktır. Bunu, yönetmelik çerçevesinde “üst işveren” statüsüyle gerçekleştiren firmalar, aracılık rolleri kapsamında buluşturdıkları her arz ve talep için işçiye ödenecek bir aylık ücret tutarında komisyon almaktadırlar. Hem işverenler hem de göçmen kadınlar tarafından “ajans” olarak adlandırılan bu kurumlardan ikisinde çalışmakta olan iki farklı görevliden alınan bilgiler doğrultusunda ortaya çıkan en belirgin sonuç, bu firmaların yabancı göçmen kadınların hukuki statüsü üzerinde hiçbir etkilerinin olmadığıdır. Kendilerinin hukuka aykırı bir iş yapmadıklarını, aksine hukuksal bir yönetmelik zemininde faaliyet gösterdiklerini belirten iki yetkili de, çalışma izni konusunun tamamen işverenin kararında olduğunu belirtmişlerdir. Bu da, bu firmaların tek ve asli amaçlarının sadece emek talep eden işverenler ile emeklerini arz eden yabancı göçmen kadınlar arasında olabildiğince çok arbuluculuk yaparak her arbuluculuktan olabildiğine fazla gelir elde etmek olduğu sonucunu çıkarmaktadır. Nitekim bu firmaların, arbuluculuk noktasının ne öncesinde ne de sonrasında iki tarafla herhangi bir temasının olmadığı belirlenmiştir.

Nedenleri, kavramsal boyutu, ağları ve sonrasına ilişkin tüm bu bulgularla birlikte, bu çalışmanın en çarpıcı sonuçları yabancı göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algısına ilişkin verilerden elde edilmiştir. Çalışmada kadınların toplumsal cinsiyet algısı iki açıdan irdelenmiştir. Birincisi göç sürecinde erkin (eş, baba, erkek kardeş, erkek çocuk) rolü, ikincisi ise kadınlara özgü işler olarak konumlandırılan ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışan kadınlar olarak kendilerini bu çerçevede nasıl konumlandıklarıdır. Toplumsal cinsiyet algısının bu iki açıdan irdelenmesinin temel nedeni ise; göç etme eylemini gerçekleştirerek hem kendi ülkelerindeki hem de gittikleri ülkelerdeki ataerkil yargı kalıplarıyla mücadele vermiş oldukları düşünülen bu kadınların belirli bir toplumsal cinsiyet algısı olduğu ve dolayısıyla da yaptıkları işi bu çerçevede tanımlayacakları öngörüsü olmuştur.

Yapılan görüşmeler, özellikle evli olan göçmen kadınlar için hem zor hem de hane içinde ortak alınmış bir karar süreci olduğunu göstermektedir. Ülkelerinde yaşanan iktisadi sorunların yalnızca kendilerini değil, eşlerini de etkilemesi ve iki tarafında uzun süre işsiz kalması sonucu göç etmek dışında bir çözümün bulunmadığı durumda, kadınlar kendi kurdukları bağlantılarla göç sürecini hazırlasa da eşleri önce

karşı çıkmış, fakat sonrasında eşlerinin göç etmesine engel olmamışlardır. Yine benzer durum, evli olmayıp yetişkin erkek çocukları olan görüşmeciler için de geçerlidir. Yalnızca beş görüşmeci, hiçbir erkeğe danışmadan ya da izin almadan sadece kendi kararlarıyla göç ettiklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla buradan iki sonuç çıkarılabilmektedir. (1) Ailenin erkek bireyleri kadınların göç etmelerine karşı çıksa da, iktisadi koşulların yarattığı çaresizlik sonucu eşlerinin göç etmelerine karşı koymamaktadırlar. (2) Bununla birlikte bir müdahale ile karşılaşsalar da karşılaşmasalar da, aile içi karar alma mekanizmalarına kısmen de dâhil olsalar kadınlar bir şekilde ataerkil kalıpları kırabilmekte ve kendileri için zor olduğunu bilseler de göç etme kararlarının arkasında durabilmektedirler. Dolayısıyla, yukarıda belirtildiği gibi göçmen kadınlar, hem kendi ülkelerinde hem de gittikleri ülkelerdeki ataerkil yargı kalıplarıyla mücadele edecek güce sahip olduklarını ortaya koymuşlardır.

Bu sonuca bağlı olarak, kadınların kendilerini toplumsal cinsiyet ayrımcılığı içinde değil, kısmen belli bir kadınlık bilinciyle ifade edecekleri düşüncesiyle yönetilmiş sorulara verilen yanıtlar, bu çalışmanın en ilginç bulgularını oluşturmuştur. Toplumsal cinsiyet algısını ve yaptıkları iş gereği kendilerini nasıl konumlandıklarına ilişkin “Yaptığınız işi kadın işi olarak görüyor musunuz?” sorusuna net bir şekilde “hayır” yanıtı veren tek bir görüşmeci dahi olmamıştır. Verilen cevaplara göre kadınların üç farklı tutum ortaya koydukları belirlenmiştir. (1) Pasif tutum (beş görüşmeci): Bu işlerin toplumsal normlar sonucu kadınlara atfedildiğinin farkındadırlar fakat bu durum karşısında eleştirel bir bakış açıları olmamakla birlikte, durumu kabullenmiş oldukları gözlenmiştir. (2) Sorunu erkeklerde arama (dört görüşmeci): Toplumsal normlardan ziyade, bu işlerin kadınlarla özdeşleştirilmesinde, erkeklerin bu işleri yapmaktan kaçınmasının etkili olduğunu belirtmişlerdir. Kısmen doğru bir yaklaşım olsa da, erkeklerin bireysel tercihlerini ön plana koymaları bakımından eksik bir algı olduğu düşünülmektedir. (3) Kabul (üç görüşmeci): Bu işlerin kesinlikle kadın işi olduğunu belirtmekle birlikte, erkeklerin bu işlere karışmaması gerektiğini düşünmektedirler.

Dolayısıyla ev içi ve bakım hizmetleri gibi kadınlarla/kadınlıkla özdeşleştirilen işlerin, göç gibi zorlu bir süreci cinsiyetlerinden bağımsız bir şekilde gerçekleştirme

gücü ve inancına sahip olan kadınlar tarafından da doğal karşılanması düşündürücü ve üzücü olmakla birlikte, bu bulgunun araştırmanın en çarpıcı sonuçlarından biri olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır.

Tüm bu bulgu ve değerlendirmeler ışığında, ev içi ve bakım hizmetlerinde çalışmak üzere göç etmiş kadınların göç sürecine ilişkin yapılması ve uygulanması gereken ilk adım, çalışma koşullarının yasal zemin üzerinde gerçekleşmesini sağlamak ve bunun denetimini yapmaktır. Bunları gerçekleştirecek en temel organ olarak devlet, öncelikle çalışma izninin elde edilmesi sürecini işverenin keyfilikinden çıkarmalı ve bu süreci hem işçinin hem de işverenin ortak çıkarlarına uygun olacak şekilde, her iki tarafın da sürece dâhil olacağı bir mekanizma üzerinde temellendirmelidir. Bununla birlikte Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı aracılığı ile hem çalışma izni hem de çalışanın sigorta kapsamında olup olmadığı denetlenmelidir. Nitekim çalışma iznine sahip olmadan çalışan bir göçmen, yalnızca turist vizesi bitiminde ülkeden ayrılıp geri dönmek ya da yasadışı olarak kalmaya devam edip çalışmak gibi maddi ve manevi olarak yük getiren risk süreçlerini değil, aynı zamanda sağlık hakkından faydalanamadığı için sağlığını kaybettiği durumlarda da farklı bir risk süreciyle karşılaşmaktadır.

Devlet mekanizmalarının kontrol ve denetim sağlaması gereken bir diğer alan da Özel İstihdam Büroları'na ilişkindir. Her ne kadar İŞKUR bünyesinde ve Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği esaslarına dayalı olarak faaliyet gösterecekler de, elde edilen bulgular bu firmaların salt kar amacı güden kurumlar olduğunu ortaya koymaktadırlar. Göçmen emeği talep eden işveren ile çalışmak isteyen göçmen kadınları buluşturan ve aralarında bir iş sözleşmesine aracılık yapan bu kurumların, sözleşme kurulduktan sonra hiçbir hukuki alana müdahale etmediği gözlenmiştir. Bunun yanında, işverenlerin yaptıkları sözleşmede çalıştırdıkları göçmen kadından memnun kalmaması gibi durumda ilk altı ay içinde “sınırsız değişim” haklarının bulunduğu gibi maddelerin yer alması, göçmen emeğinin piyasa koşullarında ne derece metalaştığını ve bu insanların haklarının görmezden gelindiğinin bir kanıtıdır.

Uygulanması gereken devlet politikaları ve denetimlerle birlikte, kadın göçmen emeği üzerinde Sivil Toplum Örgütleri ve üniversitelerin yapacağı çalışmalar ayrı bir öneme sahiptir. Özellikle kadın göçmenlerin göç nedenlerinin, göç süreçlerinin ve

çalıştıkları alanlarda karşı karşıya geldikleri sorunların ortaya çıkarılması, daha farklı ve yapıcı çözüm önerilerinde bulunulması konusunda birincil önceliktedir. Bunun en temel sebebi, Türkiye'nin de dâhil olduğu günümüz küresel dünyasında göçmenlere bakış açısının değiştirilmesi gerektiği zorunluluğudur. Hangi sebepler ve şartlar sonucu göç etmiş olursa olsun, günümüzün toplumsal yapısı içerisinde bir göçmenin sahip olduğu ilk sıfat “yabancı” olmaktadır. Amacının, serüveninin, kısacası hikâyesinin bilinmediği bir insanın salt “bizden olmayan” şeklinde damgalanması, göçmenlerin toplumsal ve hukuksal zeminde yer bulamamaları ve hatta ayrımcılığı daha derinden yaşamaları sonucundan başka bir şey doğurmayacaktır. Tam da bu nedenle, onların hayatına dokunabilecek adımlar atmak, yapılması gerekenlerin en başında yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Abadan-Unat, N. (2000). Küreselleşme, Göç ve Toplumsal Değişme. Atacan, Ercan, Kurtuluş ve Türkay (Der.), *Mübeccel Kıray İçin Yazılar* (ss. 41-56). Ankara: Bağlam.

Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen Göç – Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Abadan-Unat, N. (2015). Türkiye'nin Son Elli Yıllık Emek Göçü: Yorum, Eleştiri, Öngörü. Erdoğan ve Kaya (Der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi* (ss. 260-276). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Acar-Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarih-Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat.

Acar-Savran, G. ve Tura-Demiryontan, N. (2016). *Kadının Görünmeyen Emeği*. İstanbul: Yordam.

Agacinski, S. (1998). *Cinsiyetler Siyaseti* (İ. Yerguz, Çev.) Ankara: Dost.

Akalın, A. E. (2014). Türkiye'de Ev Hizmetlerinde Çalışan Göçmen Kadınların Toplumsal Ve İktisadi Varoluş Stratejileri Üzerine Sosyolojik Bir Analiz, Doktora Tezi, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Akalın, A. (2015), Açık, Döner, Mühürlü Kapılar: 20. Yüzyılda Batı/Doğu Ekseninde Emek Göçünün Seyri. İhlamur-Öner ve Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 89-106). İstanbul: İletişim.

Akis, Y. (2015). Uluslararası Zorunlu Göç Literatüründe Toplumsal Cinsiyet: Başlıca Yaklaşımlar ve Eleştiriler. İhlamur-Öner ve Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 379-398). İstanbul: İletişim.

Alkan, U (2015, Haziran). Avrupa'da Refah Devleti ve Göç İlişkisi: Refah Şovenizmi Örneği. *Ankara Üniversitesi SBF*, 70, 3, 751-768.

Amin, S. (1999). *Küreselleşme ve Kapitalizm* (V. Erenus, Çev.) İstanbul: Sarmal.

Atasü-Topçuoğlu, R. (2010). Kapitalizm ve Ataerkillik Enformel Alanda Nasıl Eklemlenir? Bilinçli Saklama ve Saklayarak Değersizleştirme Mekanizmalarının Ev Eksenli Çalışmada İşleyişi. Dedeoğlu ve Yaman Öztürk (Der.), *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği* (ss. 79-131). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Atasü-Topçuoğlu, R. (2015). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği. Ihlamur-Öner ve Öner (Der), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 501-518). İstanbul: İletişim.

Aybay, R. (2007). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Bakırtaş, T. (2012, Temmuz). Küresel Gelişme Modelinde Uluslararası Göç Olgusu ve Yansımaları. *Alternatif Politika*, 4, 2, 232-261.

Beaud, M. (2013). *Kapitalizmin Tarihi, 1500-2010* (F. Başkaya, Çev.) İstanbul: Yordam.

Beauvoir, S. (1956). *The Second Sex*. London: Jonathan Cape.

Birleşmiş Milletler (2004, 8 Temmuz). Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Korunmasına Yönelik Uluslararası Sözleşme, (E.T: 5.2.2017), http://www.goc.gov.tr/icerik6/tum-gocmen-iscilerin-ve-aile-fertlerinin-haklarinin-korunmasina-dair-uluslararasi-sozlesme_340_341_639_icerik

Birleşmiş Milletler (2011). Göçmen Ev İşçileri Hakkında 1 No'lu Genel Yorum. (E.T: 6.3.2016).

Birleşmiş Milletler (2015). The World's Women 2015, (E.T: 12.02.2018), <http://unstats.un.org/unsd/gender/worldswomen.html>

Bloom, Dan (2016, 1 Aralık). Total immigration to Britain from EU is at its highest level ever, official figures reveal, Daily Mirror, (E.T: 4.12.2016), <http://www.mirror.co.uk/news/uk-news/net-migration-immigration-eu-highest-9370870>

Bora, A. (2016). *Kadınlar Sınıfı-Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası*. İstanbul: İletişim.

Buz, S. (2007, Ekim). Göçte Kadınlar: Feminist Yaklaşım Çerçevesinde Bir Çalışma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 18, 2, 37-50.

Buz, S. (2009). Köken Ülke – Sığınılan Ülke Hattında Kadın Sığınmacılar ve Geçicilik. Alkan (Der.), *Cins Cins Mekân* (ss. 303-327). İstanbul: Varlık.

Carling, J. (2005, Mayıs). Gender Dimensions of International Migration. *Discussion Paper*, 35, 1-26.

Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı – Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri* (İ. Akbulut ve B. Bal, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Cizreli, B. (2015, Temmuz-Aralık). *Dünya Sistemleri Kuramı Bağlamında Batının Göç Haritası*. *Sosyoloji Divanı*, 3, 2, 31-39.

Clark, G. (2013). *Fukaralığa Veda: Dünyanın Kısa İktisadi Tarihi* (E. Demircioğlu, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Çağlayan, S. (2006, Güz). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (İLKE)*, 17, 67-91.

Çelik, N. (2005). Immigrant Domestic Women Workers In Ankara And İstanbul, Yüksek Lisans Tezi, *ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.

Çelikel, A. ve Gelgel, G. (2007). *Yabancılar Hukuku*. İstanbul: Beta.

Dedeoğlu, S. (2007, Kış). Avrupa’da Ev İçi Hizmetlerinde Göçmen Kadın Emeği ve Sosyal Refah Devleti. *Eğitim Bilim Toplum*, 5, 17, 78-91.

Delphy, C. (2016) Baş Düşman. Acar Savran ve Demiryontan (Haz.), *Kadının Görünmeyen Emeği* (ss. 89-114). İstanbul: Yordam

Dinçer, C. G. (2015). Türkiye-Gürcistan Bağlamında Göçmen Kadın Emegi: Güvencesizliğin ve Belgesizliğin Mekânı Olarak Ev İçi Alan. Körükmez ve Südaş (Der.), *Göçler Ülkesi* (ss. 95-113). İstanbul: Ayrıntı.

Duman, T. (2015, Temmuz-Aralık). Göç ve Kadın: Göç Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyetin Önemi ve Kadını Anlamak. *Sosyoloji Divanı*, 3, 2, 67-82.

Ecevit, Y. (2003). Toplumsal Cinsiyet ile Yoksulluk İlişkisi Nasıl Kurulabilir? *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi*, 25, 4, 83-88.

Engels, F. (2000). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (K. Somer, Çev.) Ankara: Sol.

Ercan, F. (1998). *Sosyal Bilimleri Açın – Toplumlar ve Ekonomiler*, İstanbul: Sarmal.

Erder, S. (2000). Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye 'Göç Alan' Ülke Mi? Atacan, Ercan, Kurtuluş ve Türkay (Der.), *Mübeccel Kiray İçin Yazılar* (ss. 235-259). Ankara: Bağlam.

Erder, S. (2011). Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz Getiren Bavul mu? Eski Doğu Bloğu Ülkelerinden Gelen Kadınların Emek Piyasasına Girişi. Sancar (Der.), *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar-Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan* (1. Cilt), (ss. 181-237). İstanbul: Koç Üniversitesi.

Erder, S. ve Kaşka, S. (2003). *Irregular Migration and Trafficking in Women: The Case of Turkey*. Geneva: International Organization for Migration.

Erdoğan, M. M. (2015). Türkiye'ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler. Erdoğan ve Kaya (Der.), *Türkiye'nin Göç Tarihi* (ss. 315-347). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Ergül, E. (2012, Aralık). Uluslararası Hukuk ve Türk Mevzuatında Yabancı Kavramı ve Türleri. *Türk İdare*, 475, 213-228.

Faist, T. (2003). *Uluslararası Göçler ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar* (A. Z. Gündoğan ve C. Nacar, Çev.) İstanbul: Bağlam

Federici, S. (2014). *Sıfır Noktasında Devrim-Ev İşi, Yeniden Üretim ve Feminist Mücadele* (D. Meral, H. Mertol ve Ö. Avcı, Çev.) İstanbul: Otonom.

Federici, S. (2017). *Caliban ve Cadı-Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* (Ö. Karaeloğlu, Çev.) İstanbul: Otonom.

Fougeyrallas-Schwebel, D. (2015). Ev Emeği. Hirata, Laborie, Le Doaré ve Senotier (Haz.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (ss. 144-149). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları

Fülberth, G. (2011). *Kapitalizmin Kısa Tarihi* (S. Usta, Çev.) İstanbul: Yordam

Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Yönetim ve Ekonomi*, 22, 1, 159-181.

Gezgin, M. F. (1991). İşgücü Göçü Teorileri. *Sosyoloji Konferansları*, 23, 31-50.

Gorz, A. (2001). *Yaşadığımız Sefalet* (N. Tural, Çev.) İstanbul: Ayrıntı.

Gökbayrak, Ş. (2009). Refah Devletinin Dönüşümü ve Bakım Hizmetlerinin Görünmez Emekçileri Göçmen Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, 55-82.

Gül Vural, D. (2007). Uluslararası Göçmen Kaçakçılığı ve İnsan Ticareti. Yüksek Lisans Tezi, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Isparta, s.12.

Güllüpinar, F. (2012, Nisan-Eylül). Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler*, 2, 4, 53-85.

Hartmann, H. (2016). Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği. Acar-Savran ve Demiryontan (Haz.), *Kadının Görünmeyen Emeği* (ss. 157-206). İstanbul: Yordam.

Hirata, H. ve Zarifian, P. (2015). *Emek*. Hirata, Laborie, Le Doaré ve Senotier (Haz.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (ss. 119-124). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları

Ihlamur-Öner, S. G. (2015). Küresel Bir Göç ve Mülteci Rejimine Doğru? Ihlamur-Öner ve Öner (Der), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 577-600). İstanbul: İletişim.

İçduygu, A. (2010). Türkiye’de Uluslararası Göçün Siyasal Arka Planı: Küreselleşen Dünyada Ulus-Devleti İnşa Etmek ve Korumak. Pusch ve Wilkoszewski (Der.), *Türkiye’ye Uluslararası Göç: Toplumsal Koşullar* (ss. 17-40). *Bireysel Yaşamlar*. İstanbul: Kitap.

İçduygu, A. (2015). *Türkiye’ye Yönelen Düzensiz Göç Dalgaları İçinde Transit Göç*. Erdoğan ve Kaya (Der.), *Türkiye’nin Göç Tarihi* (ss. 277-294). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Karaçay, A. B. (2015). Türkiye-Avrupa Göç Sistemi: Misafir İşçilikten Ulus-Ötesi Kimliklere. Ihlamur-Öner ve Öner (Der), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 399-416). İstanbul: İletişim.

Kaşka, S. (2006). The New International Migration and Migrant Women in Turkey: The Case of Moldovan Domestic Workers. *Migration Research Program at Koç University*, İstanbul.

Kaya, A. (2014). Uluslararası Göç Teorileri Bağlamında Yeni Göç Türlerini Anlamaya Çalışmak: Türkiye’de ‘Yabancı’ ve ‘Öteki’ Olmak. Tuna (Ed.), *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler* (ss. 13-34). Ankara: Sentez.

Kaya, A. (2015, Temmuz-Aralık). Refah Devletinden Neo-liberal Devlete Geçiş ve İslamofobizm. *Sosyoloji Dîvanı*, 3, 2, 149-175.

Kaya, A. (2016). *İslam, Göç ve Entegrasyon: Güvenlikleştirme Çağı*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Kazgan, G. (2015). *Küreselleşme ve Ulus-Devlet: Yeni Ekonomik Düzen*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Kergoat, D. (2015). Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. Hirata, Laborie, Le Doaré ve Senotier (Haz.), *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (ss. 87-96). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları

Köşer Akçapar, Ş. (2015). Uluslararası Göç Alanında Güvenlik Algılamaları ve Göçün İnsani Boyutu. Ihlamur-Öner ve Öner (Der), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 563-575). İstanbul: İletişim.

Kuş, D. (2017). Yoksulların Rekabetinde Kadın Göçmenler. *KA Dergi*, 2, 6, 54-57.

Kümbetoğlu, B. (2002). Afetler Sonrası Kadınlar ve Yoksulluk. Özdek (Ed.), *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı 2002 Bildirileri*. Ankara: TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi.

Kümbetoğlu, B. (2003). Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik. Kaya ve Özdoğan (Der.), *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar: Göç, Yurttaşlık, İnsan Hakları, Toplumsal Cinsiyet, Küresel Adalet ve Güvenlik* (ss. 271-298). İstanbul: Bağlam.

Kümbetoğlu, B. (2015). Göç Çalışmalarında 'Nasıl' Sorusu. Ihlamur-Öner ve Öner (Der), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 49-85). İstanbul: İletişim.

Lee, E. S. (1966). A Theory of Migration. *Demography*, 3, 1, 47-57.

Linebaugh, P. (2008). *The Magna Carta Manifesto- Liberties and Commons for All*, London: University Of California.

Lordoğlu, K., Meryem Kıroğlu, M. ve Tanyılmaz, K. (2004). Türkiye'de Enformel İstihdam ve Yabancı Kaçak İşgücü, *Uğınar Proje Raporu*, İstanbul.

Lutz, H. (2010, Haziran). Gender in the Migratory Process. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1647-1663.

Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor J. E. (2014, Ekim), Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi (S. Dedeoğlu, B. Oskay, Ç. Özbek, İ. Sirkeci ve M. M. Yüceşahin, Çev.) *Göç*, 1, 1, 11-46.

Massey, D. S. (2016, Ekim). Göç Kuramlarında Kayıp Halka (D. Eroğlu, O. Unutulmaz ve İ. Sirkeci, Çev.) *Göç*, 3, 2, 143-165.

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. California: SAGE.

Omay, U. (2011). Yedek İşgücü Ordusu Olarak Kadınlar. *Çalışma ve Toplum*, 2011/3, 137-166.

Özkul, D. (2015). Ulus-Ötesi Göç: Uluslararası Göç Yazınında Yeni Bir Paradigma. Ihlamur-Öner ve Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 483-500). İstanbul: İletişim.

Pearce, D. (1978, Ocak). The Feminization of Poverty: Women, Work and Welfare. *Urban & Social Change Review*, 11(1), 28-36.

Purkis, S. (2006). Modern Köleler: Göçmenler. *Eğitim Bilim Toplum*, 4, 13, 44-59.

Quiminal, C. (2015). Göçler. Hirata, Laborie, Le Doaré ve Senotier (Haz.) *Eleştirel Feminizm Sözlüğü* (ss. 179-184). (G. Acar-Savran, Çev.) Ankara: Dipnot Yayınları

Ravenstein, E. G. (1885, Haziran). The Laws of Migration. *Journal of The Statistical Society of London*, 48, 2, 167-235.

Rittersberger-Tılıç, H. ve Kalaycıoğlu, S. (2012). Çocuk ve Yaşlı Bakıcıları: Enformel Sektördeki Kadınlar. Dedeoğlu ve Elveren (Der.), *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın*. İletişim: İstanbul.

Sağiroğlu, A. Z. (2015, Temmuz-Aralık). Türkiye’nin Değişen Göç Karakteri. *Sosyoloji Divanı*, 3, 2, 9-30.

Sallan Gül, S. (2005, Mart). Türkiye’de Yoksulluğun Kadınsılaşması. *Amme İdaresi*, 38, 1, 25-45.

Sartre, J. P. (2007). *Varoluşçuluk* (A. Bezirci, Çev.) İstanbul: Say.

Scully, D (2018). *Cinsel Şiddeti Anlamak: Tutuklu Tecavüzcü Erkekler Üzerine Bir İnceleme* (Ş. Tekeli ve L. Aytek, Çev.) İstanbul: Metis.

Souvlis, George (2017, 28 Ağustos). Feminism and The Refusal of Work: an Interview with Kathi Weeks, Political Critique, (E.T: 18.02.2018), <http://politicalcritique.org/world/2017/souvlis-weeks-feminism-marxism-work-interview/>

Şeker, D. ve Uçan, G. (2015, Mart). Göç Sürecinde Kadın. *CBÜ Sosyal Bilimler*, 14, 1, 199-214.

Şener, Ü. (2012). Kadın Yoksulluğu. *Mülkiye*, 36(4), 51-67.

Şenol Sert, D. (2015). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. İhlamur-Öner ve Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 29-47). İstanbul: İletişim.

Şenses, F. (2006) *Küreselleşmenin Öteki Yüzü*, İstanbul: İletişim.

Şirin Öner, N. A. (2015). Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar. İhlamur-Öner ve Öner (Der.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 13-27). İstanbul: İletişim.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2013). Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. *T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayınları, No: 3*, Ankara.

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018a). Yıllara Göre Türkiye'ye Giriş, (E.T: 10.03.2018), http://www.goc.gov.tr/icerik3/giris-cikis_363_378_4708

T. C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2018b). Yıllara Göre İkamet İzni ile Ülkemizde Bulunan Yabancılar, (E.T: 10.03.2018) http://www.goc.gov.tr/icerik3/ikamet-izinleri_363_378_4709

T.C. Resmi Gazete (2016, 11 Ekim). Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği, Resmi Gazete, (E.T. 26.4.2018), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/10/20161011-1.htm>

Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Toksöz, G. ve Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2011). Göç Kadınlaşıyor mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış. Sancar (Der.), *Birkaç Arpa Boyu... 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'de Feminist Çalışmalar-Prof. Dr. Nermin Abadan Unat'a Armağan* (1. Cilt), (ss. 157-179). İstanbul: Koç Üniversitesi.

Tuna, M. ve Özbek, Ç. (2012). *Yerlileşen "Yabancı"lar Güney Ege Bölgesi'nde Göç, Yurttaşlık ve Kimliğin Dönüşümü*. Ankara: Detay

Tuna, M. ve Özbek, Ç. (2014/a). Uluslararası Göçlerin Yeni Kategorileri, Ulus-Devlet ve Aidiyet: Türkiye'deki Yabancı Yerleşimcilerin Toplumsal Entegrasyonları. Tuna (Ed.), *Türkiye ve Yeni Uluslararası Göçler* (ss. 38-76). Ankara: Sentez.

Tuna, M. ve Özbek, Ç. (2014/b). Uluslararası Göçler Sonrası Kimlik Tartışmaları ve Alternatif İki Model: Çok-Kültürlülük ve Avrupa Birliği Yurttaşlığı. Durakbaşa, Şirin Öner ve Karapehlivan Şenel (Der.), *Yurttaşlığı Yeniden Düşünmek: Sosyolojik, Hukuki ve Siyasal Tartışmalar* (ss. 213-229). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Uluslararası Çalışma Örgütü (2011). 189 Sayılı Ev İşçileri İçin İnsana Yakışır İş Hakkında Sözleşme, (E.T: 6.2.2017).

Uluslararası Çalışma Örgütü (2016). Women at Work, Trends 2016, (E.T: 12.02.2018),http://www.ilo.org/gender/Informationresources/Publications/WCMS_457317/lang--en/index.htm

Uluslararası Göç Örgütü (2009). Göç Terimleri Sözlüğü. *Uluslararası Göç Hukuku, No: 18*, Cenevre.

Uluslararası Göç Örgütü (2017). World Migration Report 2018, (E.T: 11.02.2018)
<https://www.iom.int/wmr/world-migration-report-2018>

Urhan, B. (2016). Kadın Emeği ve Toplumsal Cinsiyet. Saygılıgil (Haz.), *Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları* (ss. 121-151). Ankara: Dipnot.

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek. *Çalışma ve Toplum*, 2009/2, 25-40.

Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2010). Evin İçi İşyeri: Ev Hizmetleri, Ücretli Emek ve Göçmen Kadın Emeği. Dedeoğlu ve Yaman Öztürk (Der.), *Kapitalizm, Ataerkillik ve Kadın Emeği: Türkiye Örneği* (ss. 277-304). İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.

Ünlütürk Ulutaş, Ç. ve Kalfa, A. (2009, Aralık). Göçün Kadınlaşması Ve Göçmen Kadınların Örgütlenme Deneyimleri. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 1, 2, 13-28.

Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*, Ankara: Dost.

Wallerstein, I. (2003). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu: Yirmi Birinci Yüzyıl İçin Sosyal Bilim* (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis.

Wallerstein, I. (2005) *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş* (E. Abadoğlu ve N. Aksoy, Çev.) İstanbul: Aram.

Wilkinson, Michael (2016, 4 Ekim), Amber Rudd vows to stop migrants 'taking jobs British people could do' and force companies to reveal number of foreigners they employ, *The Telegraph*, (E.T: 27.11.2016),
<https://www.telegraph.co.uk/news/2016/10/04/jeremy-hunt-nhs-doctors-theresa-may-conservative-conference-live/>

Yardım, M. (2015, Temmuz-Aralık). Göçmen Algısından Mülteci Fobyasına: Avrupa Tecrübesi. *Sosyoloji Divanı*, 3, 2, 129-147.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin.

EK-A

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER	Kaynak ülke:
	Yaş:
	Eğitim durumu:
	Medeni durum:
	Meslek:
GÖÇ ÖNCESİ	Nereden:
	Göç nedeni:
	Göç bağlantıları (network):
	Neden Türkiye:
	Neden İzmir:
GÖÇ SONRASI	Yapılan iş:
	İş bulma kanalı:
	İkametgâh:
	Çalışma şartları (süresi ve ücreti):
	Sosyal haklar:
	İşveren ile ilişkileri:
	Sosyal çevre ile ilişkileri:
	Aile ilişkileri, bağlantıları:
	Yeni göç düşüncesi:
TOPLUMSAL CİNSİYET	Yaptığımız işi “kadın işi” olarak mı tanımlarsınız? Ev içinde gerçekleştirilen işleri sadece kadınlar mı yapmalı? Neden?
	Evli iseniz eşinizin; bekâr iseniz babanızın ya da erkek kardeşinizin farklı bir ülkeye giderek çalışmanız konusundaki tutumu nedir?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Uğur Can KÖŞK

Doğum Yeri: Kütahya

Doğum Tarihi: 16.11.1988

Medeni Hali: Bekâr

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise (2002-2006): Anamur Süper Lisesi (Eşit Ağırlık)

Lisans (2007-2013): Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü